

Maatschappelijke Onrust - Leerzame voorbeelden, historie, literatuur en meer

Paul Hulshof
Justin de Kleuver
Eric Lugtmeijer
Joram Pach

Maatschappelijke Onrust - Leerzame voorbeelden, historie, literatuur en meer

Amsterdam, 8 augustus 2007

Paul Hulshof
Justin de Kleuver
Eric Lugtmeijer
Joram Pach

Met medewerking van:
Bauke Marinus

Inhoudsopgave

Inleiding	3
1 Casusbeschrijvingen	4
1.1 Slotervaart, Amsterdam, 1998	4
1.2 Borgerhout, Antwerpen, 2002	11
1.3 Vinkenslag, Maastricht, 2003 en 2004	20
1.4 Moord op Theo van Gogh, 2004	27
1.5 Graafsewijk, Den Bosch, 2005	39
1.6 Voetbalrellen Feyenoord-Ajax, 2005	46
1.7 Banlieus, Frankrijk, 2005	58
1.8 Birmingham, Verenigd Koninkrijk, 2005	67
1.9 Cartooncrisis, Denemarken, 2005 en 2006	76
1.10 Ondiep, Utrecht, 2007	89
2 Historische scan	94
3 Onderzoeksverantwoording	109
3.1 Onderzoeksonderdelen	109
3.2 Onderzoeksinstrumenten	109
4 Geïnterviewden en deelnemers focusgroepen	112
4.1 Geïnterviewden	112
4.2 Focusgroepen	113
5 Literatuur	115

Inleiding

In het kader van het 'Onderzoek Maatschappelijke Onrust – Wei Ji en de menselijke maat' (DSP-groep in opdracht van het ministerie van BZK 2007¹) zijn diverse casestudies verricht, is een historische scan uitgevoerd, is literatuur geïnterviewd en zijn diverse personen via interviews of focusgroepen bevestigd. Dat alles – en meer - is in deze publicatie te vinden. Deze publicatie bestaat uit de volgende onderdelen:

1 Casusbeschrijvingen

In totaal zijn tien casussen van Maatschappelijke Onrust uit binnen- en buitenland bestudeerd. De casussen worden hierna beschreven in hun verloop, de rol van de verschillende actoren en de gevolgen. Er wordt aandacht besteed aan oorzaken en weak signals en er worden leer- en aandachtspunten voor de overheid geformuleerd. De conclusies en aanbevelingen van casusbeschrijvingen zijn verwerkt in het hoofdrapport.

2 Historische scan

Deze scan is uitgevoerd door Bauke Marinus, historicus en voormalig docent sociale geschiedenis aan Vrije Universiteit te Amsterdam.

3 De onderzoeksverantwoording

Hierin worden de diverse onderdelen van het onderzoek toegelicht en de onderzoeksinstrumenten beschreven die daarbij gehanteerd zijn.

4 Een overzicht van de geïnterviewden en de deelnemers aan de focusgroepen

Er zijn interviews afgenomen met deskundigen op het terrein van (sociale) crises, politioptreden, veiligheid, et cetera. Ook is gesproken met personen die vanuit hun functie (beleids)verantwoordelijkheid dragen voor deze en aanpalende terreinen. In de focusgroepen zijn vertegenwoordigers van de groepen uitgenodigd die een rol spelen bij (het bestrijden van) Maatschappelijke Onrust.

5 Literatuur

In deze referentielijst is een overzicht opgenomen van de gebruikte literatuur. De bronnen die gebruikt zijn voor de historische scan en de casussen staan overigens vermeld bij de desbetreffende onderdelen.

Noot 1 Dit rapport is te downloaden van www.DSP-groep.nl of tegen kostprijs te bestellen bij DSP-groep, Amsterdam 020 6257537.

1 Casusbeschrijvingen

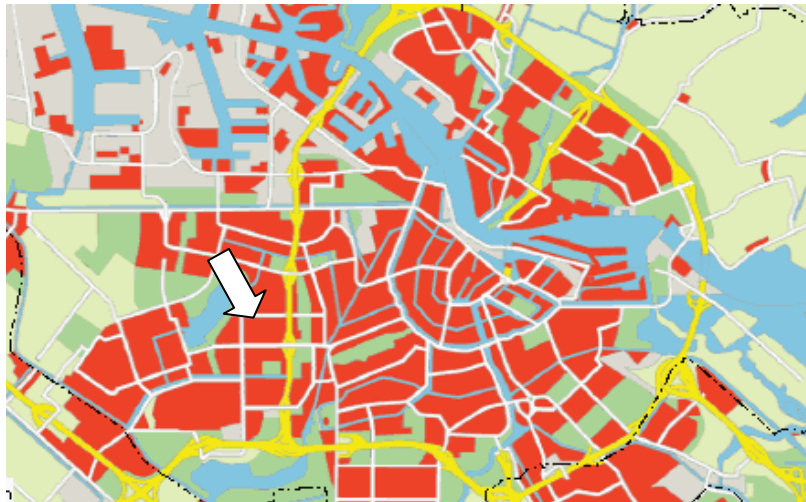
De casusbeschrijvingen hebben steeds dezelfde opbouw²:

- Incident en voorgeschiedenis
- Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert
- Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren
- Weak signals / early warning
- Oorzaken
- Lessen overheid
- Bronnen

1.1 Slotervaart, Amsterdam, 1998

Incident en voorgeschiedenis

Op donderdagavond 23 april 1998 werden drie Marokkaanse jongens gearresteerd bij de Hart Nibbrigstraat in het stadsdeel Slotervaart / Overtoomse Veld in Amsterdam. Buurtbewoners bezetten als reactie op de arrestaties een rotonde een paar straten verderop. De politie ontruimde de rotonde. Daarvoor waren enige charges nodig.

Overtoomse Veld (bron <http://www.stallingamsterdam.nl>)

De 23ste april is één van de eerste mooie lenteavonden dat jaar. Veel kinderen en jongeren zijn op straat aan het spelen en praten. Omstreeks zeven uur zien drie surveillanten van het wijkteam een prullenbak in brand staan op een speelplaatsje naast de Hart Nibbrigstraat. De surveillanten spreken een groepje Marokkaanse jongeren (in de leeftijd 10 tot 18) aan die op het speelplaatsje zit. De buurtregisseur komt toevallig ook aangereden. De jongeren geven geen antwoord op de vraag wie de brand heeft aangestoken en of ze gezien hebben wie het heeft gedaan. De buurtregisseur vertelt de jon-

Noot 2 In een enkele casusbeschrijving zijn twee onderdelen gecombineerd.

gens dat ze weg moeten gaan. Eén van de jongens zegt dat hij dan wel verderop zal gaan zitten, bij een blok bejaardenwoningen. De buurtregisseur waarschuwt hem dat als hij daar zal gaan zitten, hij een bekeuring krijgt. De jongen gaat er niettemin zitten. De buurtregisseur waarschuwt hem nogmaals en begint daarna aanstalten te maken een bon uit te schrijven. De jongen staat op dat moment op en wil wegllopen. Hij wordt staande gehouden met behulp van de surveillanten en er ontstaat een worsteling. Inmiddels heeft zich een groep van ongeveer 40 personen gevormd rond het tafereel. Een jongen, die achteraf de broer blijkt te zijn van de jongen die men probeert aan te houden, trapt de buurtregisseur in zijn rug. Hij wordt staande gehouden door een surveillant. Vlak daarna vraagt één van de surveillanten om 'assistentie collega' over de portofoon. Er verschijnt een politieauto ten tonele. De twee politiemensen verlenen de buurtregisseur assistentie terwijl de surveillanten de menigte, die verder is aangegroeid, op afstand houden. De vader van de beide jongens is inmiddels gewaarschuwd en zegt tegen de buurtregisseur dat zijn zoon moet worden losgelaten. Hij krijgt in het geduw en getrek een knietje van de buurtregisseur. Een politiehelikopter, die reageert op het 'assistentie collega', komt overvliegen en zorgt voor extra onrust. De surveillanten houden de menigte op afstand met de korte wapenstok. Meer politieauto's komen aan. De buurtregisseur dreigt met het trekken van zijn pistool, maar dat maakt weinig indruk. Een andere jongen, die een wapenstok uit de handen van een surveillant slaat, wordt ook aangehouden. Uiteindelijk worden drie arrestanten weggevoerd.

Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert

Een groep overwegend Marokkaanse buurtbewoners, zowel jongeren als ouderen, blijft op straat en bezet een rotonde een paar straten verderop. Er wordt onder meer een bus van het gemeentelijk vervoerbedrijf tegen gehouden. De politie stuurt eerst één, daarna meerdere ordebusen naar de rotonde. De wijkteamchef praat op de rotonde met de vader van de Marokkaanse jongens en een lid van het ISCC (een organisatie gelieerd aan de lokale moskee). Het gesprek wordt beëindigd als de wijkteamchef oordeelt dat voortzetting van het gesprek niet zal leiden tot ontruiming van de rotonde. De groep, die ongeveer 200 personen groot is, is erg onrustig. Dit wordt verergerd als hondengeleiders bij de rotonde aankomen. Na overleg tussen diverse leidinggevendenden van de politie wordt beslist om de rotonde te ontruimen. Een peloton ME wordt hiervoor achter de hand gehouden. Er is een charge nodig om een deel van de rotonde vrij te krijgen en de bus zijn weg te kunnen laten vervolgen. Er worden stenen en andere voorwerpen naar de politie gegooid. Er wordt in de loop van de avond door de districtchef contact gezocht met onder meer de vader van de arrestanten. Uiteindelijk gaat een delegatie van buurtbewoners naar het politiebureau om te praten. Eén van de leden van de delegatie kondigt dit, op verzoek van de politie, aan per megafoon aan de bezetters van de rotonde. De politie-inzet wordt langzamerhand afgebouwd. Er worden meer voorwerpen gegooid naar de politie en er is nog een charge nodig. Eén persoon wordt aangehouden voor openlijke geweldpleging. Inmiddels wordt het donker en begint het te regenen. De nog aanwezige jongeren worden verder verspreid door onder meer ruiters. Verdere incidenten blijven uit. Om één uur 's nachts zijn alle eenheden ingerukt. Aan de kant van de politie zijn elf gewonden gevallen. Het aantal gewonde burgers is onbekend.

Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren

Escalatie

- Het Crisis Onderzoek Team (COT), dat onderzoek heeft gedaan naar de gebeurtenissen, stelt dat het achteraf gezien beter zou zijn geweest als de buurtregisseur en de surveillanten hun aanvankelijke poging om de kwestie van de brandende prullenbak rustig af te wikkelen, hadden voortgezet. Met het verbaliseren en het aanhouden van de jongen escaleerde de situatie.
- Tijdens het incident werd om 'assistentie collega' gevraagd. Deze oproep staat voor 'collega in nood'. Dit leidde tot betrokkenheid van een groot aantal politiemensen.
- Een fotograaf haalt zich op de rotonde de woede van enkele personen op de hals door foto's te nemen. Hij moet tot tweemaal toe ontzet worden.
- De hondengeleiders lokken een felle reactie uit bij de menigte op de rotonde.

De-escalatie

- In de periode tussen de arrestaties en de bezetting van de rotonde besluit een aantal oudere bewoners en leden van belangenorganisaties, zoals ISCC, om contact te zoeken met de politie. Enkele telefonische pogingen om de wijkpolitie te bereiken mislukken. Vervolgens wordt de rotonde bezet.
- Als de wijkteamchef op de rotonde aankomt, gaat hij praten met de vader van de jongens en een ISCC-lid.
- Na de eerste charge wordt een delegatie van wijkbewoners uitgenodigd op het politiebureau. Eén van de delegatieleden legt dit in het Arabisch aan de menigte op de rotonde uit.

Rol actoren

- De media berichten naderhand uitvoerig over de ongeregelde heden. Sommige kranten spreken van een veldslag tussen ME en Marokkaanse jongeren. De ME is echter nooit ingezet. Ook wordt gerept over een samentolingsverbod dat in de buurt zou hebben bestaan. Dat was onjuist. Er wordt ook geschreven over een zero tolerance-beleid. Dat is eveneens onjuist, er werd in enkele stukken over no nonsense gerept. In verschillende media worden de ongeregelde heden op het August Allebéplein geplaatst. Dit is onjuist.
- De Stedelijke Marokkaanse Raad uit na de ongeregelde heden kritiek op de lokale overheid. Men eist onmiddellijke vrijlating van de jongens en roept op tot een onafhankelijk onderzoek. De Raad organiseert op 2 mei een demonstratie, waaraan ongeveer 600 mensen deelnemen.

Rol politie

- Zie merendeels boven.
- Het COT concludeert dat als de politie onmiddellijk na de aanhoudingen Marokkaanse woordvoerders en prominenten in de wijk hadden ingelicht, ze misschien enige invloed op de geruchtvorming had kunnen krijgen.
- Op de rotonde waren niet alleen Marokkaanse jongeren aanwezig. Er waren ook Marokkaanse ouders en ouderen, vertegenwoordigers van Marokkaanse organisaties en andere buurtbewoners. Het COT merkt op dat dit een teken voor de politie had kunnen dat meer uitleg over de arrestaties gewenst was.
- De buurtregisseur, die bij veel Marokkaanse jongeren een harde reputatie had, is uiteindelijk overgeplaatst. Waarschijnlijk is dit (mede) gebeurd

ten behoeve van zijn eigen veiligheid. De politie is steeds pal achter zijn optreden blijven staan.

Rol lokale overheid

- Toevalligerwijs waren de (net aangetreden) stadsdeelbesturen bij de burgemeester van Amsterdam te gast de avond van de 23ste. Onno Peer, lid van het dagelijks bestuur van stadsdeel Slotervaart/Overtoomse Veld, vertelt dat hij met zijn medebestuurders op de fiets gesprongen is en dat zij zich door een commandant hebben laten informeren in een ME-busje. Daarna zijn ze naar het politiebureau gegaan en hebben ondermeer gesproken met de betrokken buurtregisseur.
- De stadsdeelvoorzitter legt een dag na de ongeregeldeheden een persverklaring af. Daarin vertelt hij er van overtuigd te zijn dat de politie adequaat heeft gehandeld. Dit geeft de Marokkaanse gemeenschap de indruk een conclusie over het politieoptreden al bij voorbaat vast staat, volgens het COT.
- Onno Peer werpt zich op als procesbestuurder in de periode na de ongeregeldeheden en geeft aan dat hij in grote lijnen twee dingen deed. Het eerste was een strategie bepalen hoe en wat gecommuniceerd zou worden naar de buitenwereld. Het stadsdeel heeft onder andere een 'Q&A-overzicht' gemaakt dat onder meer voor de pers bestemd was. Daarnaast werd bij de ambtelijke organisatie alle beschikbare informatie verzameld over alle activiteiten die de lokale overheid de afgelopen jaren had ondernomen (geïnvesteed) in integratie en bestrijden van achterstand in de wijk. Verder werden afspraken gemaakt om te zorgen dat het stadsdeel met één stem sprak. Het tweede was een aantal bijeenkomsten organiseren waar de betrokken partijen en hun vertegenwoordigers stoom konden afblazen. Dat had een therapeutisch effect. Peer vertelt dat hij toen wel concludeerde dat een ongelooflijke kloof tussen 'blank' en 'zwart' bestond, en dat het heel moeilijk communiceren was, alleen al doordat veel van de aanwezigen geen Nederlands spraken.
- Op 28 april 1998 vindt een gesprek plaats tussen burgemeester Patijn van Amsterdam en de Stedelijke Marokkaanse Raad, naar aanleiding van een brief van de laatste waarin onder meer kritiek wordt geuit op de steunbetuigingen van de overheid aan de politie zo kort na de ongeregeldeheden.
- Op 1 mei 1998 brengt de burgemeester een werkbezoek aan de wijk.
- Het COT wordt ingeschakeld om de ongeregeldeheden te onderzoeken.
- Er wordt een commissie ingesteld (de commissie Lankhorst) die komt met aanbevelingen om de jeugdproblematiek in Amsterdam West aan te pakken.

Weak signals / early warning en oorzaken

Het COT schetst in zijn onderzoek een beeld van de periode voorafgaand aan de ongeregeldeheden. De gebeurtenissen worden door vele van de betrokken partijen gezien als de culminatie van oplopende spanningen in de wijk. Velen denken dat als er geen incident op de 23ste had plaatsgevonden, het wel op een ander moment, op een andere plek in de buurt was gebeurd. Een aantal weak signals / oorzaken dat er iets te gebeuren stond:

- Vanaf midden jaren '90 zorgen jongeren voor toenemende overlast en kleine criminaliteit in Overtoomse Veld.
- Vanaf medio 1997 leidt de toegenomen aandacht van de politie voor de bestrijding van de overlast en kleine criminaliteit tot veelvuldige, meestal

- kleine, botsingen tussen jongeren en politie.
- Na problemen in het activiteitscentrum Atlas worden er vanaf medio 1997 alleen nog jongeren van 18 jaar en jonger toegelaten, en dan nog alleen nadat ze een pasje hebben gekregen. Het ontbreekt vanaf dat moment aan een voorziening voor de (oudere) jeugd.
- Eind 1997 gaat de politie over tot een 'no nonsense'-aanpak. Dit leidt onder meer tot verscherpt toezicht en gebruik van de APV om overlast-gevende jongeren weg te sturen uit portieken en andere plekken in de openbare ruimte.
- In maart 1998 beginnen zes surveillanten hun werk in Overtoomse Veld. Marokkaanse jongeren hebben weinig respect voor de surveillanten, volgens het COT, omdat ze zelden waarschuwen of verbaliseren en geen dienstwapen hebben.
- Begin april 1998 is er een incident tussen de surveillanten en een Marokkaanse jongen. Hij wordt aangehouden omdat hij iets beledigend roept. Bij de aanhouding beschadigt hij zijn gezicht (hij is dronken), maar vertelt later aan vrienden, bekenden en buurtgenoten dat hij mishandeld is door de surveillanten.

Lessen overheid

In het onderzoek van het COT en het rapport van de commissie Lankhorst staan een groot aantal aanbevelingen. De aanbevelingen van het COT hebben merendeels betrekking op het optreden tijdens ongeregelde heden, die van de commissie Lankhorst gaan over de aanpak van jeugdproblematiek. Het meeste bekende (private) initiatief dat zijn wortels in de gebeurtenissen van april '98 heeft zijn de zogenaamde Marokkaanse buurtvaders.

Lankhorst zegt in Vrij Nederland van 29 oktober 2005 dat er niet genoeg met zijn aanbevelingen is gedaan. De autoriteiten hebben volgens Lankhorst te lang gedacht dat het gaat om 'wat baldadige jochies die overlast veroorzaken' en dat als dat is opgelost het wel weer goed komt. Het is dan een jaar na de moord op Van Gogh en door die moord (en daarvoor de gebeurtenissen van 11 september) werden de ongeregelde heden in 1998, en de maatregelen die volgden, met terugwerkende kracht in het licht geplaatst van radicalisering. Onno Peer is van mening dat de ongeregelde heden een voorbode waren van wat later zou volgen met onder meer Van Gogh en de Hofstad-groep³.

Volgens Peer bevonden zich onder de aanbevelingen van Lankhorst een groot aantal open deuren. Bovendien werd er door het stadsdeel op veel gebieden al van alles gedaan.

Ondanks een veelheid aan beleid en maatregelen, voor en na april 1998, is de onrust en overlast in Slotervaart nog steeds aanwezig. Zo werden in januari 2006 een auto in brand gestoken in de Hart Nibbrigstraat, politieauto's bekogeld en de ruiten van het politiebureau aan het August Allabéplein ingegooid naar aanleiding van de dood van een scooterrijder. De Marokkaanse bestuurder van de scooter reed tegen een lantaarnpaal op. Even daarvoor trof een politieagent de scooter met draaiende motor op de stoep aan,

Noot 3 Mohammed B. groeide op in de Hart Nibbrigstraat, de plek waar de arrestaties in 1998 plaatsvonden.

zonder dat er iemand bij aanwezig was. Toen de agent de scooter naderde, sprong de jongen erop en reed weg. Volgens een aantal Marokkaanse buurtgenoten was sprake van een achtervolging, volgens de politie was dit niet het geval.

Sinds eind 2006 wordt een particuliere veiligheidsdienst (To Serve And Protect) ingezet om op straat te surveilleren. Hun inzet wordt bepaald op basis van wat op dat moment wenselijk is. Dat kan onder meer naar aanleiding van (te verwachten) incidenten of inzet in het kader van structurele groepsaankpak. De zogenaamde straatcoaches worden aangestuurd door de Stichting Aankpak Overlast Amsterdam, die speciaal is opgericht om overlastgevend jeugd aan te pakken. Ze doen dit door het aanspreken van jongeren op straat en het opzoeken van ouders thuis. De Stichting neemt een positie in tussen jongerenwerk en politie, wordt aangestuurd door stadsdeel en politie en is een initiatief van de centrale stad. Enige maanden nadat de straatcoaches hun rondes waren begonnen werd één van hen aangevallen door een aantal Marokkaanse jongeren. De dag daarop volgde een knokpartij tussen de vier straatcoaches een groep jongeren. De problemen zijn dus allerm minst opgelost.

Peer ziet de aankpak van overlastgevend Marokkaanse jongeren langzamerhand kenteren in Nederland. Dat is volgens hem een proces van de lange adem. De aankpak is lang gericht geweest op de-escalatie. Dat was ook zo in de directe nasleep van de ongeregelde heden in april '98, stelt hij. Hij vraagt zich af hoe het debat en de aankpak van integratieproblematiek in Nederland zou zijn verlopen als ze destijds minder gericht waren geweest op de-escalatie. Misschien als ze twee of drie weken de zaak goed hadden laten uitwoeden, en ondertussen gepraat zouden hebben, dat ze dan veel meer van de problemen boven tafel hadden gekregen dan toentertijd het geval was, aldus Peer.

Wat betreft de rol van politie wordt volgens Peer teveel nadruk gelegd op het empathische vermogen van politiemensen. Natuurlijk moet een politiem an wel signaleren als er wat dreigt, maar hij is geen schaap met vijf poten. Er is kritiek geweest op de manier van handelen en de houding van de buurtregisseur, maar die is volgens hem onterecht: "Een politiem an moet toch een bon kunnen uitschrijven?" De conclusie van het COT dat buurtregisseur en surveillanten de kwestie van de brandende prullenbak beter rustig hadden kunnen afwikkelen, deelt hij dan ook niet. Wel meent hij dat als een agent vermoedt dat de zaak kan escaleren, hij beter niet kan ingrijpen. In het geval op de Hart Nibbrigstraat had de agent dat echter niet kunnen weten.

Peer vindt dat het lokale bestuur, ondanks dat hij er kritisch op is, op het punt van leefbaarheid en integratie een belangrijke rol heeft. Daarvoor moeten lokale bestuurders dan wel de wijk in gaan en in gesprek gaan met de bewoners. Als dat gebeurt, kan de lokale bestuurder echt een verschil maken.

Bronnen

Ten behoeve van deze casusbeschrijving werd gesproken met Onno Peer. Hij was ten tijde van de ongeregelde heden namens de VVD lid van het dagelijks bestuur van stadsdeel Slotervaart/Overtoomse Veld. Het interview vond

plaats op 30 mei 2007.

Crisis Onderzoek Team (COT) Universiteit Leiden. (1998). *Incident en onge-regeldheden Amsterdam West, 23 april 1998*. Alphen aan den Rijn: Samsom.

<http://www.trouw.nl/deverdieping/overigeartikelen/article208042.ece/Probleemwijken+%2F+Ambassadeur+van+Slotervaart>, opgeroepen op 24 mei 2007.

http://www.groene.nl/2001/23/Rassenrellen_in_Europa, opgeroepen op 24 mei 2007.

<http://www.fss.uu.nl/ca/cases/2001/case0108.htm>, opgeroepen op 24 mei 2007.

http://www.regioplan.nl/gfx/content/artikel_geengreep1.pdf, opgeroepen op 24 mei 2007.

http://www.locomotie.nl/Locomotie/LOC__pre_15/onafhankelijk/Marokvader/marokvader.html, opgeroepen op 24 mei 2007.

<http://www.vn.nl/web/show/id=184418/contentid=571>, opgeroepen op 24 mei 2007.

<http://www.nrc.nl/W2/Nieuws/2000/11/04/Vp/03.html>, opgeroepen op 24 mei 2007.

<http://www.nrc.nl/W2/Nieuws/1999/05/14/Vp/02.html>, opgeroepen op 24 mei 2007.

http://www.volkskrant.nl/binnenland/article155948.ece/Jeugdproject_vergt_meer_dan_hapsnap, opgeroepen op 24 mei 2007.

1.2 Borgerhout, Antwerpen, 2002

Incident en voorgeschiedenis

Op 26 november 2002 wordt in de Antwerpse wijk Borgerhout de 27-jarige Mohamed Achrak vermoord. De dader is een buurman van zijn vader. In eerste instantie is niet duidelijk of het een racistische moord is. De Arabisch Europese Liga (AEL), die op dat moment bezig is met een snelle opkomst in de wijk, verklaart direct dat het wel een racistische moord is, net als de familie van de vermoorde man. Die familie doet overigens ook direct een oproep om de rust te bewaren en niet over te gaan tot geweld. De autoriteiten laten direct weten dat de moordenaar een psychisch gestoorde man was, en dat racistische motieven geen rol spelen.

De vermoorde man was een gewaardeerde leerkracht op een basisschool en volgde daarnaast een opleiding tot islamleraar. Sinds enige tijd liet hij ook zijn baard staan. Dat leidde ertoe – vooral na 11 september 2001 – dat hij regelmatig werd gezien als extremist en bijvoorbeeld op straat werd aangesproken als ‘taliban’. Uit de berichtgeving blijkt echter dat van radicalisering geen enkele sprake was.

Voorafgaand aan de moord waren al veel spanningen in de wijk Borgerhout. Deze wijk is de thuisbasis van de rechts-nationalistische partij Vlaams Blok (nu: Vlaams Belang) en heeft een omvangrijke allochtone bevolking, waarvan veel leden werkloos zijn.

De Turnhoutsebaan in Borgerhout, waar veel van de rellen zich afspeelden. (foto: Bob van Mol; www.gva.be)

De AEL krijgt bekendheid door een anti-Israël demonstratie op 3 april 2002. Deze demonstratie loopt uit de hand, hetgeen de AEL zegt te betreuen. Een aanvraag voor een volgende betoging later die maand wordt, met een verwijzing naar de rellen, door het gemeentebestuur afgewezen. Desondanks organiseert de AEL een ‘symbolische actie’ op de Grote Markt. Dit vormt voor de politie, die massaal is ingezet, reden om de leider van de AEL, Dyab Abou Jahjah, bestuurlijk (preventief) aan te houden. Overigens werd ter plekke besloten hem eerst nog wel de gelegenheid te geven de media te woord te staan, waarna hij zonder verzet meeding naar het bureau. Een paar maanden later wordt weer een aanvraag voor een betoging van de AEL geweigerd, maar de rechter dwingt het gemeentebestuur die alsnog toe te staan. De AEL weigert vervolgens elk overleg om te komen tot afspraken over route en veiligheid. De betoging, waar maar 600 demonstranten op afkomen, verloopt overigens zonder problemen.

Eind oktober kondigt de AEL aan vanaf half november controles te zullen gaan uitvoeren op de Antwerpse politie, die zij beschuldigt van racisme (volgens de AEL is 33% van de agenten in Antwerpen racistisch – niet toevallig hetzelfde percentage als het aantal Vlaams Blok-stemmers in de stad). De politie en het gemeentebestuur reageren in eerste instantie ontspannen op de aankondiging: dit is volgens hen toegestaan en bovendien, de politie heeft niets te verbergen, zo stellen zij. Diverse leden van de federale regering reageerden echter veel feller. De minister van Justitie vroeg de Antwerpse procureur-generaal te onderzoeken of hier sprake was van een strafbaar feit, de minister van Binnenlandse Zaken gaf enkele keren aan dat hij vermoedde dat dit inderdaad het geval was en premier Verhofstadt noemde de 'patrouilles' "totaal onaanvaardbaar". Dit zet het gemeentebestuur aan tot een scherpere opstelling. Uiteindelijk zijn er volgens de politie niet veel patrouilles geweest. Waar die er wel waren, kwam het er op neer dat in het zwart geklede AEL-aanhangers folders uitdeelden met de tekst: "bad cops beware, the AEL is watching you". In januari 2003 zijn de controles stopgezet. De AEL heeft de politie naar eigen zeggen niet op discriminatie kunnen betrappen.

AEL-leider Abou Jahjah spreekt een demonstratie toe, een paar weken voor de moord op Achrak. (foto: www.opendemocray.net)

Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert

De avond van de moord verzamelen zich in Borgerhout honderden allochtone jongeren op straat. Er is sprake van een gespannen sfeer tussen de demonstranten en de aanwezige politie. De jongeren scanderen de naam van Abou Jahjah en van de AEL. Vervolgens worden door de jongeren autoruiten en etalages vernield en wordt de politie bekogeld. Ook de dagen en nachten daarna houden de rellen aan. In totaal worden meer dan honderd relschoppers gearresteerd.

Abou Jahjah is ook al snel aanwezig. Naar eigen zeggen om de gemoeden te bedaren, maar door de autoriteiten en diverse ooggetuigen wordt aangegeven dat hij juist een escalerende rol speelde.

In de media en onder politici is er veel aandacht voor de rol van de AEL. Wederom komen er felle reacties vanuit de federale regering. De premier zegt dat "alle mogelijke rechtsmiddelen zullen worden gebruikt om de AEL en Jahjah te stoppen" en de minister van Binnenlandse Zaken zegt daartoe

desnoods de wet te willen wijzigen.

Kort daarna worden Jahjah en andere kopstukken van de AEL opgepakt. De politie geeft aan dat dit gebeurde op verzoek van het parket, in verband met een onderzoek naar de patrouilles van de AEL (die in strijd zouden zijn met de wet op privé milities). Andere bronnen stellen echter dat hij (ook) werd aangehouden op verdenking van verboden wapenbezit en het slaan van een agent.

Drie en een half jaar later bepaalt de rechter dat er geen grond is om Abou Jahjah en twee andere AEL-leiders te vervolgen voor het vormen van privé milities. Wel moeten zij terechtstaan voor diverse vergrijpen tijdens de ongeregelde heden eind november 2002.

AEL-leider Dyab Abou Jahjah, die als asielzoeker uit Libanon naar België kwam (foto: Joost van den Broek, www.sp.nl)

Na de arrestatie roept de AEL haar aanhangers op de website op om rustig te blijven, maar zij veroordeelt de aanhouding wel scherp. Ondertussen leveren opiniemakers in de media ook felle kritiek op de houding van de federale regering.

Vijf dagen later wordt Abou Jahjah door de Raadkamer weer op vrije voeten gesteld. Dit gebeurt onder de voorwaarde dat hij drie maanden lang geen publieke manifestaties zal organiseren of bijwonen en zich ter beschikking houdt. Als Abou Jahjah de gevangenis verlaat, wordt hij door aanhangers als een held ontvangen.

De rust in de wijk is dan inmiddels weergekeerd, maar de spanning blijft. In de jaren daarna komt het nog enkele keren tot ongeregelde heden, maar nooit meer zo ernstig. Er doen zich ook meerdere incidenten voor die vergelijkbaar waren met de moord in november 2002 en die in potentie hadden kunnen leiden tot MO, maar dat niet deden. Zo werd een jaar na de rellen een jonge allochtoon doodgeschoten. In de berichtgeving hierover wordt hij een 'overvaller' genoemd. Niet duidelijk is wie hem heeft doodgeschoten. Zijn familie heeft toen opgeroepen de kalmte te bewaren en besloot de begrafenis in Marokko plaats te laten vinden. Ook de AEL riep niet op tot een betoging. Overigens deed een onbekende andere groep dat wel.

Hoewel in een andere wijk en lange tijd na de rellen van 2002, laat een ander incident uit 2006 zien dat door goed overleg tussen de politie en bijvoor-

beeld imams de kans op rellen wordt beperkt. In dat jaar is na een politie-achtervolging een jongen te water geraakt en verdronken in de Schelde. De imam heeft toen in zijn preek bewust gede-escaleerd en bijvoorbeeld de kist na afloop van de rouwplechtigheid door de achterdeur van de moskee laten afvoeren, om te voorkomen dat deze als een soort trofee kom worden gebruikt. Dit incident heeft niet tot rellen geleid.

Anderzijds vormden bijvoorbeeld de gebeurtenissen rondom de Deense cartoons en de rellen in de Franse banlieus wel weer aanleiding voor onregeligheden in de wijk. De burgemeester zei een jaar na de rellen in 2002: "Bij de minste dreiging kan de zaak ontsporen. Het gevaar blijft sluimeren."

Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren

Escalatie

- Definitie van de moord. De burgemeester en de politie verklaarden vrijwel meteen na de moord dat deze niet racistisch gemotiveerd was. De AEL en direct betrokkenen verklaarde juist direct dat dit wel het geval was.
- Opstelling politie. Jongeren uit de wijk gaven na afloop aan dat de rellen vooral een reactie waren op de opstelling van de politie. De jongeren vonden dat de politie hen belette hun overleden vriend te eren. Bovendien waren zij boos over de moord. Over de rellen zei een van de jongeren: "Dat is spijtig, maar zoiets kan gebeuren in het heetst van de strijd. Als je kwaad bent en dan nog eens uitgedaagd wordt, heb je jezelf niet altijd meer in de hand."

Een maatschappelijk werker die de jongeren goed kent, zei in dit verband: "En dan de reactie van de politie. Geloof me, die jonge gastjes van 15 beleefden in de afgelopen dagen de tijd van hun leven. Die vinden het fabelachtig dat de politie een hele strijdmacht – helikopters inbegrepen – ontplooit om hen achterna te zitten. Het is een kat-en-muis-spel, méér niet."

- Reacties van leden federale regering. Diverse ministers en de premier reageerden zeer fel op de opkomst en acties van de AEL, zowel voor als tijdens de onrust. Er was sprake van een expliciet aanscherpen van de 'wij-zij tegenstelling'. Dit bevestigde de AEL-aanhangers in hun gevoel van achterstelling en zette de lokale bestuurders, die aanvankelijk mild reageerden op de AEL, onder druk om te kiezen voor een hardere aanpak.

*Abou Jahjah met leden van de eigen ordedienst bij een demonstratie
(foto: www.gva.be)*

- Rol AEL en Abou Jahjah. Het is open voor discussie of de AEL en haar leider een escalerende rol hebben gespeeld. Zelf ontkennen zij dit ten stelligste. De politie en diverse bestuurders (waaronder de burgemeester en de eerder genoemde federale ministers) deden echter weinig moeite om te verbergen dat zij vonden dat de AEL wel degelijk aanzette tot rellen. Dit speelde ook een rol bij de arrestatie van Abou Jahjah.

De-escalatie

- Bezoeken aan familie slachtoffer. Zowel de burgemeester en enkele schepenen als de directie van de school waar de vermoorde man werkte, zijn kort na de moord op bezoek geweest bij zijn ouders. Daarbij hebben zij nadrukkelijk hun medeleven betuigd en zijn zij zorgvuldig te werk gegaan door bijvoorbeeld zoveel mogelijk rekening te houden met in de Marokkaanse cultuur geldende tradities.
- Oproep tot kalmte door de familie. De familie van het slachtoffer van de moord stelde volgens de burgemeester op de avond van de moord “alles in het werk om escalatie te voorkomen”, wat zij “indrukwekkend” vond. De familie heeft volgens andere bronnen wel verklaard dat zij de moord zagen als een racistische daad.
- Arrestatie Abou Jahjah. Het is zeer discutabel of dit een de-escalerend effect heeft gehad. Feit is wel dat de AEL na de arrestatie opriep tot kalmte en dat de rellen goeddeels voorbij waren toen Abou Jahjah na een paar dagen weer vrijkwam.
- Terugtrekken politie. Volgens de politie werd, toen de onrust afnam, de oproerpolitie ze snel mogelijk uit de wijk teruggetrokken en werden surveillances toen zo veel mogelijk uitgevoerd door agenten in anonieme voertuigen, om uitlokking tegen te gaan. Overigens bleef de ME buiten zicht nog wel paraat.
- Dialoog. Al lange tijd (dus ook voor en tijdens de rellen) is bij de Antwerpse politie de Dienst Diversiteit actief, zo geeft de politie aan. Dit zijn vier mensen die contact leggen met belangrijke personen in de allochtone gemeenschappen, om zo wederzijds vertrouwen te kweken en informatie te vergaren. Het valt uit de bronnen niet op te maken welke rol deze mensen hebben gespeeld tijdens de gebeurtenissen in november 2002 en of dit een de-escalerende werking heeft gehad. Bij andere incidenten heeft het contact met bijvoorbeeld imams er wel voor gezorgd dat situaties die tot escalatie hadden kunnen leiden, werden voorkomen. Ook is het mogelijk dat het mede aan de preken van de imams lag dat de invloed van de AEL uiteindelijk sterk is afgenomen, maar dat blijft een hypothese. Dat geldt ook voor de vraag in hoeverre de opstelling van deze imams beïnvloed is door hun contacten met de genoemde politiedienst.
- Na afloop van de rellen zijn er zowel vanuit de gemeente als vanuit de allochtone gemeenschappen initiatieven genomen om de integratie te bevorderen en negatieve beeldvorming tussen bevolkingsgroepen tegen te gaan. Zo is bepaald dat het percentage allochtone werknemers bij gemeentelijke diensten omhoog moest en hebben allochtone buurtbewoners een schoonmaakactie georganiseerd. Het eerste had na een jaar echter nog nauwelijks effect gehad, zo moest de burgemeester toen toegeven.

Rol media

Het incident en de onrust speelden zich in feite in een beperkte kring en in een begreemd geografisch gebied af. Dit zou kunnen leiden tot de veronderstelling dat de rol van de media in dit geval van minder belang was, omdat het vooral ging om de persoonlijke contacten in de buurt. Een andere logische veronderstelling is echter dat de media wel van belang

waren bij de door allochtone jongeren ervaren negatieve beeldvorming over hen. Rondom de rellen waren veel media zowel kritisch over de opstelling van de AEL als over die van de federale regering. De media toonden wel een grote belangstelling voor de AEL, die daarmee in zeker zin ook een platform kreeg. Hetzelfde gold overigens in Nederland toen de AEL daar een afdeling oprichtte.

Rol overheid

De opstelling van het gemeentebestuur en de federale regering is hierboven al uitgebreid besproken. Uit de berichtgeving als in de media komt het beeld naar voren dat deze politici geen actieve rol speelden in de dialoog met sleutelfiguren en jongeren in de allochtone gemeenschappen (waar de politie die dialoog wel voerde).

Een andere groep politici die in Antwerpen en specifiek in Borgerhout een belangrijke rol speelt, is het Vlaams Blok (inmiddels omgedoopt tot Vlaams Belang). Hun impact gold en geldt echter meer de voedingbodem, dan het concrete verloop van deze rellen.

Gesteld kan worden dat vooral de nationale gezagsdragers zich in deze kwestie door hun uitspraken meer hebben opgesteld als politici dan als bestuurders. Daardoor werd het lokale bestuur onder druk gezet.

Ook op de zowel escalerende als de-escalerende effecten van het politieoptreden is hierboven al ingegaan. Daar kan nog aan worden toegevoegd dat de politie incidentengericht en vanuit ordehandhaving optrad. Dit hield in dat in eerste instantie werd gereageerd op vernielingen, vooral door het uiteendrijven van groepjes. Daarnaast werden ook zo snel mogelijk andere strategieën ingezet, zoals het voeren van gesprekken met mensen op straat. Het aantal ingezette manschappen was zeker in het begin relatief beperkt en soms waren er vaak te weinig mensen aanwezig om arrestaties te kunnen verrichten. Dat gold zeker toen één van de rellen 's nachts uitbrak. In reactie op de rellen werden er wel steeds meer mensen opgeroepen. Toen de rellen afnamen werden zij minder zichtbaar opgesteld. In de dagen van de rellen patrouilleerde de politie wel in ME-kledij.

De arrestatie van Abou Jahjah in november 2002 gebeurde in opdracht van het parket in verband met een onderzoek dat al langer liep, zo geeft de politie aan. Gezien de onafhankelijke positie van het parket ging aan de vraag of Abou Jahjah moest worden gearresteerd geen bestuurlijke overweging ten aanzien van de openbare orde vooraf. Wel is er vooraf overleg geweest binnen de lokale driehoek over de aanpak van deze arrestatie en het opvangen van de mogelijke gevolgen. Op basis daarvan heeft de politie extra mensen ingezet in Borgerhout na de arrestatie, omdat men er rekening mee hield dat die tot nieuwe ongeregeldeheden zou leiden.

Tijdens een demonstratie in 2006, die ook uitliep op rellen en geweld tegen de politie, is er wel voor heeft gekozen om de relschoppers niet tijdens de demonstratie aan te houden, maar hen vast te leggen op foto en video en pas na afloop te arresteren. Zo wilde de politie verdere escalatie voorkomen. Overigens was dit een aangekondigde demonstratie, hetgeen betekent dat de politie dit anders kon voorbereiden.

Weak signals / early warning

De situatie in Borgerhout was al langere tijd gespannen, met name doordat hier twee extreme partijen tegenover elkaar stonden (Vlaams Blok en AEL). Borgerhout kwam vaak negatief in het nieuws vanwege verloedering en frus-

traties van bewoners. De opkomst van de AEL was een signaal van een meer assertieve opstelling van een nieuwe generatie allochtone jongeren. Ook haalde de AEL door haar standpunten en demonstraties de strijd in het Midden-Oosten naar Antwerpen, een stad met een omvangrijke moslimbevolking en relatief veel joodse inwoners. Overigens speelden joodse Antwerpenaars in deze rellen geen rol.

In de maanden voor de rellen was het al meerdere keren onrustig geweest bij betogingen van de AEL. Deze was in voorkomende gevallen niet bereid om met de politie samen te werken in de voorbereiding van betogingen. Ook de door de AEL ingestelde 'burgerpatrouilles' hadden de verhouding tussen de AEL en politie en bestuur op scherp gezet. De rellen kwamen, kortom, niet als een grote verrassing.

Intermezzo: AEL in Nederland

Niet lang na de rellen in Borgerhout kondigde de AEL aan een afdeling in Nederland te willen opzetten. Begin maart 2003 maakt Abou Jahjah een tour door Nederland en 1 juni van dat jaar wordt de afdeling officieel opgericht, met Abou Jahjah als tijdelijke voorzitter.

De media besteden uitgebreid aandacht aan de organisatie en haar leiders, die door een aantal controversiële uitspraken – in het bijzonder over de strijd tussen Israël en de Palestijnen – de aandacht op zich te vestigen. Net als in België reageren sommige politici zeer fel, bijvoorbeeld door te pleiten voor een verbod van de organisatie. Uit peilingen blijkt dat de AEL op aanzienlijke steun kan rekenen onder diverse allochtone groepen. Uiteindelijk krijgt de AEL in Nederland echter niet echt voet aan de grond en na enige tijd ebt de aandacht weer weg.

Ook in de Nederlandse pers was veel aandacht voor de AEL. Hier een foto van een artikel in NRC-Handelsblad (foto: www.theovangogh.nl)

Oorzaken

Borgerhout – en dan met name het deel van de wijk dat 'intramuros' wordt genoemd – is een wijk die veel achterstanden en een hoge werkloosheid kent. Verloedering is een groot probleem.

In 2002 stonden in de wijk twee extremen tegenover elkaar: enerzijds het Vlaams Blok, dat in de wijk zijn hoofdkwartier en een grote aanhang had (en nog heeft) en anderzijds de AEL die in de wijk was ontstaan.

Veel allochtone jongeren voelden zich achtergesteld en gediscrimineerd: zij

konden bijvoorbeeld moeilijk werk vinden. Zij voelden zich het slachtoffer van negatieve beeldvorming. Een sociaal werker geeft in een interview aan dat er ook weinig ruimte was om die problemen aan de orde te stellen: "een migrantenorganisatie die daarover begint, verliest meteen haar subsidies." Veel autochtone buurtbewoners voelden zich bedreigd door de instroom van allochtonen in de wijk en hadden het gevoel dat het Vlaams Blok de enige partij was die dat gevoel serieus nam.

De interculturele spanningen worden in de media aangewezen als een belangrijke oorzaak van de escalatie in Borgerhout.

De verontwaardiging van de allochtone jongeren in Borgerhout lijkt voort te komen uit aantasting of bedreiging van:

- De (identiteit van de) groep waarmee ze zich verwant voelen.
- Zaken, symbolen en locaties die gezien worden als heilig.
- Hun rechten.
- Hun gevoel van rechtvaardigheid vanwege oneerlijke distributie van voorzieningen, middelen en (ontplooings)mogelijkheden.

Lessen overheid

- Hoewel er zeer waarschijnlijk wel interne evaluaties zijn uitgevoerd zijn die niet op papier beschikbaar. Ten aanzien van de ambtelijke organisatie komt daarbij dat de samenstelling daarvan met de komst van een nieuwe burgemeester en een nieuw college flink gewijzigd is.
- Na de gebeurtenissen in november 2002 heeft het gemeentebestuur in Antwerpen stevig ingezet op acties om integratie te bevorderen en meer kansen te bieden. Het is niet duidelijk of dat inmiddels effect heeft gehad. Wel is het zo dat de bevolkingssamenstelling de laatste tijd meer gemengd wordt, doordat meer hoogopgeleiden naar de buurt trekken. Dit leidt ook tot een stijging van de huizenprijzen.
- Door reacties van federale ministers op de opkomst van de AEL werden lokale bestuurders onder druk gezet. Een betere afstemming tussen bestuurders op verschillende niveaus is wenselijk.
- De AEL beschuldigde de Antwerpse politie van racisme. Dit leidde tot een aantasting van het gezag van de politie. Het is daarom van belang deze verdenking zo snel mogelijk weg te nemen.
- Al lange tijd zet de politie in op dialoog met de allochtone bevolking (met name via sleutelfiguren als imams en door het activeren van ouderen, die jongeren kunnen aanspreken en kalmeren). Op die manier wordt onder andere geprobeerd imams te bewegen gematigde preken te houden. In een aantal gevallen heeft dit goed gewerkt, maar deze mensen houden zich niet altijd aan de gemaakte afspraken. De politie tekent dan ook aan dat de dialoog nog zo goed kan zijn, je daarmee niet alles kan beïnvloeden. Toch lijkt het alles bij elkaar lijkt het goed om door te gaan met de dialoog, in de praktijk blijkt die regelmatig een de-escalerend effect te hebben. Wellicht werkt dat beleid nog beter wanneer de dialoog niet alleen wordt gevoerd door de politie.

Bronnen

Deze beschrijving is gebaseerd op diverse berichten in de media (zie bronnenlijst) en een gesprek met een functionaris van de politie Antwerpen. Aangezien er geen (onafhankelijke) evaluaties beschikbaar bleken, zijn die

niet gebruikt.

<http://www.uvt.nl/univers/nieuws/0203/15/dagboek.html>

<http://www.politics.be/interviews/492/>

<http://www.gva.be/dossiers/-a/abou%20jahjah/dossier.asp>

<http://www.marokko.nl/archief/moord.borgerhout.niet.wegens.racisme.html>

http://www.nieuwsblad.be/Article/Detail.aspx?ArticleID=NBRA07122002_037

http://www.nieuwsblad.be/Article/Detail.aspx?ArticleID=NBRA29112002_039

http://www.nieuwsblad.be/Article/Detail.aspx?ArticleID=NBRA29112002_036

http://www.nieuwsblad.be/Article/Detail.aspx?ArticleID=NBRA29112002_035

http://www.nieuwsblad.be/Article/Detail.aspx?ArticleID=NBRA28112002_031

http://www.nieuwsblad.be/Article/Detail.aspx?ArticleID=NBRA08072002_042

http://www.nieuwsblad.be/Article/Detail.aspx?ArticleID=DEXC25112003_002

http://www.nieuwsblad.be/Article/Detail.aspx?ArticleID=NBRA22112003_031

<http://www.nieuwsblad.be/Article/Detail.aspx?ArticleID=G8VO5E0B>

http://www.nieuwsblad.be/Article/Detail.aspx?ArticleID=DMF01062006_027

Alle websites zijn opgeroepen op 1 juni 2007.

1.3 Vinkenslag, Maastricht, 2003 en 2004

Incident en voorgeschiedenis

Het woonwagenkamp Vinkenslag is in 1975 aangelegd, buiten Maastricht bij de afslag van de A2 richting Luik. Het kamp was oorspronkelijk bedoeld voor maximaal zestig bewoners. Een aantal van deze bewoners was op het terrein ook een bedrijf gestart. Grotendeels ging het hierbij om auto- en sloopbedrijven. Het terrein ligt zeer geïsoleerd en is onoverzichtelijk. Volgens de gemeente was het daarom gemakkelijk om te 'doen en te laten wat men wilde'.

In de periode 1975 – 2000 is de Vinkenslag veranderd in een 'no go area'. Het gebied heeft zich hierdoor kunnen ontwikkelen tot een 'vrijstaat', waar politie, gemeente en hulpdiensten niet meer naar toe kwamen.

De vrijstaat Vinkenslag kenmerkte zich vanwege de volgende activiteiten: Op het terrein waar maximaal zestig woonwagens konden, stonden er in 2000, honderdtwintig;

- Een groot deel van de bedrijven en woonwagens beschikten niet over de benodigde vergunningen. Het terrein was daardoor zeer brandonveilig.
- Er is veel grond illegaal betrokken door de bewoners
- Er werd illegaal stroom afgetapt
- Er werd beperkt belasting betaald
- Milieuvoorschriften werden overtreden
- Het terrein was een uitvalsbasis voor allerlei criminele activiteiten zoals hennepteelt
- Overheid kwam niet meer op het terrein

In 1995/1996 is er landelijk een beleidsontwikkeling ingezet waarbij woonwagenkampen in heel Nederland werden samengevoegd of heringedeeld. De Vinkenslag moest teruggebracht worden tot 80-90 woonwagens, waarbij de rest van de bewoners verspreid moesten worden over de andere kampen in de omgeving.

Om deze uitplaatsing te regelen heeft de gemeente Maastricht in 2000 voor het eerst contact gezocht met het kamp om hen te informeren over de plannen. Vanwege de vrijstaatsituatie op Vinkenslag, moest de gemeente eerst een 'nulsituatie' gaan creëren voordat overgegaan kon worden tot uitplaatsing en verspreiding.

In de praktijk betekende dit dat het beleid van gedogen om werd gezet in een beleid van streng handhaven. De gemeente hield vanaf het begin ernstig rekening met verzet van de bewoners.

Dat bleek achteraf ook een goede inschatting te zijn, want de ambtenaren die begin 2000 het terrein op kwamen werden geïntimideerd: banden van fietsen en auto's werden lek gestoken en de handhavers kregen te horen dat de kampers 'hen wel wisten te vinden'. Nog steeds namen de woonwagenbewoners de overheid niet serieus, en ze schroomden niet om de overheid te intimideren en te bedreigen.

De gemeente Maastricht was na jarenlang niet ingrijpen op een punt terecht gekomen, dat zij vond dat er opgetreden moest worden. Te vaak werden ambtenaren, en zelfs individuele raadsleden van de gemeenteraad thuis bedreigd door mensen van Vinkenslag.

Ook standaardcontroles van de Nutsbedrijven waren niet mogelijk en onderzoeken door opsporingsambtenaren en mensen van de belastingdienst werden telkens weer teniet gedaan door deze met veel intimidatie van het kamp af te jagen. Individuele politiemensen durfden zelfs niet het kamp op, ook niet als ze wisten dat gestolen goederen bij Vinkenslag belandden. Dwangbevelen moesten zo afgeleverd worden, dat de naam en zelfs het telefoonnummer van de betreffende ambtenaar (die het formulier persoonlijk moest afgeven) niet na te trekken was. Overigens was het volgens burgemeester Leers een beperkte groep van bewoners die moeilijkheden veroorzaakten. Verschillende gesprekken werden gehouden met mensen van Vinkenslag in de burgemeesterkamer van het Stadhuis in Maastricht.

Politie betreedt de Vinkenslag (Foto: rtl.nl)

De gemeente is vervolgens overgegaan tot het inzetten van de sterke arm. Enerzijds was dat nodig om een interventie te kunnen plegen bij een geconstateerde overtreding. Anderzijds moest de politie de veiligheid en integriteit van de gemeentelijke handhavers waarborgen.

Er is toen ook besloten dat er niets meer werd getolereerd op het kamp. De tijd van het gedogen was definitief voorbij. Een bijkomende reden hiervan was dat de Vinkenslag ook een uitstraling had naar de acht kleinere kampen in de omgeving van Maastricht.

Op 20 maart 2003 werden bij een politie-inval op Vinkenslag 41 locaties ontdekt waar hennep werd geteeld. Uiteindelijk waren er 800 overheidspersonen op het kamp. Hiervoor werden eenheden uit heel Nederland ingeroepen en kreeg de gemeente zelfs steun van het leger. Tegen verschillende overtredingen werden zowel strafrechtelijke als bestuursrechtelijke acties ondernomen. Loodsen waar hennep werd geteeld of die ergens illegaal stonden zonder dat de eigenaar bekend was, werden meteen afgebroken. Na de actie ontstond er grote woede vanuit de bewoners naar het openbare bestuur. De gemeente en politie waren zeer goed voorbereid op deze reacties. In het centrum van Maastricht waren er in de navolgende dagen veel politie-eenheden aanwezig en buurtagenten moesten ervoor zorgen dat er vroegtijdig signalen binnenkwamen over eventuele acties of onrust van bewoners.

In juni werd er een tweede actie georganiseerd. Deze acties noemde de gemeente de zogenaamde 'veiligheidsactie', die meer bestuursrechtelijk van aard was.

Met 400 man politie en verschillende gemeenteambtenaren werden de volgende acties ondernomen:

- Controleren brandkranen
- Obstakels voor hulpdiensten weghalen
- Stroomcontroles door de stroomleverancier
- Bouw- en woningtoezichtcontroles en controles van de milieudienst

Op de eerste dag van de actie werden de ambtenaren zo ernstig bedreigd, dat men besloot zich terug te trekken. Uiteindelijk is er op de vierde dag van de acties met groot vertoon gecontroleerd. Alle controles werden nu in één dag uitgevoerd. Bij overtredingen werden de keten meteen afgebroken waarmee de overheid opnieuw duidelijk wilde maken 'dat zij hier de baas is en bepaalt wat er gebeurt'.

Politie in gesprek met woonwagenbewoners (Foto: rtl.nl)

In februari 2004 werd bekend dat de bewoners, net als in andere woonwagenvelden, jarenlang een sterk verlaagd tarief voor de inkomstenbelasting was opgelegd omdat de bewoners zich volgens de overheid zodanig hadden gedragen dat de Belastingdienst niet in staat was de financiële gegevens naar behoren te controleren. Staatssecretaris Wijn van Financiën zegde na Kamervragen toe dat aan deze situatie onmiddellijk een eind zou worden gemaakt. Overigens bleek later dat niet alle bewoners het verlaagde tarief betaalden. Bij anderen was de achterliggende reden voor het verlaagde tarief dat zij geen aftrekposten konden opvoeren. Het kamp zou in 2004 worden gesaneerd; het bestemmingsplan hiervoor was toen afgerond. De reden was dat er asbest in de grond aanwezig zou zijn. De bewoners waren het met de sanering oneens en meenden dat de gemeente dit misbruikte als excuus om hen te verjagen.

Op 14 april 2004 blokkeerden tachtig tot honderd bewoners met banden en andere voorwerpen enige uren het noordelijkste kruispunt van de A2 (bij stadion De Geusselt), uit protest tegen het onrecht dat hen naar hun idee werd aangedaan. Dit veroorzaakte lange files op de A2 en de A79.

De volgende ochtend deed de Mobiele Eenheid met driehonderd man en een aantal shovels tegen zonsopgang een inval in het kamp, en enkele kleinere kampen in de omgeving. Zestien personen werden aangehouden, van wie de meesten wegens betrokkenheid bij de wegblokkade van de vorige dag.

Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert

Tijdens de verschillende politieacties was er sprake van grote spanning op en rond het kamp. Verschillende politiemensen en ambtenaren werden door de kampbewoners bedreigd.

Deze ongeregelde heden deden zich voor enige dagen na het voorval van de Geusselt. Voordat deze ongeregelde heden plaatsvonden, werd voor alle zekerheid een peloton ME achter de hand gehouden.

Tijdens de politieacties op Vinkenslag werd ook het Stadhuis in Maastricht enkele keren zwaar bewaakt en overal zwermde het van de politiepatrouilles, van ME-busjes en politieagenten in de stad. Binnen het Stadhuis waren

politie en particuliere beveiligingsbedrijven actief. Burgemeester Leers werd later persoonlijk beveiligd door de Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging DKDB van het KLPD omdat er op 22 april 2004 een kogelbrief bij een postsorteercentrum was onderschept en die voor Leers bedoeld was. Ook het huis van de burgemeester werd na aanleiding van deze kogelbrief door de politie bewaakt.

Volgens de gemeente zijn de ongeregeldheden uiteindelijk niet overgeslagen op andere delen buurten en inwoners van Maastricht. Dit had volgens de gemeente te maken met het feit dat de Vinkenslag op een geïsoleerd terrein buiten Maastricht ligt.

De gebeurtenissen in Maastricht waren dagenlang landelijk nieuws. Nieuwsprogramma's zoals NOVA hebben uitgebreid aandacht geschonken aan de gebeurtenissen.

Uiteindelijk hebben de ministeries van Financiën en Binnelandse Zaken tekst en uitleg moeten geven aan de Tweede Kamer over de gang van zaken.

Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren

Volgens de gemeente is de zaak niet verder geëscaleerd dan vooraf werd ingeschat. Dit had ermee te maken dat de gemeente en politie vooraf rekening hielden met ernstig verzet. Uiteindelijk heeft men met zeer grote overmacht het terrein gecontroleerd. Ook in het centrum van de stad was de politie in grote getalen aanwezig. Aan de hand van goede inlichtingen kon een inschatting gemaakt worden van de te verwachten problemen. Wel zijn het gemeentehuis en de woning van de burgemeester extra bewaakt.

Ook stuurde de politie extra wijkagenten op pad om te voelen hoe de sfeer daar was. De media is vanaf het eerste moment betrokken geweest bij de acties. Op het kamp leidde dat soms tot nog grotere problemen, omdat de media zonder toestemming van de bewoners beelden maakten van de inval. De centrale overheid is vanaf het begin op de achtergrond aanwezig geweest. Zij stelde betrokkenen in Maastricht de vraag in hoeverre het noodzakelijk was om met een dergelijke grote politiemacht het terrein te betreden. Uiteindelijk heeft de overheid wel extra mensen toegekend aan het wijkteam Vinkenslag en hebben andere politiekorpsen en het leger zich bereid gevonden om manschappen af te staan voor de acties.

In februari 2004 werden er Kamervragen gesteld aan de Staatssecretaris van Financiën, omdat bleek dat de bewoners van het kamp een sterk verlaagd belastingtarief betaalden. De instemming van de Staatssecretaris om hieraan een einde te maken in combinatie met de handhavende houding van de gemeente Maastricht, leidde ertoe dat de bewoners de snelweg blokkeerden.

Ook de minister van BZK moest kamervragen beantwoorden over de kosten die de politie-inzet in Maastricht met zich meebracht. Daarvoor zijn overigens geen aparte middelen vrijgemaakt door de centrale overheid.

Maar uit het jaarverslag van BZK van 2004, blijkt dat Vinkenslag een extra bijdrage heeft ontvangen voor de gemaakte en nog te maken kosten rondom het kamp.

Woonwagenbewoners blokkeren de A2 bij Maastricht (Foto: rtl.nl)

Rol overheid

De gemeente en de politie hebben vanaf het begin rekening gehouden met verzet van de burgers. Bij de actie rond het woonwagenkamp Vinkenslag heeft burgemeester Leers besloten om het gemeentelijk beleidsteam in te zetten. "Ook al was er geen sprake van een ramp, toch hebben we met een gemeentelijk beleidsteam gewerkt. In het beleidsteam zijn de scenario's doorgesproken en zijn de interne processen aangestuurd richting de algemene dienst, het bouwtoezicht en de sector integrale veiligheid." Aan de hand van een nauwe samenwerking tussen politie, gemeente en inlichtingendiensten, zijn er controles uitgevoerd op het kamp. Daarbij is ook samengewerkt met vertegenwoordigers van de bewoners. Achteraf bleek echter dat de vertegenwoordigers van het kamp niet de macht hadden over alle bewoners, waardoor er tijdens en na de acties sprake was van veel verzet. Uiteindelijk heeft de overheid door de inzet van groot materieel weten te voorkomen dat er zich ernstige ongeregelde heden buiten het kamp hebben voorgedaan.

Daarbij heeft de lokale overheid constant ruggespraak gehad met de Centrale Overheid en andere politiekorpsen in Nederland.

Weak signals / early warning

De gemeente en politie hebben vanaf het begin samengewerkt met inlichtingendiensten en waren derhalve voorbereid op tegenacties van de bewoners. Bij voorbaat was de gemeente er al vanuit gegaan dat de overgang van gedogen naar streng handhaven gepaard zou gaan met veel verzet van de bewoners. Door het grote aantal politiemensen op het kamp en in de stad, is het uiteindelijk niet gekomen tot grootschalige rellen.

Wel was er sprake van een blokkade van de snelweg. Net voordat deze actie werd uitgevoerd werden politie en gemeente vanuit de inlichtendienst op de hoogte gesteld van deze plannen.

De daders van de acties zijn uiteindelijk de daaropvolgende ochtend opgepakt en bestraft. In de dagen erna waren er kleine rellen in het centrum, in de buurt van het stadhuis. De politie was daar echter ook van op de hoogte gesteld en derhalve voorbereid. Een echte escalatie is er volgens de gemeente ook niet geweest.

Oorzaken

De belangrijkste oorzaak van het incident was dat de overheid na vijftien jaar gedogen een einde maakte aan een illegale situatie. Op de Vinkenslag was er sprake van een vrijstaat waarbij de bewoners zich onaantastbaar waanden. De gemeente heeft bijna twintig jaar lang de handen teruggetrokken van het kamp. Hierdoor heeft het kamp zich langzaam ontwikkeld

tot een vrij spraak. Toen die situatie plotseling werd beëindigd, stuitten dat op veel verzet van de bewoners.

In het hoofdrapport zijn tien oorzaken van Maatschappelijke Onrust, 10 redenen voor verontwaardiging onderscheiden. De volgende oorzaken zijn van toepassing op de onrust op en rond de Vinkenslag:

- De kampers werden geraakt in hun inkomen (betalen rekeningen stroom, inbeslagname hennep, terugvorderen illegaal terrein, normaliseren belastingtarief)
- De kampers werden getroffen in hun woongenot (afbreken van illegale woningen, overheid die het terrein met groot materieel betreed)
- Betreden van een plaats die door de bewoners als 'heilig' wordt gezien. De bewoners van het kamp beschouwden hun kamp als hun eigen bezit, waar zij het volledig voor het zeggen hebben zonder dat de overheid zich daarmee kan bemoeien.
- Ook is er sprake op de inbreuk van hun identiteit als 'woonwagenebewoner'. Sommige bewoners zien zichzelf als autonome gemeenschap waarvoor andere regels gelden. De bewoners voelen zich naar eigen zeggen "als beesten behandeld en onderdrukt" door de gemeente.

Lessen overheid

De gemeente heeft aan de hand van de incidenten geleerd dat men risico's moet durven nemen, waarbij de juridische grenzen van het toelaatbare moeten worden afgetast (o.a. afbreken van loodsen na constatering illegale praktijken). Een andere belangrijke les is dat het jarenlang ongemoeid laten van illegale situaties kan leiden tot vrijstaten. Het kost uiteindelijk veel geld en moeite om deze situaties weer te normaliseren.

Daarnaast is het ook belangrijk om duidelijk te zijn naar de bewoners van het kamp en de bevolking van Maastricht.

Om dergelijke grote overheidsinterventie uit te voeren is een lange voorbereiding nodig, waarbij bewoners, politie en gemeente met elkaar moeten overleggen. Ook is een goede samenwerking met de inlichtingen diensten gewenst.

Ook tijdens de acties is het belangrijk gebleken om de bewoners in te lichten over de acties; waar komt men voor, wat ga je doen, hoe lang duurt het?

Ook de media moet nadrukkelijk worden betrokken bij de acties, waardoor de andere bewoners ook worden geïnformeerd over de acties.

Ten aanzien van het Rijk is het volgens de gemeente belangrijk dat er sprake is van informatie-uitwisseling (o.a. de controles die de belastingdienst heeft uitgevoerd of gaat uitvoeren en samenwerking met inlichtingen diensten) en het vrij kunnen maken van materieel om dergelijke grote acties uit te kunnen voeren.

Bronnen

Interview met Michel Detisch, afdeling kabinet, coördinator veiligheid gemeente Maastricht, op vrijdag 11 mei 2007

[http://nl.wikipedia.org/wiki/Vinkenslag_\(Maastricht\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Vinkenslag_(Maastricht))

<http://www.nu.nl/news.jsp?n=307818&c=14>

<http://www.nu.nl/news.jsp?n=307200&c=10>

<http://www.minbzk.nl/onderwerpen/veiligheid/politie/kamerstukken?ActItnIdt=590>

<http://www.nieuwsbank.nl/inp/2004/03/01/F025.htm>

<http://www.minbzk.nl/onderwerpen/veiligheid/politie/kamerstukken?ActItnIdt=10876>

Alle websites zijn opgeroepen op 11 mei 2007.

1.4 Moord op Theo van Gogh, 2004

Incident en voorgeschiedenis

Op dinsdag 2 november 2004 fietst filmmaker, columnist en regisseur Theo Van Gogh 's ochtends rond negen uur door de Linnaeusstraat te Amsterdam, als hij onder vuur wordt genomen ter hoogte van het stadsdeelkantoor Oost/Watergraafsmeer.

Van Gogh wordt door zeven kogels geraakt. Hij probeert nog te vluchten voor zijn belager, maar hij zakt aan de andere kant van de straat in elkaar. Op dat moment pakt de dader een groot slagersmes en snijdt op rituele wijze de keel van Theo van Gogh door. Ten slotte steekt hij nog een mes diep in het lichaam van het slachtoffer. Aan het mes is een brief bevestigd met een aantal Koran-teksten en een bericht dat gericht is aan kamerlid Ayaan Hirsi Ali.

Enkele minuten later wordt, na een schotenwisseling met de politie, een verdachte gearresteerd. Bij de schietpartij worden een motoragent, een omstander en de verdachte verwond. De verdachte blijkt de 26-jarige Mohammed B. te zijn die zowel de Marokkaanse als de Nederlandse nationaliteit bezit. Op zijn lichaam wordt een afscheidsbrief gevonden.

In de uren na de moord arresteert de Amsterdamse politie nog acht mensen in verband met de moord. Zij worden er onder andere van verdacht deel uit te hebben gemaakt van de terroristische cel aangeduid met de naam 'Hofstadgroep'.

De moord blijkt een reactie op de vermeende beledigingen van Van Gogh van het Islamitische geloof. Met name de vertoning van de film 'submission' heeft veel kwaad bloed gezet. In de periode voorafgaande aan de vertoning van de film, is Van Gogh verschillende malen bedreigd. Theo van Gogh had uitgesproken opvattingen over de Islam die hij meestal onomwonden naar buiten bracht. Dat heeft er toe geleid dat de inlichtingendiensten en de politie meer aandacht hadden voor het beveiligen van Van Gogh. Dat was bijvoorbeeld het geval tijdens een signeersessie van het boek 'Allah weet het beter' in 2003 en in de dagen rond de vertoning van de film 'submission'. De film probeert inzicht te geven in de vermeende slechte behandeling van vrouwen binnen sommige [islamitische](#) families. De geportretteerde vrouwen zijn allen [fictief](#), maar de verhalen die ze vertellen zijn gebaseerd op de verhalen die Ayaan Hirsi Ali van verscheidene vrouwen hoorde, in de tijd dat zij werkzaam was als [tolk](#) bij welzijnsinstellingen.

In de film worden de lichamen getoond van moslimvrouwen die geleden hebben onder [mishandeling](#), door hun familieleden of als uitvoering van een [vonnis](#) wegens (vermeend) onzedelijk gedrag. De lichamen zijn beschilderd met [gekalligrafeerde](#) verzen uit de [Koran](#).

De controversiële film zorgde voor opschudding, onder met name de islamitische bevolking. De film werd bijvoorbeeld afgekeurd door [Nabil Marmouch](#), de Nederlandse vertegenwoordiger van de [Arabisch-Europese Liga](#) (AEL), die meende dat met deze film Ayaan Hirsi Ali voornamelijk aandacht probeerde te trekken en medelijden voor zichzelf wilde wekken. [Khadija Arib](#), een [Tweede Kamerlid](#) voor de [PVDA](#), zei 'een ieder te bewonderen die de mishandeling en onderdrukking van vrouwen aan de kaak stelt'. Zij twijfelde echter of de methode van Ayaan Hirsi Ali de juiste was.

Van Gogh heeft uiteindelijk zelf geweigerd om extra beveiligd te worden. Toch is in de periode rond de vertoning van de film zijn woning beter beveiligd. Het uiten van bedreigingen na de uitzending heeft er niet toe geleid dat de beveiliging van Van Gogh verder is verscherpt.

Op de Marokkaanse jongerensite mocros.nl werd Theo van Gogh in de laatste maanden van zijn leven met de dood bedreigd. Al enkele maanden voor zijn dood, stond er een foto van de cineast met de tekst 'Wanneer is Theo aan de beurt?' op een forumpagina van de site. Op de poster is over de keel, borst en het hoofd van Van Gogh een schietschijf met zeven kogelgaten geprojecteerd. 'Insha Allah (Als God het wil), ruimt Allah deze letterlijke en figuurlijke zwijn snel op', stond op de site geschreven. De foto met oproep werd vlak na het uitbrengen van de film submission geplaatst.

Afbeelding Van Gogh op de internetsite 'mocros.nl' (foto: www.sociosite.org)

Na de uiteindelijke moord, verdwenen deze uitingen direct van de internetsite. Dat gold overigens niet voor andere sites, waar moslims en niet-moslims reacties plaatsten op de moord (zie verderop).

Op de site marokko.nl, waar onder andere ook Mohammed B. en andere Hofstadgroepleden actief waren, stond de volgende tekst:

'Moge Allah een einde maken van het leven van onze vijanden, ik zweer bij God dat ik verlang naar de dag dat ik deze koefar de hel in zie geworpen worden. Broeders en zusters dood deze vijanden van de Islam als jullie hen op straat ontmoeten. God heeft ons het recht gegeven om dit soort personen te doden. Wie aanbidden wij? Allah de Heer of het Nederlandse rechtssysteem.'

In de reactie van de Minister van BZK op de moord van Van Gogh, staat dat de AIVD dit soort uitingen nauwlettend in de gaten hield. De auteur van de bovenstaande bedreiging is uiteindelijk nog voor de moord aangehouden en heeft een proces verbaal ontvangen.

Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert

Na de moord op Van Gogh ontstonden er veel spanningen in de Nederlandse samenleving. Zo kon men op AT5 zien dat er op de plek van de moord verhitte discussies plaatsvonden tussen buurtbewoners.

De moordplek was toen al veranderd in een grote bloemenzee.

De bloemenzee op de moordplek (www.sociosite.org)

Op de avond van de moord werd er op de Dam in Amsterdam een herdenkingsbijeenkomst gehouden; deze bijeenkomst had het karakter van een 'lawaaibijeenkomst', waarbij de aanwezigen door middel van het maken van veel lawaai hun afkeur lieten blijken over deze moord.

Bij deze bijeenkomst hield namens het kabinet, Minister Verdonk van Vreemdelingenzaken een toespraak. Ook de Amsterdamse burgemeester Job Cohen sprak het publiek toe.

Direct na de moord buitelden politici over elkaar heen in hun veroordelingen en reacties op de moord. Het kabinet kondigde direct aan dat zij de strijd tegen moslimextremisme hard en met gebruik van noodwetgeving zou voeren. De inlichtingen- en veiligheidsdiensten zouden op korte termijn moeten worden uitgebreid, waarbij geldt 'geen enkele rol speelt'. Burgers die wegens hun opvattingen ernstig worden bedreigd, zouden voortaan aanspraak kunnen maken op persoonsbeveiliging. Door aanpassing van de wetgeving moest het mogelijk worden gemaakt om terroristen na het uitzitten van hun straf in Nederland uit ons land te verwijderen. Namens het kabinet sprak Gerrit Zalm de volgende verklaring uit:

"Het blijkt dat er een beweging in Nederland actief is die het moorden uit religieuze motieven gerechtvaardigd vindt. Dat hebben we sinds de zeventiende eeuw niet meer meegemaakt. Dit moet met wortel en tak worden uitgeroeid. Het kabinet gaat de oorlog aan om het moslimextremisme en radicalisering te bestrijden."

Minister-president Balkenende nuanceerde de verklaring van zijn vice-premier. "Het gaat om strijd tegen het terrorisme", aldus Balkenende, en voor 'oorlog' moet dus 'strijd' worden gelezen. De premier benadrukte dat 'we de dialoog moeten blijven aangaan' en 'we elkaar moeten blijven vasthouden'.

Na de moord werd er op internet meteen een condoleanceregister geopend door de productiemaatschappij van Theo van Gogh. Ook andere maatschappijen/organisaties zoals 'Internet Today' openden een condoleanceregister voor Van Gogh. Naast het uiten van verdriet en medeleven werden deze registers ook aangegrepen woede- en haatuitingen te plaatsen. Startpagina.nl was zelfs genoodzaakt om het condoleanceregister uit de lucht te halen vanwege de grote hoeveelheid racistische uitingen. Voorbeelden van dergelijke uitingen zijn:

"Wie steekt de eerste moskee in brand! Ik hoop dat er velen in vlammen zullen opgaan." [Hollander] "Hollanders wordt wakker !!! Het wordt tijd dat we het recht in eigen hand gaan nemen! Om te beginnen in de achterstandswijken." [Henk] "ALLE LOF VOOR DE MARTELAAR DIE THEO VAN GOGH NEERGEKNALD HEEFT!!! ZO KOMEN DE ZIONISTEN EN HUN KNECHTEN AAN HUN BLOEDIGE EIND!" [Schietmijmaarlek].

Uiteindelijk ontstond er niet alleen op het condoleanceregister een virtuele strijd. Deze breidde zich verder uit naar allerlei verschillende islam-, extreemrechtse- en nieuwssites. Er werd dus zowel op 'neutrale sites' (nieuws, condoleance) als op sites van de 'tegenstander' met elkaar gevochten. Direct na de moord vreesden moslimorganisaties dat de moord zou leiden tot wraakacties. Als gevolg daarvan werden sommige internetsites uit de lucht gehaald, zodat verdere provocaties werden voorkomen.

Uiteindelijk uitte de ontstane onrust onder de Nederlandse bevolking zich in verschillende gewelddadigheden. In een week tijd stapelden de aanslagen op islamitische instellingen (moskeeën, scholen, verenigingen en ondernemers) zich op. Afgewisseld met aanslagen op kerken. De volgende incidenten deden zich in de periode na de moord voor:

- 02-11'04: moord van Gogh
- 04-11'04: brandstichting moskee Utrecht
- 04-11'04: inbraak in de werkkamer van Fatima Elatik, stadsdeelvoorzitter Zeeburg
- 05-11'04: zeven allochtone slagers krijgen een poederbrief met oproep het land te verlaten
- 05-11'04: bommelding Amerikaanse Ambassade Den Haag
- 05/06-11'04: brandstichting moskeeën Rotterdam, Groningen en IJsselstein. Poging tot brandstichting moskee in Huizen. In Rotterdam, Groningen en Veghel worden gebedshuizen beklad met racistische leuzen
- 08-11'04: bomaanslag bij een islamitische basisschool in Eindhoven en twee brandstichtingen bij kerken in Utrecht en Amersfoort
- 09-11'04: een zak uitwerpselen wordt naar binnen gegooid bij het Marokkaanse consulaat in Rotterdam. Poging tot brandstichting bij twee kerken in Rotterdam. Een islamitische basisschool in Uden brand uit en de tekst 'Theo RIP'. staat op de muur. In Boxmeer wordt brand gesticht in een kerk
- 10-11'04. Er wordt brand gesticht in een moskee in Heerenveen. In Eindhoven brandt een klaslokaal van een katholieke basisschool uit. In Rotterdam worden twee molotovcocktails gegooid naar een kerk
- 11-11'04. In Veendam wordt zowel een moskee als het gemeentehuis beklad met racistische leuzen. In Venray voorkomt de politie een poging tot brandstichting bij een moskee
- 13-11'04. In het Noord-Limburgse Helden brand net voor het Suikerfeest de moskee uit

Naar aanleiding van de aanslagen werden alle gebouwen van moslimorganisaties extra bewaakt. Na ruim anderhalve week van brede nationale onrust, keerde de rust enigszins terug in Nederland. De aandacht verschoof naar het grootschalige optreden van politie en justitie in het Laakkwartier, waar twee terrorismeverdachten werden opgepakt.

Brand in de Bedir-school in Uden (Foto: www.sociosite.org)

Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren

- De Amsterdamse driehoek: twee uur na de moord, toen er al verschillende geruchten de ronde deden over de moord op Van Gogh werd er een persconferentie belegd door de Amsterdamse driehoek. Daarin werd kort geschetst welke gebeurtenissen er zich hadden voorgedaan, wie er was vermoord en dat er een dader was aangehouden 'met een dubbele nationaliteit'. Over de inhoud van de brief in het lichaam van het slachtoffer was gestoken, werden geen mededelingen gedaan om 'verdere onrust te voorkomen'.

- Minister-president en het kabinet: vrij snel na de officiële bevestiging van de moord op Van Gogh heeft premier Balkenende een verklaring afgelegd. Omdat er op dat moment nog sprake was van veel onduidelijkheden benadrukte Balkenende dat de bevolking rustig moest blijven: "Ik wil een beroep doen op iedereen om niet direct vergaande conclusies te trekken. De feiten moeten zorgvuldig op een rij gezet worden; laten wij de opsporingdiensten hun werk laten doen."

Twee dagen na de moord kwam er een verklaring van de vice-premier in het nieuws waarin de oorlog met het terrorisme werd verklaard. Als reactie op deze scherpe veroordeling van de vice-premier, heeft de minister-president meteen deze uitlating genuanceerd om verdere escalatie te voorkomen.

Zowel de minister van Binnenlandse Zaken als de minister van Justitie schreef in de dagen na de moord een brief aan de Tweede Kamer. In de brief van BZK stond dat de dader al bekend was bij politie en inlichtingendiensten. Ook stond er in de brief dat Van Gogh beveiliging had geweigerd. Ook werd, geheel tegen de normale gang van zaken in, de inhoud van de brief bekend gemaakt die dader had achtergelaten op het slachtoffer. De minister van Justitie kondigde aan dat er een feitenonderzoek zou worden uitgevoerd naar de gebeurtenissen. De regering stelde een pakket van maatregelen voor die elk op hun eigen merites beoordeeld moeten worden. Voor het Kamerdebat over de moord op Van Gogh stuurde het kabinet een lange brief naar de Tweede Kamer. Daarin werden diverse nieuwe maatregelen aangekondigd: sluiting van moskeeën die aanzetten tot haat en geweld, uitzetting van mensen met dubbele nationaliteit die ernstige vergrijpen begaan, vrije toegang van de AIVD tot allerlei gegevensbestanden etc.

Ten slotte werd benadrukt dat er gewaakt moest worden voor anti-islamitische uitingen in het land en dat de tegenstellingen tussen de bevolkingsgroepen niet groter moesten worden.

Toen in de dagen na de moord verschillende aanslagen werden gepleegd op Islamitische, en later ook Christelijke, gebouwen, trok de minister-president samen met andere ministers het land in. In verschillende gemeenten werden stille tochten georganiseerd als uiting van afkeer tegen de moord en aanslagen op de Christelijke en Islamitische gebouwen in het land. Zelfs de Koningin trok het land in bracht bijvoorbeeld een bezoek aan een Amsterdams jongerencentrum. Er werd vanuit de overheid van alles ondernomen om verdere escalatie te voorkomen.

- In samenwerking met familie en vrienden van Van Gogh werd er op de avond van de moord nog een lawaaidemonstratie gehouden op de Dam. Bij de bijeenkomst waren 20.000 mensen aanwezig. Onder aanwezigen waren politici, als Wouter Bos, Femke Halsema, Boris Dittrich, bestuurders en bekende Nederlanders. Naast Job Cohen, sprak namens het kabinet Rita Verdonk op de bijeenkomst. Ook verschillende allochtonen waren tijdens de bijeenkomst aanwezig. Sommigen van hen verklaarden aanvankelijk bang te zijn voor represailles omdat inmiddels bekend was geworden dat de dader van Marokkaans-Nederlandse komaf was. De bijeenkomst was bedoeld om de woede en onvrede van mensen te kanaliseren. In Amsterdam verliep de bijeenkomst uiteindelijk geweldloos.

Herdenkingsbijeenkomst voor Theo van Gogh op de Dam (foto: www.kabaalwake.nl)

- Verschillende allochtonen organisaties reageerden op de dag van de moord op de gebeurtenissen. Daarbij werd benadrukt dat zij afstand namen van deze daad en dat deze wordt afgekeurd vanuit het Islamitische geloof. De verschillende vertegenwoordigers van de organisaties spraken toen ook al hun vrees uit voor represailles.
- De media hebben een zeer grote rol gespeeld in de nasleep van de moord. In de media ontstond een ware wedloop naar nieuwe feiten rond de moord. Daarin kwam al snel naar voren dat het ging om een dader 'van Marokkaanse komaf' en dat de 'AIVD wellicht al zicht had op de man'. De lokale en landelijke bestuurders hebben snel ingesprongen op de geruchtenstroom in de media en op het internet. Door zoveel mogelijk informatie te verspreiden en geruchten te bekrachtigen en ontzenuwen is getracht ervoor te zorgen dat geruchten niet een eigen leven gingen leiden. Bijkomende oorzaak is dat Theo van Gogh een zeer bekende persoon in Nederland is. Vooral ook omdat hij zelf veel naar voren trad in de Nederlandse media. De gebeurtenis heeft daardoor een nog veel sterkere lading gekregen dan wanneer Theo van Gogh een niet- bekende Nederlander was geweest. Dagenlang was de gebeurtenis hét nieuws in Nederland en omliggende landen. En dan niet alleen wat betreft de feitelijke gebeurtenissen, maar ook ten aanzien van achtergronden van de gebeurtenis (jeugd van de dader, buurt waarin hij was opgegroeid, eerdere uitspraken Van Gogh en Hirsi Ali, etc.). Bij alle actualiteitenprogram-

ma's, nieuwsblokken en discussieprogramma waren er items te zien die over de moord op Van Gogh gingen. Verschillende vertegenwoordigers van de Marokkaanse gemeenschap werden in programma's uitgenodigd om de dialoog tussen de verschillende bevolkingsgroepen levend te houden.

Ook de gebeurtenissen rond de moord op Fortuyn werden weer naar boven gehaald en werden er allerlei parallellen getrokken tussen beide moorden. Sprekend voorbeeld van die parallel was het volgende bericht in de krant: "Madame Tussauds heeft het wassenbeeld van Pim Fortuyn dinsdagavond voor het raam boven aan de Dam gezet. Het beeld kijkt zo uit over de menigte die daar met veel lawaai Theo van Gogh herdenkt."

- Rechtsextremisten hebben op de avond van de moord gedemonstreerd bij het Centraal Station in Den Haag. Daarbij werden leuzen geroepen als 'Islamieten, parasieten' en 'eigen volk eerst'. De politie heeft toen ruim twintig personen opgepakt.
De dag na de moord hebben rechtse groeperingen in het centrum van Amsterdam een manifestatie gehouden ter nagedachtenis van Van Gogh. Deze groepen hebben de moord aangegrepen om de tegenstellingen in Nederland extra 'op scherp' te zetten. Ook op internet hebben zij voor veel onrust gezorgd, wat uiteindelijk ontaarde in gewelddadige uitingen tegen allerlei Islamitische gebouwen.
- Met veel moeite slaagden beheerders van websites zoals maroc.nl erin om de democratische randvoorwaarden van discussies op hun fora overeind te houden. Zij trokken nieuwe moderators aan om toezicht te houden op het verloop van de discussie. Er werden nieuwe spelregels opgesteld, die nog specifiekere waren dan voorheen. Mensen die zich niet aan deze regels hielden, werden tijdelijk of definitief van de discussiefora uitgesloten. Daarnaast werden er andere initiatieven ontplooid om de dialoog weer op gang te brengen. Er werden [polsbandjes](#), [posters](#), stickers, buttons en T-shirts gemaakt, er werden [stadsdiners](#), [dialoog dagen](#), [buurtontmoetingen](#) en fietstochten georganiseerd en er werden petities opgesteld. Voorbeelden van andere initiatieven is de bijeenkomst 'stop de hetze', een demonstratie tegen racisme op het Beursplein. In Den Haag organiseerde allerlei Marokkaanse organisaties een demonstratie tegen geweld en voor vreedzaam samenleven in Nederland.

Afbeelding: demonstratie Marokkaanse organisaties Den Haag (Foto: www.cmo.nl)

Al met al was er dus sprake van een zeer brede maatschappelijke onrust die nog maandenlang zou voortduren. In de Tweede Kamer, op de televisie en in kranten werd nog lang gediscussieerd over gebeurtenissen en zaken die voortkwamen uit de moord op Van Gogh zoals de verfilming van Submission II, de beveiliging rond Wilders en Hirsi Ali, de rol AIVD voorafgaande aan de

moord, samenwerking tussen inlichtingendiensten en politie, arrestatie van terrorismeverdachten in het Laakkwartier, proces rond de Hofstadgroep, discussie vrijheid meningsuiting versus discriminatie, het 'wij en zij'-denken, etc.

Rol overheid

De overheid in de persoon van de burgemeester van Amsterdam en alle landelijke bestuurders, hebben vanaf het begin af aan zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de media om de burgers te informeren over de gebeurtenissen. Er is getracht de geruchtenstromen te ontzenuwen en ervoor te waken dat mensen niet tegenover elkaar kwamen te staan. De moord werd veroordeeld, maar er werd meteen benadrukt dat deze ernstige gebeurtenis niet moest leiden tot verdere escalatie. Een voorbeeld daarvan was de toespraak van burgemeester Cohen op de avond van de moord. Met een stevige speech, waar afstand werd genomen van de moord, probeerde hij ook meteen 'de boel bij elkaar te houden'. In Amsterdam was Ahmed Aboutaleb, de Marokkaans-Nederlandse wethouder van sociale zaken, de aangewezen man om de rol op zich te nemen. Hij werd in de periode rond de moord ingezet als 'bruggebouwer' tussen allochtonen en autochtonen. Zo riep hij de Marokkaanse gemeenschap op alert te zijn voor misstanden en ervoor te waken dat niet de vrijheid van meningsuiting aan te vallen tijdens bijeenkomsten in de moskeeën.

Daar staat tegenover dat de felle uitspraken van onder andere vice-premier Zalm twee dagen na de moord deed, juist een escalerende werking konden hebben.

Om te voorkomen dat er een grote geruchtenstroom op gang zou komen heeft de Minister van Justitie daags na de moord de inhoud van de brief aan de Kamer bekend gemaakt. Er werd tijdens deze bekendmaking meteen benadrukt dat er gesprekken gevoerd moesten worden met minderheden organisaties en dat zoveel mogelijk voorkomen moest worden dat 'de moslimbevolking verder gestigmatiseerd werd'. De Minister voor Vreemdelingenzaken is op de dag van de moord meteen in contact gegaan met het Landelijk Overlegorgaan Minderheden (LOM), het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO) en het FORUM, het Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling.

Op het moment dat er op verschillende plekken in Nederland brandstichtingen plaatsvonden bij Islamitische gebouwen, zijn landelijke bestuurders waaronder de minister-president meteen het land in getrokken om de ontstane onrust te temperen. Zelfs de koningin trok het land in en bracht een bezoek aan een jongerencentrum in Amsterdam, waar op dat moment verschillende Marokkaanse organisaties bij aanwezig waren. Daar waren toen ook Cohen en Aboutaleb bij aanwezig. Ook burgemeesters en politie trokken massaal de wijken in om de ontstane onrust te verminderen en de woede-uitingen te voorkomen en te kanaliseren.

Weak signals/early warning

Na de gebeurtenissen van 9-11 en de moord op Fortuyn zijn de tegenstellingen tussen met name de autochtone Nederlanders enerzijds en de allochtone islamitische Nederlanders anderzijds, verscherpt. Sindsdien zijn de Nederlandse inlichtingendiensten zich steeds meer gaan richten op extremistische islamitische organisaties en individuen in Nederland. Zo kreeg de AIVD steeds meer zich op een netwerk van jonge fundamentalistische

Nederlands-Marokkaanse moslims. Mohammed B. werd aanvankelijk nog niet tot de harde kern gerekend. In 2003, krijgt de politie voor het eerst te horen dat er bedreigingen worden geuit tegen Van Gogh naar aanleiding van een boek ('Allah weet het beter'). In 2004 geeft de hoofdredacteur van Metro, waarvoor Van Gogh toen columns schreef, aan dat zowel hij als Van Gogh ernstig worden bedreigd. In aanloop naar en na vertoning van de film 'Submission' wordt aan Van Gogh aangeboden hem te beschermen. Hirsi Ali wordt dan al beschermd. Van Gogh weigert de bescherming, maar neemt wel een zogenaamde 'special care' telefoon aan.

In de weken na de uitzending ontstaan er allerlei postings met bedreigingen op internet.

Na de moord hebben bestuurders, politie en inlichtingendiensten er alles aan gedaan om verdere escalatie te voorkomen; internetsites werden gemonitord, er werden toespraken gehouden, de politie ging de wijk in, etc.

Oorzaken

In Nederland bestaat het beeld dat de laatste jaren de tegenstellingen tussen autochtonen en allochtonen (met name Islamitische minderheden) scherper geworden. Dit proces is iets dat al jaren geleden (in de jaren negentig) in gang is gezet.

In de jaren negentig ging het debat nog over 'asielzoekers', 'vluchtelingen' en 'migranten' (op de agenda gezet door de centrumdemocraten en later door de VVD/Bolkenstein).

In 2000 publiceerde Paul Scheffer al een stuk over het achterblijven van complete generaties etnische minderheden in Nederland en de vorming van een 'etnische onderklasse' ('Het multiculturele drama': <http://www.nrc.nl/W2/Lab/Multicultureel/scheffer.html>).

In 2001 vonden de aanslagen plaats op het World Trade Centre in New York. In de debatten die na die aanslagen werden gevoerd in Nederland gingen het veel meer om 'radicaliseren' en 'extremisten'. Het ging toen niet meer over de hele groep 'vreemdelingen', maar over specifieke subgroepen daarbinnen. Ook ging het vaker over de vermeende verbanden tussen die groepen en buitenlandse groeperingen.

De opkomst en moord op Pim Fortuyn in 2002 heeft in Nederland voor veel beroering geleid. Veel mensen kregen na die politieke moord het idee dat Nederland 'voorgoed haar onschuld verloren was'. Overigens is Fortuyn vermoord door een fanatieke milieuactivist en niet door bijvoorbeeld een moslimextremist.

Latente tegenstellingen werden ineens in het volle daglicht gesteld. De tijd van de politieke correctheid leek voorbij. Problemen werden met naam en toenaam genoemd. De onvrede over radicaliserende moslims richtten zich steeds duidelijker op het gevaar dat deze groepen vormden voor de Nederlandse samenleving.

Binnen de groep moslimjongeren is een deel van hen zich in die periode steeds verder gaan radicaliseren. Deze groep kansarm geachte jongeren ('lost generation'), bleek achteraf kwetsbaar voor radicale moslims (met name de 'Hofstadgroep'). Dat heeft er uiteindelijk toe geleid dat een individu zo ver geradicaliseerd was dat hij een aanslag heeft gepleegd op een publiek persoon (overigens is het tot op heden niet bewezen dat andere leden van de groep betrokken waren bij die aanslag) .

In Nederland leidde de moord tot zeer heftige reacties, waarbij de boosheid en ontevredenheid die na de moord op Fortuyn tot uiting kwam, weer herleefde. In de weken en maanden na de moord op Van Gogh was Nederland in de ban van de tegenstellingen tussen allochtonen en autochtonen, waarbij er brede discussies werden gevoerd over de strijd tegen het terrorisme, vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid en discriminatie.

In het zojuist geschetste proces hebben media en communicatie een zeer grote rol gespeeld. Zo werd er direct na de moord op Van Gogh een digitale strijd gevoerd op forums, waarbij extremistische moslims, extreemrechtse aanhangers en andere groepen elkaar uitdaagden en een hetze trachten te ontketen.

Kijken we naar onze 10-deling uit het hoofdrapport dan is de verontwaardiging rond de moord op Van Gogh voortgekomen uit het feit dat mensen zich verontwaardigd en bedreigd voelden in:

- De (identiteit van de) groep waarmee ze zich verwant voelen
- Zaken, symbolen en locaties die gezien worden als “heilig”
- Hun veiligheid
- De veiligheid van kinderen
- De nationale veiligheid
- Hun gevoel voor rechtvaardigheid vanwege oneerlijke distributie van voorzieningen, middelen en (ontplooiings)mogelijkheden

Afbeelding: monument 'De Schreeuw' ter ere van Theo Van Gogh (foto: Evert Elzinga/GPD)

Lessen overheid

De gebeurtenissen hebben er in Nederland voor gezorgd dat er binnen de overheid discussie is ontstaan over de beveiliging van publieke figuren. Voorheen konden alleen personen die vielen onder 'Rijksaangelegenheden', beveiligd worden tegen hun eigen wil in.

Daarnaast is grote discussie ontstaan over de informatie-uitwisseling tussen politie en AIVD. Het bleek namelijk dat de moordenaar van Van Gogh voor de moord 'in beeld' was bij politie en inlichtingendiensten. Er werd toen echter beslist dat de moordenaar niet behoorde tot harde kern van de Hofstad-groep. Verder is er in Nederland een brede discussie ontstaan over de vrijheid van meningsuiting enerzijds en het kwetsen en discrimineren anderzijds.

Ten slotte heeft de overheid meteen en accuraat gereageerd op de gebeurtenissen na de moord. Zowel lokale als landelijke bestuurders en politie benaderden actief de media om de burgers te informeren en eventuele onrust

weg te nemen. Daarbij werd steeds benadrukt dat de moord geen aanleiding mocht zijn om Islamitische organisaties, die overigens ook snel en collectief afstand namen van de moord, te stigmatiseren of aan te vallen.

De media was een sterk medium in de periode van de moord. Door dit medium actief te benaderen hoopte de overheid dat de onrust niet verder zou escaleren. Uiteindelijk heeft men niet kunnen voorkomen dat er op allerlei plekken in Nederland aanvallen plaatsvonden op Islamitische gebouwen. Eén van de belangrijkste oorzaken daarvan was het escaleren van discussies over de moord en het daarbij uiten van discriminerende en fundamentalistische teksten, op internet. Internet bleek een zeer escalerend medium te zijn, waar door de overheid weinig invloed op uit te oefenen is. Het benutten van moderne communicatiemediën is een essentieel onderdeel van extreem nationalistische en islamitische strategieën. Door het internet beschikken ook tamelijk kleine en relatief arme extremistische politieke stromingen over zeer krachtige propaganda- en rekruteringsinstrumenten. In vergelijking met andere propagandamiddelen (zoals pamfletten, brochures, kranten, tijdschriften, radio, televisie) is internet zeer goedkoop en het biedt de mogelijkheid om een zeer groot aantal mensen te bereiken.

De meeste Nederlandse internetaanbieders hebben inmiddels in hun algemene voorwaarden bepalingen opgenomen tegen discriminerende of haatdragende uitlatingen of materiaal.

Bestuurlijk draaiboek 'Vrede'

Naar aanleiding van de moord op Van Gogh en de daarna ontstane onrust in Amsterdam, heeft de gemeente een *Bestuurlijk draaiboek Vrede* opgesteld.

Het draaiboek beschrijft de organisatie- en informatiestructuur die in werking wordt gesteld bij crisissituaties en dreigende spanningen. Daarbij kan het gaan om oplopende maatschappelijke spanningen als gevolg van een gebeurtenis in Amsterdam of daarbuiten, meer structureel oplopende maatschappelijke spanning of een crisis met sterke maatschappelijke consequenties en verhoogde onrust.

Dit instrument wordt dus ingezet in situaties waarin het wenselijk is om intensief zicht te hebben op de sfeer in de stad, zodat er adequaat gereageerd kan worden op maatschappelijke onrust of angst. Afhankelijk van de gebeurtenis kunnen de volgende personen en instanties onderdeel uitmaken van het draaiboek: B&W, stadsdeelvoorzitters/raden, gemeentelijke diensten en stadsdelen. Binnen deze samenwerking wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de netwerken die deze personen of instanties hebben, zoals besturen van religieuze organisaties, instituten, scholen, sportverenigingen, etc.

Het hart van het draaiboek bestaat uit drie hoofdactiviteiten. Allereerst wordt een thermometer Amsterdam uitgevoerd. Via alle netwerken van de betrokken partners wordt gevraagd om dagelijks een rapport op te maken van de spanningen die er in de stadsdelen leven. Deze rapporten dienen als input voor de acties van de werkgroep.

Vervolgens worden de dagrapporten via de afdeling Communicatie verspreid naar alle relevante partners.

Ten slotte coördineert de werkgroep alle maatschappelijke en overheidsactiviteiten die ondernomen worden om de oplopende spanningen te verminderen. Te denken valt hierbij aan herdenkingen, demonstraties, werkbezoeken, lezingen, organiseren van debatten, etc.

Bronnen

Wever J., Bökkerink, M. en Headley R., *Leiden alle wegen naar Rome* – doorlichting crisisinformatievoorziening in opdracht van de directie Crisisbeheersing (BZK), DSP-Groep BV: 2005

Kamerstuk, *verslag van een algemeen overleg – vastgesteld 6 februari 2007, nr. 29854/20*, vergaderjaar 2006/2007

Kamerstuk, *lijst met antwoorden – vastgesteld op 17 januari 2007, nr. 29854/19*, vergaderjaar 2006/2007

Kamerstuk, *brief van de Minister van BZK aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, nr. 29854/18*. vergaderjaar 2006/2007

Kamerstuk, *brief van de Minister van Justitie aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, nr. 29854/14*. vergaderjaar 2005/2006

Kamerstuk, *brief van de Minister van BZK aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, nr. 29854/1*. vergaderjaar 2004/2005

Kamerstuk, *brief van de Minister van BZK aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, nr. 29854/3*. vergaderjaar 2004/2005

Kamerstuk, *brief van de Minister van BZK aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, nr. 29854/2*. vergaderjaar 2004/2005

Bestuursdienst Gemeente Amsterdam (OOV), *Bestuurlijk draaiboek Vrede*, <http://amsterdam.nl/contents/pages/7332/draaiboekvrede.pdf>

http://www.om.nl/terrorisme/terrorisme_nieuwsberichten/25045/

http://www.telegraaf.nl/binnenland/15266481/Buitenlandse_media_geschokt_over_moord_Van_Gogh.html

http://nl.wikipedia.org/wiki/Moord_op_Theo_van_Gogh

<http://www.elsevier.nl/nieuws/nederland/artikel/asp/artnr/41851/index.html>

[http://www.rtl.nl/\(/actueel/rtlnieuws/\)/components/actueel/rtlnieuws/2004/11_november/02/binnenland/1102_Reactie_Balkenende_1130.xml](http://www.rtl.nl/(/actueel/rtlnieuws/)/components/actueel/rtlnieuws/2004/11_november/02/binnenland/1102_Reactie_Balkenende_1130.xml)

<http://theo-van-gogh.startpagina.nl/>

<http://mens-en-samenleving.infonu.nl/diversen/2451-de-moord-op-theo-van-gogh.html>

http://www.sociosite.org/jihad_nl.php#gevolgen

<http://www.nu.nl/news.jsp?n=435082&c=13>

Alle websites zijn opgeroepen op 1 juni 2007.

1.5 Graafsewijk, Den Bosch, 2005

Incident en voorgeschiedenis

Een televisie-uitzending over de Graafsewijk in Den Bosch uit de SBS-serie 'Probleemwijken' op donderdagavond 7 april 2005 is aanleiding geweest voor wanordelijkheden in die wijk.

In de Graafsewijk van Den Bosch hebben in 2000 al eens ongeregeldeheden plaatsgevonden. De aanleiding toen, vormde de dood van een vooraanstaande voetbalsupporter van FC Den Bosch door een politiekogel.

Als gevolg daarvan hebben er gedurende drie avonden rellen plaatsgevonden in de Graafsewijk. Volgens het COT onderzoek nav de rellen waren de sociale problemen in de wijk niet voornaamste oorzaak van de rellen. De directe oorzaak vormden de contacten tussen slachtoffer en voetbalhooligans.

Tijdens de stille tocht die gehouden werd voor het slachtoffer, ontstaan uiteindelijk de rellen. Uitspraken van de politie dat er sprake zou zijn van zelfverdediging van de agent, voeden de relschoppers. Volgens de COT studie komen er tijdens de rellen verschillende subculturen samen: anti-overheidssentimenten in achterstandswijken en een harde kern-voetbalscene, wat gepaard ging met drugsgebruik, wapenbezit en jongerengeweld.

De huisraad van de zedendelinquent ligt op straat (Foto: ANP)

Na de voorvertoning van de uitzending van 'probleemwijken' in 2005, aan buurtbewoners van de Graafsewijk, waren er niet onmiddellijk signalen dat de uitzending tot echte problemen zou kunnen leiden. Wel heeft de politie uit voorzorg besloten donderdag extra personeel in dienst te laten komen, omdat er een bedreiging was geuit ("die woont hier geen veertien dagen meer") tegen een gezin uit de wijk. Een man uit een gezin verklaarde tijdens de uitzending dat hij 20 jaar geleden een zedendelict gepleegd had. Het gezin is door de gemeente en politie geadviseerd de avond van de uitzending elders onderdak te zoeken. Dat hebben zij toen ook gedaan.

De politie zag geen noodzaak om de woning van het gezin permanent te bewaken. Het gezin was namelijk al elders ondergebracht en de bedreiging was geuit tegen een familielid van het gezin en niet tegen de woning waarin zij woonden.

Achteraf gezien heeft de burgemeester toegegeven dat schade aan de woning voorkomen had kunnen worden als deze wel permanent was bewaakt of afgeschermd.

Met een politie-inzet van 25 man in uniform is donderdag, na de uitzending op televisie, in de wijk gesurveilleerd. De volgende gebeurtenissen speelden zich die avond en nacht af.

22.30: de politie is in gesprek met een grote groep op straat

23.10: enkele tientallen jeugdige buurtbewoners gooien met flessen en glazen naar de politie. De districtschef heeft telefonisch contact gehad met de burgemeester, die vervolgens opdracht heeft gegeven zo spoedig mogelijk de openbare orde te herstellen.

23.15: De ME wordt opgeroepen en een groep van honderd personen verzamelt zich bij een kruising in de wijk.

23.30: De politie krijgt informatie dat er een woning wordt vernield. Inzet van politie in gewoon uniform was toen niet meer aan de orde omdat politiepersoneel in die uitrusting onvoldoende beschermd was tegen het geuite geweld.

00.30: Een sectie ME trekt de wijk in.

00.45: De woning wordt beveiligd.

Er zijn zes verdachten aangehouden, allen afkomstig uit de wijk en de woning werd afgedicht.

De volgende ochtend heeft de burgemeester onmiddellijk de lokale driehoek bij elkaar geroepen. Er is toen afgesproken dat herhaling van ongeregelheden voorkomen moest worden en dat iedereen die iets strafbaars deed meteen zou moeten worden aangehouden.

Nadat om 12.00 uur een persconferentie was gehouden en aansluitend het college en de driehoek was gebriefd kwam de driehoek weer bij elkaar.

De politie had de volgende maatregelen voorbereid.

Er kwam vrijdagavond één ME peloton in uniform ('platte petten') in dienst. Eén sectie daarvan was bedoeld om in de wijk onrust tegen te gaan en één sectie om mensen van buiten de wijk tegen te houden d.m.v. verkeerscontroles.

In de buurt van de wijk waren twee pelotons ME uit andere regio's beschikbaar voor het geval dat nodig mocht blijken.

Er was dus in totaal 150 man ME beschikbaar voor het geval de situatie weer zou escaleren.

De driehoek keurde deze aanpak goed op basis van de volgende overwegingen. Het de-escalerende effect van voldoende politie in uniform was volgens de betrokkenen landelijk een beproefde en succesvolle strategie om openbare orde verstoringen te voorkomen. Meteen ME de wijk in sturen levert per definitie confrontaties op, die altijd gepaard gaan met materiële schade en vaak ook met gewonden onder politiemensen en burgers. De wijk volledig van de buitenwereld afsluiten was, ook na de gebeurtenissen van donderdagavond, disproportioneel.

Bij de keuze voor deze beleidslijn is ook overwogen dat voor een kleine wijk, waar het in deze casus om gaat, een aantal van 50 surveillerende politiemensen al een forse inzet betekent. Ook in het verleden is niet voor elk incident een woonwijk meteen hermetisch afgesloten. Het geüniformeerde toezicht en praten met de bewoners bleek toen wel afdoende succes te hebben.

Over het zerotolerancebeleid bestond volgens de politie geen enkel misverstand. Verder was geregeld dat er zonodig vier pelotons van andere politie-regio's konden worden opgeroepen. Er was op vrijdag dus 150 man ME beschikbaar met de mogelijkheid uit te breiden naar 350, mocht de situatie daarom vragen.

Relschoppers gaan de confrontatie met politie aan (Foto: images.google.nl)

Van 17.00 tot 21.15 uur heeft de gekozen strategie met één ME-peloton 'platte petten' goed gewerkt. Nadat om 21.15 uur de eerste stenen werden gegooid en een politieman gewond raakte, ging tien minuten later een tweede peloton de wijk in. Om 21.30 ging een derde peloton volledig uitgerust de wijk in. Vanaf 22.00 uur pakten drie volledig uitgeruste ME-pelotons de ongeregelde heden kordaat aan, voerden een aantal charges uit en werd binnen ruim een uur de orde hersteld.

Op de komst van de ME volgde een heftige reactie. Straatmeubilair werd als wapentuig tegen de ME gebruikt. Er ontstond schade aan het publieke eigendom (straatmeubilair en politieauto's) en ook particulier eigendom liep schade op. Er werden 57 verdachten aangehouden en er werd veel beeldmateriaal opgenomen waaruit later nog meerdere aanhoudingen zouden volgen. Van de aangehouden personen waren er 44 afkomstig van buiten de wijk.

Nadat de rust was hersteld, heeft de burgemeester opdracht gegeven om voor zaterdag een operationeel plan uit te werken waarbij de lijn van 'zero-tolerance' en voldoende politie-inzet werd voortgezet en dat vanaf zaterdag 17.00 uur alleen wijkbewoners in de wijk werden toegelaten. De bewoners zijn over deze noodverordening per brief geïnformeerd.

Om 17.00 werd de wijk volledig afgegrensd. De afsluiting werd uitgevoerd door zes pelotons ME en AE (arrestatie eenheden), in totaal 300 man. Verder waren er tien verkeerscontroles verspreid door de stad, reden er zes ruiters rond en waren er een helikopter en een waterwerper voorhanden. Elders in de stad werd geobserveerd en waren buurtcoördinatoren actief. De politie-inzet is tot 04.00 uur gehandhaafd en daarna afgebouwd. Er hebben zich geen incidenten voorgedaan en het is verder rustig gebleven. Wel zijn er in de loop van de avond nog 16 aanhoudingen verricht. Het totaal kwam daardoor op 73.

Op zondag zijn er nog op drie plaatsen verkeerscontroles gehouden. Drie pelotons hebben de wijk afgesloten en één peloton heeft gepatrouilleerd in de wijk.

Om 23.00 werd de afzetting opgeheven en werden er opnieuw 2 pelotons uitgehaald. Eén peloton bleef doorsurveilleren tot 02.00 uur en daarna bleef één sectie ME gehandhaafd tot de ochtend.

Voor de rest van de week werd de inzet steeds verder afgeschaald. Er is een speciaal projectteam de wijk ingestuurd om de situatie verder te de-escaleren. Wel bleef er een peloton ME stand-by voor het geval de situatie weer zou escaleren. Later in de week is er nog een voetbalwedstrijd geweest tussen Den Bosch en Feyenoord, waardoor de politie-inzet rond het stadion en de wijk werd verhoogd. Die is na de wedstrijd overigens meteen weer afgeschaald.

Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert

Direct na de uitzending heeft een groep relschoppers het huis vernield van een familie die uitlatingen deed over een zedendelict dat een bewoner van het huis ooit gepleegd had. De familie zelf was door de autoriteiten al naar een andere plek gebracht. Vervolgens hebben er in de drie daarop volgende avonden rellen plaatsgevonden in de wijk tussen relschoppers en politie. Naast veel materiële schade in de wijk, zijn er bijna tachtig aanhoudingen verricht.

De SBS6-programmamaker zei vrijdagochtend in het Radio 1 Journaal dat zij de ongeregelde heden in Den Bosch niet hadden kunnen voorzien. "Het zegt iets over de wijk. In mijn wijk zou het niet gebeuren. Het is niet de taak van de programmamaker, maar van de gemeenten om hier iets aan te doen." SBS heeft niet overwogen om de scène over de aangevallen man te schrappen, omdat deze een wezenlijk onderdeel vormde van 'Probleemwijken'.

Eerder uitten de gemeenten Eindhoven, Assen en Leeuwarden hun ongenoegen over het beeld dat SBS6 schetste over zogenoemde probleemwijken Woensel-West (Eindhoven), Assen-Oost en Wielenpolle (Leeuwarden). De gemeenten vinden dat het programma een onjuist en veel te negatief beeld toont van de wijken. Burgemeester A. Sakkers van Eindhoven heeft zelfs een brief gestuurd naar de televisiezender waarin de gemeente dreigt met juridische stappen tegen het SBS6-programma.

Paul Witteman velde als gast bij Barend en Van Dorp het volgende oordeel ten aanzien van de gebeurtenissen in Den Bosch. "Er is bij SBS6 een verkeerde eindredactionele fout gemaakt. Die man is veroordeeld en gestraft voor zijn daden en SBS had deze man tegen zichzelf in bescherming moeten nemen."

Het dichtgetimmerde huis van de familie (Foto: ANP)

Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren

De belangrijkste betrokkenen bij het incident waren de burgemeester, politie, hulpverlenende instanties en de media.

Op vrijdag 8 april, de ochtend na de eerste rellen, heeft de burgemeester van Den Bosch een verklaring afgelegd in de pers:

"Allereerst wil ik vermelden dat ik het absoluut onacceptabel vind van wat hier gebeurd is. Er is een onacceptabel, onverantwoord TV-programma getoond en er is een onverantwoorde reactie van bewoners hierop gekomen. De commerciële omroep SBS6 heeft gemeend een programma te moeten maken waarbij bewoners geëxploiteerd zijn om 'spannende' TV te maken. In dit geval is een kwetsbaar gezin zódanig in het programma neergezet dat zij hun huis moesten verlaten en zij hebben hierdoor forse emotionele en materiële schade opgelopen.

Hierop volgend is er een onverantwoorde reactie van buurtbewoners en anderen gekomen die gedacht hebben het heft in eigen handen te kunnen nemen.

Ik zal kort de achtergrond van de problematiek van de betreffende buurt schetsen: afgelopen weken en maanden is er door de partners in de stad (gemeente, politie en welzijnswerk) enorm hard gewerkt om de leefbaarheid van de buurt te vergroten. De criminaliteit is aangepakt, zoals de hennep-teelt. Hierdoor zijn er huisuitzettingen geweest. Daarnaast geldt sinds kort een selectief woningtoewijzingsbeleid om de situatie niet te verergeren. Het was te verwachten dat hier verzet tegen zou komen. Er hebben zich de afgelopen weken spanningen voorgedaan vooral voor de direct betrokkenen. Maar ik ben vastberaden om samen met alle partners dit beleid voort te zetten en ik krijg hiervoor brede (zelfs unanieme) steun van de gemeenteraad. Deze harde aanpak wordt toegejuicht door het overgrote deel van de buurtbewoners.

Ik heb als voorlopig oordeel dat politie en welzijnswerk zich professioneel hebben opgesteld. Het gezin is uit voorzorg vooraf gewaarschuwd, er is een dubbele bezetting bij de politie gerealiseerd, welzijnswerk is actief opgetreden en 's nachts is er uiteindelijk door de ME goed opgetreden."

Volgens de burgemeester heeft de media een grote rol gespeeld bij het ontstaan van de ongeregelde heden. Door een televisie-uitzending over een probleemwijk, werd namelijk bekend dat een bewoner van de buurt zich jaren geleden heeft schuldig gemaakt aan een zedendelict. De vooruitzending van de aflevering voor de bewoners van de buurt, was echter voor de lokale autoriteiten geen aanleiding om te verwachten dat er zich eenmaal ongeregelde heden konden voordoen. Toen dat na enkele uren tóch gebeurde, heeft de televisiezender besloten de uitzending niet te herhalen. Vervolgens heeft de burgemeester in een persconferentie aan het publiek uitgelegd wat de stand van zaken was. Daarin werd ook opgeroepen aan de burgers in de buurt zich rustig te houden. Voorts heeft de burgemeester aangegeven om stappen te ondernemen tegen de verantwoordelijken voor de televisie-uitzending.

Tijdens de crisis is er veelvuldig driehoeksoverleg geweest. Daarin is met de politie afgesproken op welke wijze de onrust verminderd kon worden. Er is uiteindelijk gekozen voor een massale inzet van politie, waarbij door middel van een noodverordening, de wijk werd afgesloten voor buitenstaanders. Kortom, zowel politie als gemeente heeft de ervaringen uit 2000 gebruikt

voor de bestrijding van de onrust in 2005. De onrust in 2005 heeft daardoor ook minder lang geduurd dan de onrust in 2000.

Weak signals / early warning

Volgens de burgemeester gaf de vooruitzending van het televisieprogramma geen reden om rekening te houden met mogelijke rellen. Wel was het bij de autoriteiten bekend dat er zich spanningen voordeden in de wijk als gevolg van optreden van politie en gemeente tegen de criminaliteit in de buurt. Bewoners van de wijk verklaarde na de rellen namelijk dat de burgemeester een 'asociaal beleid' zou voeren. Ze vinden dat pedofielen en verkrachters beter behandeld worden dan mensen met een wietplantage in huis. Ook hadden de autoriteiten al ervaring met rellen in de wijk, enkele jaren eerder. Ook hebben jeugd- jongerenwerk, welzijnswerkers en wijkagenten hard gewerkt in de buurt om de leefbaarheid te vergroten. Naar aanleiding van de televisie-uitzending hebben de autoriteiten wegens vrees voor wraakacties, ervoor gezorgd dat het gezin kwestie was ondergedoken.

ME trekt de wijk in (Foto: ANP)

Oorzaken

De oorzaak van de eerste golf rellen, in 2000, was volgens de COT studie het gevolg van verschillende factoren: de dood van een vooraanstaande voetbalsupporter door een politiekogel, de locatie van de stamkroeg van FC Den Bosch in de achterstandswijk, sociaal economisch achterstand in de buurt en daarmee gepaard gaande anti-overheidssentimenten, de organisatie van een stille tocht die eindigt in de wijk en het aflassen van een voetbalwedstrijd die door de familie en vrienden van het slachtoffer juist werd gezien als wedstrijd in het kader van rouwverwerking.

De tweede golf rellen ontstonden als gevolg van een televisie-uitzending over de wijk. Daarin verklaarde een bewoner van de buurt zich schuldig te hebben gemaakt aan een zedendelict.

In de afgelopen maanden waren de spanningen in de buurt al toegenomen. Politie en gemeente hadden namelijk hard opgetreden tegen criminaliteit in de buurt, wat leidde tot gedwongen huisuitzettingen.

Deze twee factoren in combinatie met de 'relgeschiedenis' en daarmee gepaard gaande aantrekkingskracht op reltoeristen, leidde volgens de betrokkenen tot de ongeregelde heden.

Het lijkt er dus op dat de uitzending en de daaruit voortkomende woede over de pedofiel de aanleiding vormden voor rellen tegen de autoriteiten. Tijdens

deze rellen lijkt dus al langer broeiende ontevredenheid onder de bewoners ten opzichte van de overheid, tot uiting te komen. Een televisie-uitzending is daarvoor als aanleiding gebruikt.

Lessen overheid

De ervaringen van politie, gemeente en buurtwerkers met eerdere rellen in de wijk, zorgden ervoor dat de rellen in 2005 eerder stopte dan die in 2000. De belangrijkste les uit de eerste golf rellen was dat mensen uit andere buurten moesten worden ontmoedigd om naar de wijk te komen om deel te nemen aan ongeregelde heden. De autoriteiten hebben deze les meegenomen in de bestrijding van de rellen in 2005. Dat heeft ervoor gezorgd dat de politie bij de rellen in 2005 meteen overging tot het 'tegenhouden' van externen door verkeerscontroles en extra patrouilles.

Ook zijn er in de wijk in de periode voor- en na de rellen buurtwerkers ingezet. Dat gebeurde ook in de andere buurten van Den Bosch. Zo heeft men getracht vroegtijdig aan te voelen of de gewelddadigheden van de Graafsewijk wellicht konden overslaan op andere buurten.

Verder hadden de autoriteiten al ervaring met het sturen van 'platte petten' in de wijk die middels gesprekken de zaak trachtten te de-escaleren. In 2000 werd namelijk meteen ME gestuurd wat direct leidde tot felle reacties van de burgers.

Het uitvaardigen van een noodverordening door de burgemeester heeft er uiteindelijk voor gezorgd dat de rellen stopten. De buurt werd hermetisch afgesloten van de buitenwereld en alleen bewoners mochten de buurt in of uit.

Bronnen

Interview met Bart Schoenmakers, beleidsmedewerker Veiligheidshuis van de gemeente 's-Hertogenbosch op woensdag 9 mei 2007.

Noodverordening voor het gebied de Lage Landstraat, de rivier de Aa en de Graafseweg, uitgevaardigd door de Burgemeester van 's-Hertogenbosch, 9 april 2005

Raadsinformatiebrief over de gebeurtenissen Graafsewijk, opgesteld door de Burgemeester van 's-Hertogenbosch, 15 april 2005

Bekrachtigingsbelsuit noodverordening van 9 april 2005, opgesteld door Burgemeester van 's-Hertogenbosch, 9 april 2005

Intrekkingsbesluit noodverordening van 9 april 2005, opgesteld door de Burgemeester van 's-Hertogenbosch, 14 april 2005

<http://www.dewijkxyz.tegengeweld.nl/homepage/show/pagina.php?paginaid=22441>

<http://www.s-hertogenbosch.nl>

1.6 Voetbalrellen Feyenoord-Ajax, 2005

Incident en voorgeschiedenis

Op 17 april 2005 breken er ernstige ongeregeldheden uit rond de voetbalwedstrijd Feyenoord-Ajax. In de weken voorafgaande aan de wedstrijd waren er al veel spanningen tussen beide supportersgroepen.

Dat heeft alles te maken met de rivaliteit tussen de twee clubs, die teruggaat tot de jaren zeventig. Supporters van de beide clubs zijn al diverse malen met elkaar slaags geraakt. Absoluut dieptepunt is de dood van Carlo Picornie in 1997, die overleed na een massale vechtpartij tussen Ajax- en Feyenoord-aanhangers op een weiland bij Beverwijk.

Voorafgaande aan de wedstrijd in 2005, zijn er incidenten geweest waardoor de spanning extra groot was.

In april 2004 molesteerden supporters van Ajax enkele spelers van het reserve-elftal van Feyenoord.

In de nacht van 30 januari 2005 brandde het supportershome van Ajax af. Vervolgens waren er in Rotterdam twee branden op 22 maart 2005 (de dag dat acht jaar eerder Carlo Picornie omkwam): een bijgebouwtje bij het stadion en het clubhuis van FC Boszoom, een voetbalclub van harde kern-supporters van Feyenoord, brandden uit.

Ten slotte was er op 9 april 2005 brand in een winkel in het Arena-complex in Amsterdam.

In Rotterdam ging er volgens de politie in de week voorafgaande aan de wedstrijd een gerucht 'dat Ajax er niet in komt'.

Er worden 42.000 toeschouwers verwacht waaronder 1.600 Ajaxsupporters. Het vervoer van de Ajaxsupporters vindt plaats met een zogenaamde 'combi-trein'. Dat betekent dat alleen supporters met een geldig kaartje en door middel van de verplichte treinreis, de wedstrijd bezoeken. Voordat de supporters de trein ingaan worden zij gefouilleerd en moeten zij een persoonlijke toegangkaart afgeven waarna ze een nieuwe kaart krijgen om de trein en stadion mee in te komen.

In Amsterdam zijn er 1.600 supporters, die de uitwedstrijd bezoeken. In totaal zullen er twee treinen met Ajaxsupporters naar Rotterdam rijden.

Bij de foullering en het instappen is geen sprake geweest van agressief gedrag van supporters.

De politie Amsterdam belt rond 9.30 uur met de Rotterdamse collega's. Er wordt gemeld dat de foullering rommelig verliep door de drukte en om die reden wordt geadviseerd om in Rotterdam de Ajaxsupporters nogmaals te foulleren.

Als de eerste trein rijdt in de buurt van Rotterdam Centraal, spuit een supporter een brandblusapparaat leeg door een raam.

Bij het binnenrijden van het station komt, ontstaat bij ProRail het vermoeden dat de stopplaats op het perron te klein is voor de trein. De machinist wordt gemaand de trein te stoppen en te wachten totdat er een wissel is omgezet. De machinist vertelt even later dat het uit de hand loopt, dat er stenen door de ramen gaan en dat er deuren zijn geopend door de supporters. De treindienstleider geeft aan dat de rijweg ieder moment vrijgegeven kan worden. Bijna drie minuten na het tot stilstand komen van de trein deelt de treindienstleider aan de machinist mee dat de wissel is omgezet en dat hij weer kan gaan rijden. Op dat moment kan de machinist de trein niet verder laten rijden want de deuren zijn geopend.

- De gebeurtenissen worden achteraf als volgt gereconstrueerd:
- 10:41-10:42** Een langzaam rijdende passagierstrein passeert in tegengestelde richting de remmende supporterstrein en stopt aan perron 2 van station Zuid.
- 10:42** trein 1 stopt
- 10:42-10:44** Geen gebeurtenissen, aan beide zijden zijn de deuren gesloten.
- 10:44-10:46** Feyenoordsupporters staan op het perron van het station. Er vinden wederzijdse provocaties plaats (gebaren, roepen).
- 10:44-10:50** Ajaxsupporters openen achterin de trein met de nooddeurbediening deuren, springen uit de trein en gooien stenen naar passerende Feyenoordsupporters die vanaf de openbare weg ook voorwerpen naar de trein gooien⁴. Ajaxsupporters (circa 20 in getal) rapen ook stenen van het spoorbed die ze mee de trein innemen. Een supporter spuit aan deze zijde een brandblusser leeg naar buiten. Ajaxsupporters gooien een bankzitting naar buiten en ook een brandblusser. Enkele ruiten sneuvelen. 15 ME-ers arriveren en lopen vanaf het perron het spoor op. Ze sturen de supporters de trein in, de spoorwegpolitie sluit van binnen de deuren. Deze 15 agenten verspreiden zich buiten over de hele lengte van de trein en posteren zich bij alle deuren aan deze zijde om de supporters binnen te houden. Zij zullen hier blijven staan tot de trein vertrekt. Vier hondengeleiders staan hen enige tijd terzijde. De situatie aan deze zijde van de trein is verder rustig.
- 10:45** Een Ajaxsupporter stapt uit het voorste treinstel. De machinist meldt aan de treindienstleider dat er deuren open zijn en dat er met stenen gegooid wordt. De treindienstleider van ProRail geeft aan de machinist door dat de rijweg is aangepast en hij weer kan rijden.
- 10:47** Er stapt een tweede Ajaxsupporter uit.
- 10:48** Nog meer ME komt het spoor op
- 10:50** Nog twee of drie Ajaxsupporters stappen uit en gooien, stenen naar personen naast het spoor.
- 10:54** Er verschijnt een zestal Feyenoordsupporters op het talud bij het spoor.
- 10:55** Er stappen weer vijf Ajaxsupporters achter uit de trein.
- 10:55** De circa zes Ajaxsupporters die al uit het voorste treinstel gestapt waren, gooien stenen, het groepje Feyenoordsupporters gaat op het talud die kant op.
- 10:59** De zes Ajaxsupporters uit het voorste treinstel gaan de trein weer in, de ME staat nog altijd opgesteld in de buurt van de trein
- 10:59** Tien Feyenoordsupporters staan op het talud, een ME busje komt die kant uit.
- 11:00** Hetzelfde zestal Ajaxsupporters stapt weer uit de trein
- 11:01** Meer Feyenoordsupporters (circa 20) lopen op het talud en een van hen raakt een ander van nabij met een vuurpijl in het gelaat, het slachtoffer is ernstig gewond.
- 11:02** De vijf Ajaxsupporters van het achterste deel en de zes van het voorste deel zijn weer in de trein. Een van de Feyenoordsupporters haalt de ontbrandende vuurpijl bij het slachtoffer weg en alle Feyenoordsupporters vertrekken. Politie en ME verlenen hulp aan het slachtoffer.

Noot 4 Over de vraag *Wie begon met gooien?* bestaan onder inzittenden van de trein verschillende lezingen. Omdat de trein 200 meter lang is, hebben alle inzittenden slechts zicht op een beperkt deel van de treinomgeving.

Geopende deur van de trein met Ajaxsupporters bij station Stadion (Foto: Auditteam Voetbalvandalisme)

Vanaf dit moment hebben zich bij de stilstaande trein geen gebeurtenissen meer voorgedaan. De ME is aan weerszijden aanwezig. De machinist heeft met de sleutel de deuren van het voorste treindeel weer vergrendeld.

Bij het stadion (1.000 meter zuidwaarts) vernemen Feyenoordsupporters intussen dat de combitrein stilstaat. Vanaf 11.02 uur begeeft zich een groeiende groep Feyenoordsupporters in de richting van de stilstaande trein. De groep groeit aan tot 300 man die hollend probeert de combitrein te bereiken. Vanaf het stadion wordt ME hiernaar toe gestuurd en deze slaagt er in de grote groep tegen te houden.

De groep Feyenoordsupporters vernielt vervolgens onder het viaduct hekken langs het spoor en betreedt de rails. Ook daar houdt de ME de groep op afstand van de trein. Uiteindelijk wordt er om 11.30 uur een status quo bereikt: de Feyenoordsupporters staan op de taluds bij het spoor, de ME houdt rails en viaduct vrij.

Tussen 11.05 uur en 11.25 uur wordt er door de spoorweggpolitie en de politie Rotterdam intensief overlegd over de vraag: "*waar moet trein 1 nu naar toe?*".

Om 11.30 uur rijdt de trein naar het station Stadion. De machinist rijdt stapvoets omdat er een deur open is. Enkele ruiten zijn vernield. Op het perron 3AB van station Stadion formeert zich een sectie ME (25 personen) met het doel de supporters in de trein te houden zodat deze retour naar Amsterdam kan. Aan de supporters is niet meegedeeld dat ze in de trein moeten blijven en dat deze trein terug zal rijden naar Amsterdam. Aan de blinde zijde van de trein staan spoorweggpolitie en hondengeleiders opgesteld om te voorkomen dat supporters uit de trein op de rails springen. Tijdens de korte rit van Rotterdam Zuid naar station Stadion gooien Feyenoordsupporters stenen en andere voorwerpen naar de trein. Als de trein om 11.33 uur arriveert, staat bij het voorste treinstel (op perron 3A) de ME in kleine groepjes verspreid opgesteld, zodat ze de supporters bij de deuren tegen kunnen houden. De ME-groep bij het achterste treinstel (op perron 3B) heeft zich op de staart van het perron in een linie opgesteld, om te voorkomen dat supporters het perron aan die zijde verlaten. De supporters uit dat achterste treinstel openen de deuren met de nooddeurbediening en lopen onmiddellijk massaal de loopbrug richting buffercompartiment op. De op het perron aanwezig ME was niet bij machte deze 'horde' tegen te houden.

Na eerst door de ME tegengehouden te zijn met de lange wapenstok, volgen kort daarop ook de supporters uit het voorste treinstel.

Ongeveer 30 tot 50 Ajaxsupporters vernielen direct een deel van het dubbele hek richting voorplein. De kwetsbare plek die ontstaat, wordt door ME-busjes gedicht. Daarop vernielen de Ajaxsupporters het hek richting tourni-

quets en bestormen de tourniquets. De ME houdt ze daar tegen. Vanaf dit moment, het is 11.45 uur, verblijven 725 Ajaxsupporters in dit buffercompartiment. In de trein blijken dan vernielingen aangericht. De Ajaxsupporters uit de eerste trein lijken zich neer te leggen bij de situatie: zij zitten in het buffervak en wachten af.

Feyenoordsupporter zwaargewond na afsteken vuurpijl (Foto: www.ajaxshowtime.com)

Direct na de wedstrijd, om 14.35 uur, stroomt het voorplein van De Kuip vol. Aan de spoorzijde van dit voorplein bevindt zich het buffervak met de 510 Ajaxsupporters. Ajax heeft op de valreep met 2-3 gewonnen en de Ajaxsupporters zijn hier opgetogen over: ze juichen, schreeuwen en klimmen in de hekken. ME en politie te paard vormen een barrière tussen de supporters van Feyenoord en het buffervak en komen direct onder druk van de Feyenoordsupporters te staan. Om te voorkomen dat gewone passanten slachtoffer worden, hanteert de Rotterdamse politie als vuistregel dat het eerste kwartier na de wedstrijd niet gechargeerd wordt. Op het voorplein komen meer supporters bijeen dan alleen uit de vakken aan die zijde; Supporters uit andere vakken begeven zich ook naar het voorplein waar de Ajacieden zichtbaar en hoorbaar zijn.

Enkele supporters trekken om circa 14.45 uur een agent van zijn paard. De agent wordt, liggend op de grond, getrapt en geslagen.

Om 14.50 uur wordt met inzet van ME en een waterwerper het voorplein leeggeruimd. Feyenoordsupporters verzamelen zich ten dele op het stadionviaduct en groeperen zich tevens op de Olympiaweg aan de oostzijde van het Stadionviaduct. (zie bijlage 7). Op deze hoogte vernielen circa 40 Feyenoordsupporters de hekken langs de spoorbaan en proberen lopend over de rails en het perron van station Stadion het buffervak met de Ajaxsupporters aan te vallen. Daar ontstaat een kritieke situatie: Ajaxsupporters forceren een hek tussen het buffervak en de rails. Enkele Ajaxsupporters lopen de rails op. De ME en de spoorwegpolitie ter plekke weten een directe confrontatie tussen supporters van Feyenoord en Ajax te voorkomen. De Feyenoordsupporters worden teruggedrongen, over de rails onder het Stadionviaduct door. De uitgebroken Ajaxsupporters (circa 5 tot 10 in getal), worden door de ME weer terug gedrongen in het buffervak. Eén Ajaxsupporter werpt daarbij een losgerukte puntige spijl van het hekwerk naar een Rotterdamse agent. Over en weer worden voortdurend stenen gegooid.

Om 15.10 uur is de spanning van de bovenleiding afgehaald zodat de waterwerper kan worden ingezet. Met inzet van de waterwerper worden de relschoppers weggedreven van het stadion. De supporters gooien allerlei voorwerpen naar de politie. De groep relschoppers groeit snel aan. Naast Feyenoordsupporters die de wedstrijd hebben bezocht, nemen ook andere

personen deel aan de rellen.

Feyenoordfans slaags met politie (Foto: www.hardcorehooligan.nl)

De onlusten duren intussen voort. Uit de videobeelden blijkt dat grote groepen relschoppers buitengemeen veel geweld inzetten naar politieagenten en ook naar politiepaarden. Er wordt gegooid met allerlei materiaal. Een aantal relschoppers combineert het gooien van stenen met mobiel telefoneren. De ME beperkt zich met de inzet van geweld tot het langzaam verder wegdrijven van de relschoppers. Aan de overzijde van het spoor vernielen de Feyenoordsupporters hekken tussen het spoor en de openbare weg. Een tiental ME-ers wordt geconfronteerd met een fanatieke groep van 150-200 man. De ME slaagt erin de groep terug te dringen en te verspreiden. Kort na 15.10 uur heeft de politie de situatie bij station en het voorplein bij het stadion voldoende onder controle. Vanaf 15.30 uur worden weer bussen gevuld met Ajaxsupporters uit het buffervak. Om 17.20 uur zijn de laatste supporters vanaf het stadion afgevoerd. De gevechten tussen grote groepen relschoppers en de ME duren tot 17.40 uur. De Ajaxsupporters in het buffervak en ME-agenten die hen beveiligden, zijn hierbij bekogeld met stenen en andere voorwerpen. In totaal hebben naar schatting 800-1000 relschoppers deel genomen aan deze rellen. Enkele agenten hebben ook hun vuurwapen getrokken zonder het te gebruiken.

Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert

De rellen op 17 april 2005 rondom de historisch beladen wedstrijd Feyenoord-Ajax, zijn te beschouwen als één van de ernstigste incidenten in de Nederlandse geschiedenis van het vandalisme en geweld rondom voetbalwedstrijden. Zeker na de wedstrijd is er sprake geweest van excessief geweld door relschoppers tegen de politie, waarbij 52 agenten gewond zijn geraakt waarvan sommigen ernstig. Voor de wedstrijd raakte een aanhanger van Feyenoord ernstig gewond door een vuurpijl van een medestander.

Op de dag zelf zijn 43 mensen aangehouden onder wie 16 voor openlijke geweldpleging. Uiteindelijk zijn er in totaal 119 personen aangehouden.

Twee van hen is poging tot doodslag ten laste gelegd en de anderen zijn vervolgd voor openlijke geweldpleging, vandalisme, etc.

Door NS Reizigers en de schade-expert van de verzekering van Ajax wordt de schade aan de treinen vastgesteld op € 39.000,-

Naar aanleiding van de rellen heeft de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken een brief geschreven aan de Tweede Kamer. In deze brief heeft

de minister de Kamer geïnformeerd over de gebeurtenissen, omdat er verschillende Kamervragen zijn gesteld over het incident. In de brief roept hij op om verdergaande maatregelen te nemen om voetbalvandalisme nog beter te bestrijden zoals verplichte pasfotoregistratie en het verhalen van de schade op de supporters zelf.

Ook heeft de minister een maatregel afgekondigd waarin staat dat bij de eerstvolgende rellen tijdens de wedstrijd tussen de twee clubs, er vijf jaar lang geen bezoekende supporters worden toegelaten.

Feyenoordfans gaan na de wedstrijd naar het buffervak met Ajaxaanhangers
(www.ajaxshowtime.com)

Een door het ministerie ingesteld onderzoeksteam, Auditteam Voetbalvandalisme, heeft uiteindelijk op verzoek van de burgemeester van Rotterdam, een uitgebreid onderzoek verricht naar de gebeurtenissen in Rotterdam.

In alle media werd ruim aandacht besteed aan de rellen en de grote verontwaardiging die het gedrag van de hooligans te weeg heeft gebracht.

De rellen hebben er voor gezorgd dat er in Nederland een brede discussie is ontstaan over een verbeterde aanpak van voetbalvandalisme.

Naar aanleiding van deze wedstrijd en druk uit de Tweede Kamer, heeft de minister van BZK een regel afgevaardigd waarin staat dat bij de eerstvolgende ongeregelde heden tussen Ajax- en Feyenoordaanhangers, er in de daaropvolgende vijf jaar geen bezoekende supporters meer worden toegelaten bij de onderlinge wedstrijden.

Ook werd er getracht om de schade die is geleden zoveel mogelijk te verhalen op de aangehouden relschoppers.

De minister wilde er ook voor zorgen dat de pasfoto's van supporters die zich rond voetbalwedstrijden hebben misdragen, bekend zijn bij alle clubs zodat deze in de stadions geweerd kunnen worden.

Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren

Uitgangspunt bij de bestrijding van voetbalvandalisme is de ketenbenadering. De actoren die betrokken zijn bij de bestrijding van voetbalvandalisme zijn in de eerste plaats de KNVB en de clubs. Zij dragen de verantwoordelijkheid voor de veiligheid rond de wedstrijden. In de tweede plaats zijn dat de burgemeesters en de korpsbeheerders, het OM en de politie, die zorgdragen voor handhaving van de openbare orde en het uitvoeren van een opsporings- en vervolgingsbeleid. In de derde plaats zijn dat de vervoersmaatschappijen (trein en busvervoer), de supportersverenigingen, en de (jeugd)welzijnsorganisaties, die elk op hun terrein een bijdrage leveren. In

de vierde plaats zijn ook de bestuurlijke inbreng op provinciaal niveau, de Commissaris van Koningin, de ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport verantwoordelijk binnen het proces.

De belangrijkste actoren die uiteindelijk een escalerende rol hebben gespeeld zijn hooligans van Ajax en Feyenoord. Onder invloed van drank en/of drugs zorgen deze personen, vanuit de anonimiteit van een grotere groep, tot ongeregelde heden. Provocaties (roepen, jennen, schreeuwen) tussen de twee supportersgroepen hebben er toe geleid dat er zowel geweld is ontstaan tussen supporters onderling als tussen supporters en de politie (stenen gooien, vuurwerk afsteken, molestaties, etc.).

De actoren die moesten zorgen voor een de-escalatie zijn de twee clubs, politie en de twee gemeentes. De samenwerking tussen bovengenoemde ketenpartners is over het algemeen goed. Beleids- en operationele documenten, zoals lokale convenanten en wedstrijdprogramma's, komen in gezamenlijkheid tot stand, zijn goed doordacht, helder van opbouw, informatief en up-to-date. Ook vindt er in de weken voorafgaande aan de wedstrijd overleg plaats tussen de betrokkenen uit beide steden (politie, gemeente, BVO's). Toch zijn er tijdens de incidenten fouten gemaakt.

Allereerst verliep de samenwerking tussen de ketenpartners en andere betrokken organisaties niet goed.

Het bleek dat ProRail en NS, vrij letterlijk een andere taal spreken (lees: een ander referentiekader hebben) dan de partijen die zorgdragen voor de handhaving van de openbare orde: politie en gemeente.

De eerste trein werd namelijk op verzoek ProRail stilgezet omdat er bij hen de vraag bestond of de supporterstrein wel paste op het station. De combi-trein had de hoogste prioriteit, wat inhoudt dat de trein niet mag stoppen, behalve om veiligheidsredenen. Voor de politie in Rotterdam zijn dat enkel redenen van openbare orde, voor ProRail zijn dat ook redenen van spoor- en treinveiligheid.

Ten tweede is er te weinig gecommuniceerd tussen de Rotterdamse politie, Spoorwegpolitie en de politie Amsterdam. Daardoor kreeg de Rotterdamse politie het idee dat misdragingen van Ajaxsupporters de reden voor het stoppen van de trein waren ipv opdracht ProRail.

Toen Ajaxsupporters uiteindelijk het spoor betraden en stenen gingen gooien, leidde dat uiteindelijk tot de beslissing van de burgemeester om de trein terug te sturen (een optelsom van vermeende misdragingen in de trein en het spoor betreden).

Rellen tussen politie en Feyenoordaanhangers na de wedstrijd (Foto: www.hardcorehooligan.nl)

Rol van de overheid

De burgemeester draagt er zorg voor dat alle bestuursrechtelijke maatregelen die genomen kunnen worden om het voetbalvandalisme te bestrijden in de APV zijn opgenomen. Tevens is de burgemeester verantwoordelijk voor de handhaving van de openbare orde, waarbij zij gezagsdrager is van de politie.

In deze case besliste de burgemeester uiteindelijk, op basis van informatie van de politie, dat de trein met Ajaxsupporters teruggestuurd moest worden. Naar aanleiding van de ongeregeldheden heeft de burgemeester het Auditteam gevraagd onderzoek te doen naar het incident.

De Minister van BZK coördineert het beleid ter bestrijding van voetbalvandalisme. De minister van Justitie beziet of een vergunning kan worden afgegeven aan een BVO, die een beveiligingsbedrijf in stand wil houden teneinde stewards in te kunnen zetten. Ook heeft het ministerie een auditteam in het leven geroepen dat onderzoek moet doen naar de ernstigste ongeregeldheden rond voetbalwedstrijden.

Het ministerie van VWS draagt er tenslotte zorg voor dat er sociaal preventief supportersbeleid wordt ontwikkeld.

Feyenoordfans belagen ME na de wedstrijd (Foto: www.kw.nl)

Weak signals / early warning

Alle competitiewedstrijden in Nederland worden bij aanvang van de competitie ingedeeld in drie verschillende risicocategorieën, A, B of C.

A-wedstrijden zijn de wedstrijden met een laag risico, B-wedstrijden zijn de wedstrijden met een middenrisico en C-wedstrijden zijn de wedstrijden met een hoog risico. Deze risico-inschaling vindt plaats op basis van verschillende factoren zoals dreiging voor confrontatie, eerdere ervaringen, politie-informatie, het competitiebelang, rivaliteit, etc.

In de weken voorafgaande aan de wedstrijden vindt er een vooroverleg plaats tussen de verschillende ketenpartners van de clubs en gemeenten waarbij de categorisering van de wedstrijd wordt vastgesteld. Als later op basis van nieuwe (politie)informatie blijkt dat een wedstrijd moet worden opgeschaald, kan een wedstrijd tot een paar dagen voor aanvang veranderen van A-categorie tot C-categorie.

Bij wedstrijden met A-categorie is alles vrij. Er mag alcohol worden geschonken en supporters van de uit spelende club mogen op eigen gelegenheid de wedstrijd bezoeken. Bij B-wedstrijden kan er maatwerk aan te pas komen, zoals een minimum politie-inzet, verplicht vervoer of een alcoholverbod. Bij C-wedstrijden moeten alle daarvoor geldende maatregelen worden opgelegd zoals een verplichte combi, normen voor fouillering, geen alcohol,

1 op 1 kaartverkoop, etc.

Onderdeel van de bestrijding van het voetbalvandalisme is het sociaal preventief beleid. In verschillende gemeenten zijn hiermee goede ervaringen opgedaan. Het sociaal preventief beleid dient bij de clubs onderdeel te zijn van het publieks- en veiligheidsbeleid. Het sociaal preventief beleid moet ertoe leiden dat (potentiële) voetbalvandalen op een positieve wijze bij de club worden betrokken, waardoor zij in een vroegtijdig stadium ontmoedigd worden zich te ontwikkelen tot harde kernsupporter.

Eén van de meest in het oog springende methodieken voor de aanpak van voetbalvandalisme is het dadergerichte project 'hooligans in beeld'. De gedachte is dat men met betere informatie hooligans niet alleen eerder en beter uit de anonimiteit kan halen, maar dat men ook aan een aanpak op maat – op persoons- en groepsniveau - gestalte kan geven. Het gaat er daarbij primair om beter zicht te krijgen (en te houden) op de samenstelling en het gedrag van groepen problematische supporters. Op basis van dergelijke informatie kunnen probleemsupporters uit de anonimiteit gehaald worden en is er een mogelijkheid om vroegtijdig te kunnen interveniëren: een vorm van 'tegenhouden' met andere woorden. Centraal binnen de methodiek staat het gericht verzamelen van informatie met betrekking tot groepen probleemsupporters. Doel is het handhaven van de openbare orde en daarom geschiedt een en ander onder verantwoordelijkheid van de burgemeester. Het gaat bij het verzamelen van informatie om de rol, het gedrag en de identiteit van individuen binnen groepen en ook wordt er aandacht besteed aan relaties tussen verschillende groepen. Er wordt overigens niet alleen gelet op probleemgedrag rondom voetbalwedstrijden. Ook informatie met betrekking tot probleemgedrag op andere momenten en plaatsen (tijdens het uitgaan, in de wijk) wordt verzameld en vastgelegd. De methodiek kenmerkt zich door een dynamisch proces van informatieverzameling, informatieanalyse, vastlegging en verstrekking. Hierdoor is er sprake van voortdurend groeiende kennis over en inzicht in groepen die probleemgedrag (kunnen) veroorzaken en over de rol van (toonaangevende) individuen binnen die groepen. Kenmerkend voor de methodiek is dat straatinformatie gecombineerd wordt met systeem informatie en er door interview op basis van 'harde' en 'zachtere' informatie een beeld wordt verkregen. Op basis van de informatie wordt in samenspraak met BVO, Openbaar Ministerie, gemeentelijke organisaties en de regiopolitie gewerkt aan een maatwerk aanpak. Door de juiste personen uit de anonimiteit te halen, kan er in een eerder stadium worden ingegrepen ('tegenhouden') en wordt ook de pakkans verhoogd. Het uit de anonimiteit halen van toonaangevende personen en die aanpakken, kan ook leiden tot een reductie van probleemgedrag bij de overige (achtergebleven) groepsleden.

Oorzaken

Er zijn verschillende oorzaken te noemen die kunnen leiden tot ongeregelheden tijdens voetbalwedstrijden, zoals die tijdens Feyenoord tegen Ajax. De belangrijkste reden hiervoor is dat er onder de voetbalsupporters, personen zijn die voetbalwedstrijden aangrijpen om deel te nemen aan ongeregelheden. Vooral de wedstrijden tussen Ajax en Feyenoord zijn van oudsher beladen. De onderlinge rivaliteit, adrenalinekick, middelengebruik onder

de supporters en incidenten die zich in het verleden tussen de twee groepen hebben afgespeeld, hebben ertoe geleid dat er ongeregelde plaatsen vonden tussen de beide groepen. De spanning was bij deze concrete extra groot omdat er zich in het jaar voorafgaande aan deze wedstrijd verschillende incidenten hebben voorgedaan die de onderlinge rivaliteit hebben vergroot (vier branden en molestatie Feyenoordspelers).

Door een verbeterde aanpak van voetbalvandalisme worden gelegenheden voor confrontaties tussen de supporters steeds kleiner. De gelegenheid voor de rellen van vóór aanvang van de wedstrijd tussen Feyenoord en Ajax, werd gecreëerd doordat de trein met Ajaxsupporters stil kwam te staan voor het station. Hierdoor kregen Feyenoordsupporters de gelegenheid om hun rivalen te provoceren en te bekogelen. Ajaxsupporters op hun beurt sprongen uit de trein om Feyenoordsupporters aan te vallen. De rellen na de wedstrijd ontstonden doordat groepen Feyenoord-aanhangers na de wedstrijd probeerden hun rivalen uit Amsterdam aan te vallen. De wedstrijd werd door Feyenoord verloren en de Ajaxleden waren luidkeels aan het zingen en schreeuwen. Toen dat niet lukte, richtte de agressie zich tegen de politie.

Kijken we naar de 10-deling die in het hoofdrapport staat, dan lijken de volgende zaken van invloed op het ontstaan van voetbalvandalisme:

- De identiteit waarmee de groep zich verwant voelt.
Bij voetbalvandalisme lijken voetbalwedstrijden en de daarmee gepaard gaande rivaliteit de oorzaak te zijn van rellen. Voetbalsupporters nemen meestal in groepsverband deel aan ongeregelde heden, waardoor er een soort onderling verbondenheid ontstaat dat leidt tot 'wij tegen zij'.
- Zaken, symbolen en locaties die worden gezien als 'heilig'.
Bij voetbalwedstrijden spelen de identiteit met de club (clubkleuren, historie, stad) een grote rol. Het bezoek van andere supporters aan hun stad, en het daarbij uiten van provocaties, wordt door 'thuis supporters' gezien als indringing 'op hun territorium'. Zo gingen er voorafgaande aan de wedstrijd tussen Feyenoord en Ajax geruchten 'dat Ajax er niet in kwam'.

Ajaxsupporters worden vastgehouden in het buffervak (Foto: www.ajaxshowtime.com)

Lessen overheid

Bij de bestrijding van voetbalvandalisme hebben de betrokkenen al veel lering getrokken uit eerdere incidenten. Voetbalvandalisme is een terugkerende vorm van MO. In het kader van de bestrijding van voetbalvandalisme is in 2003 het Auditteam Voetbalvandalisme opgericht door het Ministerie

van BZK. Dit team heeft tot taak om onderzoek te doen naar ernstige onregeligheden rond voetbalwedstrijden. Hieruit tracht het team enerzijds lessen te trekken ten behoeve van de lokale uitvoering en anderzijds waar nodig aanbevelingen te doen ten aanzien van de beleidskaders.

De belangrijkste lessen en aanbevelingen die het team in de afgelopen jaren heeft gedaan, en die bruikbaar zijn bij andere vormen van MO zijn:

- Op lokaal niveau moeten ketenpartners investeren in een lokaal convenant en goede samenwerkingsafspraken. Een actieve rol van de burgemeester is hierbij stimulerend naar de andere partijen. Uniformiteit en duidelijkheid over de aanpak, een actief supportersbeleid vanuit de BVO's en heldere communicatie met de supporters draagt eveneens bij aan de effectiviteit van het beleid.
- Effectieve, preventieve en repressieve dadergerichte aanpakken verdienen meer navolging. In de wet politieregistratie moet de uitwisseling tussen ketenpartners van gegevens en foto's van voetbalvandalen mogelijk worden gemaakt. Ook een goede informatiepositie van de politie is essentieel voor een effectieve dadergerichte aanpak
- Voor vergroting van de effectiviteit van een dadergerichte aanpak is het van belang dat door de politie meer aandacht wordt gegeven aan het verzamelen van bewijsmateriaal ten behoeve van individuele tenlastelegging.
- Het verdient aanbeveling dat binnen het politieveld meer wordt geïnvesteerd in de inzet van videoteams bij massale ordeverstoringen teneinde de individuele kans op aanhouding te verhogen. Het feit dat dit soort methoden worden toegepast zal ook mede een preventief effect kunnen hebben op het gedrag van supporters.
- Alle dadergerichte informatie vanuit de verschillende politiediensten moet samenkomen, waardoor een up to date dossier voorhanden is. Dit zou zich ook moeten vertalen in de organisatie van de politie
- Binnen en tussen politiekorpsen wordt deugdelijk geduide relevante informatie over mogelijke confrontaties tussen supportergroepen, inclusief ontwikkelingen in informatie, tijdig en volledig -aan de verantwoordelijke diensten verstrekt
- De juridische grondslagen, nodig om tot grootschalige aanhouding te kunnen overgaan, dienen vooraf lokaal te worden vastgelegd. Artikelen uit het wetboek van strafrecht over samenscholing op volgen van bevelen, bestuurlijke ophouding uit de gemeentewet en eventueel op maat toegesneden artikelen uit de lokale APV zijn hierbij bruikbaar. Het is aan te bevelen dat de stuurgroep lokale betrokkenen voorlicht hierover en een landelijke bijeenkomst over dit thema organiseert.

Bronnen

Interview met Bram van Dijk, lid van het Auditteam voetbalvandalisme op 22 mei 2007

Auditteam Voetbalvandalisme. (2005). *Een wissel met grote gevolgen: audit Feyenoord – Ajax d.d. 17 april 2005*. Den Haag: 2005

Auditteam Voetbalvandalisme. (2004). *Eindrapport Auditteam Voetbalvandalisme seizoen 2003/2004*. Den Haag: 2004

- Auditteam Voetbalvandalisme. (2005). *Eindrapport Auditteam Voetbalvandalisme seizoen 2004/2005*. Den Haag: 2005
- Auditteam Voetbalvandalisme. (2006). *Eindrapport Auditteam Voetbalvandalisme seizoen 2005/2006*. Den Haag: 2006
- Interdisciplinaire Stuurgroep Bestrijding Voetbalvandalisme en Voetbalgeweld. (2005). *Beleidskader bestrijding voetbalvandalisme en voetbalgeweld*. Den Haag: 2005
- Centraal Informatiepunt Voetbalvandalisme. (2006). *Jaarverslag centraal informatiepunt voetbalvandalisme*. Utrecht: 2006
- Ferwerda H. en O. Adang. *Hooligans in beeld: van veel blauw naar slim blauw*. In: Tijdschrift voor de politie, nr.12, December 2005
- Remkes, J.W. *Brief aan de Tweede Kamer der Staten Generaal: onderzoek naar en afhandeling van de rellen bij de voetbalwedstrijd Feyenoord-Ajax van zondag 17 april*. Den Haag: 2005

1.7 Banlieus, Frankrijk, 2005

Incident en voorgeschiedenis

Het was een hete herfst in 2005 in de voorsteden van Parijs. Banlieus als Seine-Daint-Denis, Clichy-sous-Bois en Aulnay-sous-Bois werden wereldnieuws. De getallen:

- 9.000 auto's en autobussen gingen in vlammen op
- 20 scholen, crèches, bedrijven en winkels werden in de as gelegd
- de totale schade bedraagt 200 miljoen euro
- er werden 4.000 arrestaties verricht
- 126 politiemensen raakten gewond
- Begin november waren er rellen in 31 voorsteden, gevolgd door rellen in 247 steden in heel Frankrijk

De rellen ontstonden doordat twee jongens (van in totaal drie jongens) Zyed Benna en Bouna Traoré op 27 oktober 2005 werden geëlektrocuteerd. De jongens verscholen zich in een transformatorhuisje van elektriciteitsbedrijf EDF.

Overigens worden twee betrokken agenten nu vervolgd omdat ze te weinig zouden hebben gedaan om de jongens van het terrein af te halen. Een van de agenten gaf door aan de post: "Als ze het EDF-terrein op gaan, geef ik niet veel voor hun leven." De politie en de voormalige Minister van Binnenlandse Zaken (de huidige president) Nicolas Sarkozy hebben altijd gezegd dat de politie geen blaam trof.

Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert

Naar aanleiding hiervan breken er donderdag 27 oktober 's avonds in Clichy-sous-Bois, een voorstad van Parijs, rellen uit. Ongeveer tachtig jongeren verzamelen zich tegen 21.00 uur en wachten op de politie. Als die er is wordt die bekogeld. Ook wordt er op een politieauto geschoten. De kogel die

is afgevuurd, is van een groot kaliber. Verder steken de jongeren auto's en vuilnisbakken in brand. Tot zondag zijn er elke dag rellen maar nog steeds in deze wijk zelf. Auto's en vuilnisbakken werden in brand gestoken, er volgden arrestaties en politieagenten raken gewond.

Maandag verspreidt het geweld zich voor het eerst naar naast gelegen wijken. In Sevran en Aulnay-sous-Bois bekogelen jongeren de politie met stenen en er worden weer auto's en pullenbakken in de brand gestoken. In Montfermeil wordt een garage van de politie in brand gestoken. De dagen daarop verspreiden de rellen zich en worden heviger.

Verder zijn er veertig auto's en twee bussen in vlammen opgegaan. Een winkelcentrum werd op donderdag 3 november gedeeltelijk verwoest en raakten drie scholen en een postkantoor beschadigd. In totaal zijn er vijftien mensen aangehouden. Ook wordt er die dagen op een paar plekken met scherp geschoten en gebruikt de politie rubber kogels. Premier Dominique de Villepin zegt dat de Franse regering niet zal zwichten voor de relschoppers die delen van Parijs onveilig maken: "Recht en orde zullen het laatste woord hebben".

Al negen nachten lijken de buitenwijken van Parijs meer een oorlogsgebied. Zaterdagnacht was het ook in Toulouse, Lyon, Lille en Rennes raak. Negenhonderd auto's werden in brand gestoken. De politie lijkt de situatie niet in de hand te hebben.

Bron: <http://vl.altermedia.info/images/rassenrellen.jpg>

Jongeren van buiten Parijs worden via het internet opgeroepen het voorbeeld van de Parijse jongeren te volgen. En die oproep lijkt aan te slaan. In één nacht worden 900 auto's, een kleuterschool en een synagoge in brand gestoken. Dat is meer schade op één nacht dan alle schade van de afgelopen 8 dagen bij elkaar. Elke avond was het daarna wel raak...

Woensdag 9 november heeft Minister Sarkozy van Binnenlandse zaken gezegd dat alle relschoppers over de grens moeten worden gezet. Hij vindt dat iedereen die is veroordeeld vanwege de rellen, dus ook degenen met een verblijfsvergunning, het land moet verlaten.

Bron: www.ump-valenciennes.org

Hij zei ook, als hij president zou worden, dat hij de achterstandswijken met een hogedrukreiniger schoon zou spuiten van al het tuig. Met die uitspraak escaleerde het geweld nog meer.

Rond 16 november begint het wat rustiger te worden.

Er was in die weken waarschijnlijk ook kopieergedrag in Nederland al was het zeer beperkt tot Rotterdam en Waalwijk.

Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren

De media-aandacht is enorm geweest. Internationaal stonden de rellen in de spotlights. Daarbij werd ook steeds de vraag gesteld of de rellen ook over zouden kunnen slaan naar België, Nederland, Duitsland, Engeland, etc.

Bron: Elsevier

Het is interessant om de vraag te stellen hoe het kan dat de rellen de eerste dagen eigenlijk redelijke geïsoleerd plaatsvonden en zich toen pas na circa 3 dagen verspreidden. Het is een kwestie van interpretatie en zeker ook van welke politieke kleur je bent. Ik geef er een paar:

- De uitspraken van Sarkozy ("gespuis" en "hogedrukspuit") en de mening van hem dat de politie geen blaam trof en dat de rellen alleen maar een

uiting zijn van het verzet van jeugdbendestegen pogingen van politie en justitie om het gezag te herstellen.

- Ook worden als escalerende factoren genoemd: te weinig politie, de 'verkeerde' politie (oproerpolitie CRS verving de wijkagenten) en laksheid bij justitie.
- Er was weinig vertrouwen in de politie. De politie liet zich in bepaalde buurten niet of nauwelijks zien (angst + streetgangs) en de politie wordt ook door sommigen als racistisch gezien.
- Oproepen via internet om mee te doen.
- Media aandacht zorgt voor thrills bij jongeren om in beeld te komen.
- Pas na een paar avonden werd het patroon duidelijk; vechten met de politie, auto's en vuilnisbakken in brand steken. Daarna was het kopieerbaar als 'beeld' geboren;
- Ook vormen de banlieus een heel andere wereld dan waar de Franse middle class woont. Dat heeft tijd nodig om door te sijpelen.

Rol overheid

De overheid heeft de ordehandhaving laten liggen, heeft weinig gedaan (kunnen doen) aan de sociaal maatschappelijke en sociaal economische situatie van immigranten (taal, onderwijs, werk) en daarmee heeft het ontbroken aan een integratiebeleid. Ook worden de woningen als oorzaak gezien (zeer massaal, slecht onderhouden overbewoning, gebrek aan voldoende woningen en de concentratie van mensen met problemen).

De harde taal en zwart-wit denken heeft geleid tot een polarisatie tot een diepe kloof tussen de bewoners van de banlieues en de autoriteiten. Daarbij geven links en rechts elkaar ook nog even goed de schuld. Want links zou de laatste veertig jaar dat ze aan de macht was laks zijn geweest en hebben 'gepamperd'. Rechts wordt verweten onnodig te polariseren.

De rellen hebben laten zien dat het tot voor kort het regelmatige geroemde Franse integratiemodel in het buitenland gefaald heeft. Deze stond voor een vrijheids- en gelijkheidsideaal (uitspraak filosoof / trendwatcher Fukuyama).

Weak signals / early warning

Zover bekend is er niemand die de schaal waarop de rellen zich afspeelden heeft voorspeld. Maar er zijn wel veel voorbodes geweest:

- Voor 1979/1980 hield geen enkele Franse regering zich echt intensief bezig met de grootstedelijke problematiek. (zie ook G. Noiriel, *Etat Nation Immigration, vers une histoire du Pouvoir*, Paris 2000; en van dezelfde auteur *Petite Histoire de L'intégration à la française* (Paris 2002).
- Vanaf het einde van de jaren zeventig komt er verandering in de aandacht die de pers besteedt aan de banlieues. De politiek begint er dan ook aandacht voor te krijgen. Op 18 december 1979 verklaart de toenmalige Franse president Valéry Giscard d'Estaing, naar aanleiding van rellen in de voorsteden dat de regering voortaan aandacht gaat besteden

aan 'de algemene problematiek' van de voorsteden. In concreto kondigt hij maatregelen aan op het gebied van woningbouw, werkgelegenheid, transport. De regering neemt zich ook voor arme gemeenten voortaan extra geld te geven. Vanaf de zomer van 1980 zien we dat veel grote weekbladen aandacht gaan besteden aan de problematiek. De *Nouvel Observateur* spreekt van Ghettoisering. Er zijn ook zeer regelmatig rellen waar de oproerpolitie (CRS) steeds hard optreedt.

- Veel aandacht wordt geschonken aan de H.L.M. woningbouw (*Habitation à Loyers Modestes*). Maar het lukt niet echt. Ondertussen neemt de jeugdwerkloosheid in die jaren enorm toe (in 1974, is 1 op tien schoolverlaters werkloos; in 1979 is dit al 1 op 3). Het grootste probleem vormt het geweld onder jongeren. Tussen 1963 en 1981 is er sprake van een verviervoudiging van het geweld. In de debatten die daarover worden gevoerd valt in het algemeen gesproken op dat regeringsfunctionarissen meestal pleiten voor een harde aanpak, terwijl mensen die in het onderwijs werkzaam zijn juist voorstanders zijn van een meer op begrip gebaseerde aanpak waarbij vorming een grote rol moet spelen
- In 1981 benoemt de nieuw gekozen president Mitterand, Mauroy tot eerste minister. De regering wordt direct geconfronteerd met nieuwe rellen. De problemen waren nog steeds dezelfde: verloedering van de stedelijke periferie, jeugdwerkloosheid, migranten. In de Franse pers, in elk geval de rechtse, wordt het vaak zo voorgesteld dat alle ellende begon bij de socialistische, bij Mitterand.
- In de zomer van 1981 doet in de voorsteden een verschijnsel zich voor dat later tot in deze tijd steeds groter vormen zal aannemen: *jeux de voitures*. Auto's die gestolen worden om mee te joyriden (waarna zij vaak in brand gestoken werden). In linkse kranten wordt dit vaak wat gebagatelliseerd. Ze worden wel voorgesteld als ludieke acties. Rechts houdt het op relschoppers.
- In 1995 kwam de film *La Haine* uit. De film laat prima zien hoe jongeren leven in de verpauperde banlieues rond Parijs. Ook zijn de botsingen met de politie en de rol van de media bijna exact aan wat er in de herfst van 2005 gebeurde.
- De overheid duidt ze al jaren aan als *zones urbaines sensibles (ZUS)*; oftewel 'gevoelige gebieden'. De statistieken die regelmatig uitkomen liegen er ook niet om. Zo is goed te zien dat het aantal immigranten en illegalen enorm groot is en dat de kans dat deze groep ook echt kan participeren in het onderwijs en de kans op werk dramatisch slecht is. Het is al jaren duidelijk dat de banlieues het andere Frankrijk zijn. Hier wonen Noord-Afrikanen al of niet religieus die niet zijn of kunnen integreren.
- De jonge relschoppers zijn al jaren gefrustreerd, boos en hebben rancune naar de autoriteiten. Van veel wijken is bekend dat je met een bepaalde postcode een baan wel kan vergeten. Ongeveer 80% van de aangehouden relschoppers is eerder in aanraking geweest met de politie. Naast onvrede zijn er ook jongeren die uit verveling en baldadigheid gaan rellen. Deze signalen had men eerder kunnen 'lezen'.

Oorzaken

De conclusie is dat de factoren die de uitbraak van de rellen in Frankrijk verklaren zeer divers en complex zijn. Dit maakt het ook moeilijk om te zeggen of deze rellen zich ook elders kunnen voordoen.

Franse commentatoren hebben diepgaande analyses gemaakt over de oorzaken. Zo betoogde Alain Fienkelkraut en H     Carr  re d'Encausse dat de rellen voortkwamen als reactie op de immigratiegolf (etnische, culturele en godsdienstige spanningen). De nieuwkomers raakten steeds niet echt ge  ntegreerd. Olivier Todd wijst op wat hij noemt het 'd  sastre familial', de pedagogische en disciplinaire kloof tussen jongeren en hun ouders; hierbij kwam dat bovenop de grote werkloosheid van jongeren en dit alles in de troosteloze goedkope behuizingen van de voorsteden (HLM). Denis Duclos betoogt dat het niet gaat om een rassenstrijd, en ook dat het geen culturele en godsdienstige dimensies bezat. Hij trekt een vergelijking met de botsingen in steden als Bombay in India in 1992-1993 tussen moslims en Hindoes, die vele duizenden doden kostten. Hij wijst ook op Los Angeles anno 1960 en anno 1990 waar de urban riots honderden doden kostten.

Bron: www.kei-centrum.nl

Hij waarschuwt in dit verband voor een mikken op etno/religieuze identiteit. Dat is geen goede koers vindt hij. Op die manier wordt slechts Islamofobie aangewakkerd. Hij wijst daarbij naar de zijn inziens heilloze weg in Vlaanderen en in Nederland. Duclos vraagt zich af wat de echte verklaring is dat het in Frankrijk onder zulke grote groepen tot zo'n excessieve woede kon komen. De Franse samenleving is zeer gela  ciseerd, religieuze groepen die haat genereren zijn er weinig en dan toch die excessieve woede en uitbarstingen. Hij zoekt het antwoord op deze vragen in het feit dat rechtse regeringen niets deden aan de werkgelegenheid voor jongeren, erger nog afbraken wat linkse regeringen op dit punt opgebouwd hadden stelt hij. Opvallend is hoe hier wederom de links en rechts tegenstellingen opduiken. Maar wat is nu de oorzaak?

Lessen overheid

De meeste bronnen houden een slag om de arm of soortgelijke rellen zich ook in Nederland zouden kunnen voordoen. Het credo is "het zou kunnen en zeg nooit nooit". Vaak wijzen de bronnen op soortgelijke omstandigheden hier als in Frankrijk bijvoorbeeld hoge werkloosheid en huisvestingsproblematiek.

Bron: www.mitros.nl

De schaal waarop de problemen zich voordoen in Nederland, maakt het echter niet aannemelijk dat het hier ook snel zal gebeuren. Frank Bijdendijk (algemeen directeur van woningbouwvereniging Het Oosten) vat een OTB onderzoek naar de mogelijkheid dat Franse rellen ook in Nederland zouden kunnen voorkomen als volgt samen: "De belangrijkste conclusie die Nederland kan trekken, is dat sociale maatregelen alleen niet voldoende lijken te zijn om problemen in grootschalige hoogbouwwijken op te lossen. Deze conclusie is in lijn met de manier waarop Nederland met stedelijke vernieuwing omgaat, namelijk een combinatie van fysieke en sociale investeringen. Beide landen volgen echter hun eigen weg naar deze mix van maatregelen". De onderzoeksbevindingen wijzen op de noodzaak om erkende en potentiële achterstandsfactoren te blijven monitoren, maar tevens op de wenselijkheid om waar mogelijk te letten op factoren die te maken hebben met straatcultuur, de rol van media, gedragsgestoordheid, aandacht voor en interactie tussen bestuur en bevolking, massapsychologie en kansberekening.

De Franse overheid heeft een groot aantal maatregelen afgekondigd:

- Het wordt moeilijker om als je de Franse nationaliteit hebt met een buitenlander te trouwen (tegen 'schijnhuwelijken')
- Het wordt moeilijker om als buitenlandse student aan visum te komen
- Er zullen meer illegalen worden uitgezet.
- De overheid wil actiever optreden tegen polygamie.
- Alle werklozen zullen in de komende 3 maanden geïnterviewd worden door de arbeidsbureaus.
- 20.000 tijdelijke (korte) banen, speciaal ontworpen voor jongeren onder de 25, zullen gereserveerd worden voor de armste gebieden (een gelijk soort baan, uitgevonden door links in 1997 om goedkope arbeid te leveren aan gemeenten en NGO's, werd door rechts in 2002 afgeschaft toen zij aan de macht kwamen).
- 5000 pedagogische assistenten zullen aan het werk gezet worden in de meest "gevoelige" gebieden (ook deze banen werden 3 jaar geleden afgeschaft)

Interessant is dat na de grote golf rellen bezorgde Franse burgers in twee gecharterde bussen 120 steden langs gingen. Het betreft hierbij een inte-

ressant burgerinitiatief, dat is ontstaan ten tijde van de banlieurellen en vrijwel onbekend is gebleven in Nederland: de Franse organisatie ACLEFEU⁵ (spreek uit: assez le feu, oftewel “geen brandstichtingen meer”).

ACLEFEU

Association Collectif Liberté Egalité Fraternité Egalité ensemble Unis

ACLEFEU heeft in de periode na de rellen een uitgebreide toer gemaakt door de steden en banlieus met de volgende doelen⁶:

- Het stimuleren van politieke participatie.
Door de buurten in te trekken is getracht etnische Franse burgers over te halen om zich te laten registreren als stemgerechtigde. Het blijkt dat leden van deze doelgroep (die bestaat uit 1,8 miljoen stemmers) vaak niet als zodanig geregistreerd staan. Enerzijds omdat ze denken dat het toch zinloos is om te stemmen, anderzijds omdat ze niet weten hoe ze zich moeten laten registreren en soms niet eens beseffen dat ze überhaupt mogen stemmen.
- Het doen van onderzoek.
Tegelijkertijd is dezelfde burgers gevraagd wat hun grieven waren, waarom ze zo boos en verontwaardigd zijn. Aldus kregen ze de gelegenheid om hun emoties te uiten en aan te geven hoe zij dachten dat hun leven in de voorsteden zou kunnen verbeteren. Een compilatie van wensen is gepresenteerd aan de politiek.
Uit dit onderzoek bleek dat de verontwaardigde bewoners uit de Franse voorsteden grieven hadden over de volgende thema's:
 - 1 Werk
 - 2 Discriminatie/racisme
 - 3 Wonen/woningnood en woonomgeving
 - 4 Justitie (preventie in plaats van repressie)
 - 5 Politiepraktijken, dagelijkse onveiligheid, afglijden in delinquentie
 - 6 Onderwijs en cultuur (gebrek hieraan in de banlieus)
 - 7 Religie (achterstelling Islam)
 - 8 Verdeling van welvaart/rijkdom
 - 9 Burgerschap en politiek (politiek als gesloten kaste, kloof burger politiek)
 - 10 (Slechte toegang tot) gezondheidszorg
 - 11 Vrouwen (ongelijke behandeling, gebrek aan respect, bescherming tegen geweld en uitbuiting)

Na de presidentverkiezingen van mei 2007 richt ACLEFEU zich nu op de lokale verkiezingen van 2008 en de Europese verkiezingen in 2009.

Bronnen

Bachinam, Christiane en Nicole Leguennec (1996), *Violences urbaines, ascension et chute des classes moyennes à travers cinquante ans de politique de ville*. Parijs.

Noot 5 Association Collectif Liberté, Egalité, Fraternité, Ensemble, Unis. Het logo is gekleurd in de kleuren van de Franse vlag.

Noot 6 http://aclefeu.blogspot.com/2006_10_01_archive.html (geraadpleegd 30-06-2007): "Nous avons sillonné le pays à bord de 2 bus affrétés pour l'occasion, posé nos tréteaux dans 120 villes de France et recueillis ainsi plus de 20 000 constats, doléances et plus encore de propositions."

- Bijndijk, Frank. *The view of ... Frank Bijndijk*. (2007, 5 april) NICIS, Research & practical review. Den Haag
- Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn. *Hete herfst ... ook in het Haagse? Over beurs, black en bling bling in de banlieu* (2006, februari). Gemeente Den Haag.
- Duclos, D. (2006, augustus) *Retour sur la grande Révolte des banlieues françaises*. Le Monde Diplomatique.
- Langendonck, Gert. *Wat er broeit in de banlieu*. Het maandblad NRC. April 2006.
- Noiriel, G. (2000), *Etat Nation Immigration, vers une histoire du Pouvoir*, Parijs.
- Noiriel, G (2002). *Petite Histoire de L'intégration à la française*. Parijs.
- NRC februari 2007: *Franse agenten alsnog vervolgd*.
- Obbema, Fokke. *Met de vele auto's ging ook Franse model in vlammen op*. de Volkskrant 14 november 2007 en artikelen tussen 5 november en 17 december zelfde auteur.
- Obbema, Fokke (2006, 15 maart). *Na de Noodtoestand*. de Volkskrant, p. 13.
- Obbema, Fokke (2006, 5 april). *Frankrijk is niet zo ver weg*. de Volkskrant, (Libération, 5 november 2005, en 26-1-2006)
- Overzicht Franse rellen
http://www.nosheadlines.nl/forum.php/list_messages/505
- Pierrat, Jérôme (2006) *La Maffia des cités, économie souterraine et crime organisé dans les banlieues*, éditions Denoël.
- Sintomer, Y. (2007, 22 maart) in *le Monde des Débats*.

1.8 Birmingham, Verenigd Koninkrijk, 2005

Incident en voorgeschiedenis

De 'Birmingham riots' vonden plaats op zaterdag 22 en zondag 23 oktober 2005 in de wijk Lozells / East Handsworth in Birmingham, Verenigd Koninkrijk. De rellen worden veelal gezien als een uitbarsting van spanningen tussen de zwarte, overwegend christelijke Caraïbische gemeenschappen (zogenaamde Afro-Caribbeans) en de (islamitische) Pakistaanse en Bengaalse gemeenschappen (zogenaamde Asians). Het incident dat aan de basis zou liggen van de rellen was de vermeende groepsverkrachting van een zwart tienermeisje door mannelijke Asians. Volgens de politie is hiervan tot op heden nooit aangifte gedaan.

(website BBC)

Een DJ van een lokale radiopiraat schijnt de 'rape allegation' als eerste te hebben gedaan, hoewel bijvoorbeeld Ligali (een belangenbeweging voor 'African people' in het Verenigd Koninkrijk) zegt dat geruchten over een verkrachting of aanranding al wekenlang de ronde deden in Birmingham.

Verschillende lokale radiostations (in diverse media 'radiopiraten' genoemd) berichtten in de week voorafgaand aan de rellen over de bijzonderheden van de vermeende verkrachting. Het zou om een veertienjarig Jamaicaans meisje gaan. Ze zou uit een winkel hebben gestolen. Ze zou in ruil voor het niet laten komen van de politie seks hebben aangeboden aan de winkeleigenaar, of de winkeleigenaar zou dat hebben voorgesteld.

Vóór de winkel waar de verkrachting zou hebben plaatsgevonden werd gedemonstreerd. De winkeleigenaar ontkende volgens diverse media, waaronder de BBC, dat het voorval had plaatsgevonden en gaf concurrenten de schuld van het in de wereld brengen van het verhaal. Ligali zegt dat de winkeleigenaar de schuld aan de radiopiraten gaf en als motief noemde dat sommige mensen het niet uit konden staan dat een 'Asian man' een winkel had waarin 'African products' werden verkocht.

Op 18 oktober berichtte de BBC over verkeer dat geblokkeerd werd door 'misschien wel' 150 demonstranten uit protest tegen een 'alleged assault' op een tienermeisje. 'Black community leaders' verklaarden volgens de BBC dat het meisje geen aangifte durfde te doen omdat ze illegaal was en daarom bang voor uitzetting.

De politie deed in de week voorafgaand aan de rellen onderzoek naar de beschuldigingen en geruchten door forensisch onderzoek, huis-aan-huis gesprekken en het verspreiden van duizenden folders met oproepen tot het

aanleveren van informatie over de zaak. Volgende het BBC-bericht op 18 oktober verklaarde hoofdinspecteur van politie Tom Coughlan 'it is important if any assault took place which has not yet been reported, police are informed at the earliest opportunity so a full investigation can take place.' Coughlan en de BBC spraken dus van assault, wat aanranding betekent.

In de namiddag van zaterdag 22 oktober werd in de New Testament Church of God op Lozells Road een voorlichtingsbijeenkomst voor bewoners gehouden over de ontstane onrust. Daarbij was ook het nationale parlementslid uit dat district aanwezig, alsmede 'senior police officers' waaronder Tom Coughlan. Buiten de kerk verzamelden zich groepen mensen. Direct na afloop van de bijeenkomst begonnen de rellen.

Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert

Zaterdagavond en de nacht van zaterdag op zondag

Volgens berichten in diverse media waren ongeveer tweehonderd jonge mannen betrokken bij de rellen. Sommige bronnen hebben het alleen over 'Afro-Caribbeans', anderen over een 'Asian crowd' tegen wie de Afro-Caribbeans zich moesten verdedigen. Aan het begin van zaterdagavond werd een 23-jarige zwarte man doodgestoken. Hij schijnt niets met deelnemers aan de ongeregelde heden te maken te hebben gehad. Tenminste 35 mensen zijn gewond geraakt en moesten in het ziekenhuis behandeld worden. Straten werden afgesloten door de mobiele eenheid. Sommigen droegen bivakmutsen en hoofdbanden, sommigen hadden honkbalknuppels bij zich en sommigen gooiden straatstenen en staken auto's in brand. Een ambulance werd aangevallen en er waren berichten over een uitgebrande taxi met een lijk erin. Voorbijgaande auto's werden aangevallen. Winkels en afhaalrestaurants werden geplunderd. Er werd melding gemaakt van diverse steekpartijen. Een politieagent werd in zijn dijbeen geschoten. De politie constateerde 600 wetsovertredingen.

(foto website BBC)

Zondagavond en de nacht van zondag op maandag

Op zondagavond verzamelden zich 'gangs of youth' die het gerucht opgevangen hadden dat er een aanval op een moskee in de buurt was geweest. Er was al een grote politiemacht op de been. De politie voerde tussen tien

uur 's avonds en één uur 's nachts diverse charges uit om de groepen uit elkaar te drijven. Dit werd vergemakkelijkt door zware regenval. Enige uren later werd een man doodgeschoten in een buurt ongeveer twee kilometer van Lozells Road vandaan. Waarschijnlijk was dit niet gerelateerd aan de rellen. Tot dinsdag was de politie in verhoogde mate aanwezig in de buurt bij Lozells Road.

Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren

Escalatie

- Lokale radiostations die het bericht overnemen. Later gevolgd door websites.
- Verkeersblokkade en het bericht daarover dat wordt overgenomen door de BBC. Tom Coughlan zegt dat in de week voor de rellen hij geen enkel constructieve bijdrage van de media heeft gezien of gehoord: 'the press was out of control'.
- Demonstraties voor de winkel waar de verkrachting zou hebben plaatsgevonden. Rond het middaguur van zaterdag 22 oktober verzamelden zich een groep van honderden demonstranten. De politie had hier een 'low key presence'. Juist om de menigte te verspreiden werd de bijeenkomst in de New Testament Church gehouden volgens Tom Coughlan.
- Op de maandag na de rellen berichtte de krant The Voice (de belangrijkste krant in het Verenigd Koninkrijk gericht op zwarten) dat de rellen waren uitgebroken naar aanleiding van een verkrachting van meisje door 19 mannen. Later werd het bericht ingetrokken. De krant is op zijn vingers getikt door de 'Press Complaints Committee'.

De-escalatie

- Politie-onderzoek in de buurt. Volgens Tom Coughlan werd de onrust, onder andere gevoed door de media-aandacht, zo groot dat het belangrijk werd voor de politie om naar buiten te treden met informatie. Het onderzoek was toen al aan de gang (dat begon op 12 oktober), maar dat had de politie niet openbaar gemaakt. Gezien de opgelopen spanningen leek het zinvol om te gaan communiceren wat de stand van het onderzoek was en het beeld te vestigen dat dit een politiezaak was. Overigens beweert een aantal bronnen dat het politie-onderzoek escalerend heeft gewerkt. Het gaf buurtbewoners, die eerst alleen op geruchten moesten afgaan, een bevestiging dat er wel degelijk wat aan de hand moest zijn. Toen bovendien duidelijk werd dat het onderzoek nog geen resultaat had opgeleverd, liep de spanning verder op volgens deze bronnen.
- Voorlichtingsbijeenkomst New Testament Church. Overigens spreken de berichten elkaar tegen of de bijeenkomst nu de gemoederen tot bedaren heeft gebracht of dat het ze juist verhit heeft. Feit is dat na afloop van de bijeenkomst de rellen begonnen. Volgens Tom Coughlan behoorde het grootste deel van de bezoekers tot de 'respectful group', die positief nieuws wilde horen. Hij wilde duidelijk maken dat om het onderzoek voortgang te laten maken er zich een slachtoffer moest melden. Die boodschap riep geen woede op volgens hem. Op het balkon bevond zich een kleinere groep jongeren, die hij associeert met een 'street gang', die zich luidruchtig en agressief gedroeg. Hij vermoedt dat ze vuurwapens bij zich hadden.
- Enkele dagen na de rellen hielden ongeveer 70 'black, white and Asian women and children' een mars waarin ze opriepen tot een einde van geweld.

De-escalatie naderhand: vredesmars (foto website BBC)

Over rollen actoren

Er zijn minstens twintig (groepen van) actoren te noemen die voor, tijdens en na de Birmingham riots een rol hebben gespeeld. De belangrijkste actoren vanuit het perspectief van escalatie en de-escalatie zijn de DJ's en andere media die het gerucht (verder) verspreidden en de politie die de zaak besloot te gaan onderzoeken. Het is uit de bronnen moeilijk te achterhalen wat nu oorzaak en gevolg is (zie ook onder). Namen de geruchten zo in kracht toe dat de media erover begonnen te berichten en de politie besloot een onderzoek te starten? Of heeft het bericht dat er een politie-onderzoek gaande was de media en de Afro-Caribbean community de bevestiging gegeven dat er wel degelijk wat aan de hand was? Misschien was het toch simpelweg de druk vanuit de Afro-Caribbean community, die, onder meer via de verkeersblokkade, gedaan kreeg dat politie en media hun aandacht op hen richtten.

Rol politie

- De politie begon vanaf 12 oktober de geruchten en beschuldigingen te onderzoeken. Op 18 oktober werd hierover ook naar buiten gecommuniceerd (BBC-bericht, zie boven). Diezelfde dag werd ook het verkeer geblokkeerd door demonstranten. Het politiecommentaar bestond uit een bevestiging dat er een blokkade was geweest en een oproep tot het verstrekken van inlichtingen over de vermeende 'assault'. Daar werd aan toegevoegd dat inlichtingen vertrouwelijk en zorgvuldig zouden worden behandeld.
- Op de bijeenkomst in de kerk liet hoofdinspecteur van politie Tom Coughlan weten dat naar aanleiding van het onderzoek vijf mannen waren gearresteerd en dat een andere vrouw melding had gedaan van seksuele intimidatie in dezelfde winkel. Het effect hiervan is volgens de Guardian dat die mededeling de indruk geeft van een 'official blessing' van de geruchten. Aanwezigen stonden op om te applaudisseren. Volgens een aanwezige was het 'a key moment'. Ligali zegt over dezelfde bijeenkomst dat de politie er liet weten dat de vijf mannen juist na ondervraging naar huis konden gaan, hetgeen leidde tot woede bij de bezoekers.
- Het forensische team dat de winkel heeft onderzocht vond volgens de Guardian 'not a shred of evidence' dat er een verkrachting zou hebben plaatsgevonden. De franchisenemer van de winkel werd verhoord maar

vrijgelaten op voorlopige borgtocht. Twee weken later (dus na de rellen) werd hem medegedeeld dat de hij zich niet beschikbaar meer hoefde te houden voor onderzoek. Het onderzoek zit muurvast: er zijn geen bewijzen, geen getuigen en geen spoor van een slachtoffer.

Rol gemeente Birmingham

- De rol van de gemeente en de gemeentelijke diensten lijkt tijdens en in de week voorafgaand aan de rellen betrekkelijk klein te zijn geweest. Het werd voornamelijk aan de politie overgelaten. Een onderzoeksrapport over de rellen van het bureau Black Radley (publicatie 21 mei 2007) stelt: 'Local people comment that warnings to the statutory agencies about impending trouble fell on deaf ears'. Met statutory agencies worden (semi-)overheidsorganisaties bedoeld: gemeente, welzijnsorganisaties, kamer van koophandel, onderwijsorganisaties, politie, arbeidsbureaus, et cetera.
- Een paar partijen krijgen wel een pluimpje in het Black Radley Report: 'a number of City Council employees were able to play a helpful part, drawing on their membership of one or other community group' en 'the Mediation Project and the Youth Service (...) were able to use their contacts and relationships to good effect'.
- Omdat de lokale partijen (die voor een gedeelte betaald worden door de gemeente) erg georiënteerd zijn op het proces [van samenwerking – JdK] is te weinig aandacht voor relaties met de lokale bevolking: 'the disturbances are symptomatic of a weakness in relationships in the area, and between local people and agency staff'.

Rol Home Office

- Het Home Office (het gecombineerde Britse ministerie van Binnenlandse Zaken en Justitie) liet naar aanleiding van het politieonderzoek weten dat als het slachtoffer aangifte zou doen, de mogelijke illegaliteit van het slachtoffer pas aan de orde zou komen ná een mogelijke rechtzaak.

Rol Khalid Mahmood, lid Brits Lagerhuis

- Mahmood, namens het district waar Lozells / East Handsworth in ligt vertegenwoordigd in het Britse Lagerhuis, verklaarde na de eerste avond en nacht van rellen dat de meerderheid van de aanwezigen in de kerk tevreden waren met de uitleg en verklaringen van hemzelf en de politie. Hij zei dat de gemeenschap hecht was, dat de mensen die bij de rellen betrokken waren niet meer dan 30 waren en dat ze 'predominantly from outside' waren.

Rol British Council

- De British Council is een organisatie voor internationale culturele relaties van het Verenigd Koninkrijk. Ze gaf een reactie omdat op haar site een link stond naar een 'community website' waar ook de verkrachtingsbeschuldiging was opgenomen. De Council verklaarde dat de link was verwijderd totdat de site een verklaring voor zijn publicatie had gegeven: 'we would not wish to link our websites to any discussion online which promoted intercultural conflict.'

Rol Birmingham Chamber of Commerce

- Op 25 oktober 2005 reageerde de lokale Kamer van Koophandel op de BBC-website dat ze bezorgd waren dat de kleine middenstand schade zou ondervinden: 'No one is going there shopping. It has become a ghost town.'

Weak signals / early warning

Al in de zomer van 2005 ging volgens de Guardian een gerucht de ronde dat een zwarte vrouw aangerand zou zijn. Daarna werd het even rustig, maar in oktober stak het gerucht opnieuw de kop op, ditmaal zou het niet alleen om aanranding, maar zelfs om verkrachting gaan. Volgens Tom Coughlan was twee weken voor de rellen de inhoud van het gerucht dat een meisje door twee Oost-Europeanen was verkracht. Langzamerhand werd volgens hem dat meisje zwart en de mannen Asians. Er werd in oktober ook een locatie aan gekoppeld: een zaak van de franchise 'Beauty Queen'. Op donderdag 13 oktober kwam een groep zwarte mannen in de vestiging van Beauty Queen om de hoek van Lozells Road verhaal halen. De mannen bedreigden de franchisenemer. Vanaf het weekeinde van 15 en 16 oktober namen radiopiraten die zich richtten op de zwarte gemeenschap (en veel beluisterd worden) het bericht over. Eén DJ gaf een 'graphic account' van de verkrachting en riep op tot een demonstratie voor de winkel.

Het bericht werd overgenomen op twee websites, en lokte op hun chatrooms reacties uit van over heel het Verenigd Koninkrijk. Sommige van die reacties waren oproepen tot geweld. Eén invloedrijke organisatie voor zwarten (die tevens een radiostation heeft) deed bewust niet mee aan de protesten – de manager nam de beslissing om niet in te gaan op de speculatie.

Op woensdag 19 oktober namen de spanningen in de buurt toe. Zwarte jongeren bedreigden eigenaars van 'Asian shops'. De demonstraties buiten de vestiging van Beauty Queen gingen door.

Kirk Dawes, een politieman met ervaring met bendes, werd op dinsdag 18 oktober opgeroepen om de geruchten te onderzoeken en de betrokkenen bij elkaar te krijgen. Hij zegt daarover in de Guardian: 'They came from Birmingham and from all over Britain. You'd be amazed what they were saying: I had people who thought that black people couldn't walk the streets of Birmingham. Then the political activists got involved. People in the community who wanted to turn this into a Black-Asian affair. There were people committed to using this as an issue to create disturbance; it turned from being about the so-called rape, into something about the exploitation of the black community. It was seized upon by people who wanted to turn it into a race war.'

Op zaterdagochtend de 22ste werd weer een demonstratie gehouden buiten de Beauty Queen. Dit keer waren er 500 demonstranten en de boodschap van de sprekers veranderde. Het ging steeds meer over de Afro-Caribbean gemeenschap die onderdrukt zou worden of zelfs de wijken uitgedrukt zou worden.

Tom Coughlan meldt dat gedurende de bijeenkomst in New Testament Church groepen jongeren (Asian) zich verzamelden buiten het gebouw. Nog tijdens de bijeenkomst werden er brandbommen gegooid in de omgeving. De rellen waren dus feitelijk al begonnen. Coughlan zegt dat het toch zou zijn gebeurd die zaterdag, vroeger of later. Eigenlijk hing het al een week in de lucht. Het is volgens hem eerder te wijten aan goed politie-optreden en samenwerking met de lokale gemeenschap dat het niet eerder is geëscaleerd en dat het na 48 uur feitelijk weer onder controle was ('we can diffuse tensions'). Hij haalt de rellen in Frankrijk aan die veel langer zijn aangehouden. Volgens hem is in het Verenigd Koninkrijk de politie niet geïsoleerd van de lokale gemeenschap. Bovendien waren er in het Verenigd Koninkrijk geen politici die met hun uitspraken olie op het vuur gooiden.

Een ander 'weak signal' is misschien de documentaire *Who You Callin' a Nigger?* die medio 2004 werd uitgezonden op Channel 4. Hierin werd een beeld geschetst van de slechte verhoudingen tussen bevolkingsgroepen. De documentaire werd gedeeltelijk opgenomen in Lozells, Birmingham.

Oorzaken

De afgelopen dertig jaar is de omgeving Lozells / East Handsworth van bevolkingssamenstelling veranderd. Waar de buurt eerst werd gedomineerd door 'Afro-Caribbeans' zijn daarna 'Asians' de overhand gaan krijgen. Deze Asians kwamen gedeeltelijk uit Pakistan en het Indiase subcontinent, en gedeeltelijk uit Afrika (waar ze door enkele regimes gedwongen werden te vertrekken). Lozells / East Handsworth is nu voor meer dan de helft bevolkt door Asians, 20% zwarten en 17% blanken.

Lozells Road (foto website BBC)

De werkloosheid is hoog, ongeveer 20%. De Asians doen het relatief goed, in het bijzonder in de middenstand. Op Lozells Road is ongeveer 90% van winkels in eigendom van Asians. Behalve producten voor Asians verkopen ze ook steeds meer producten voor Afro-Caribbeans. Twee bedrijfstakken zijn grotendeels onder beheer van Afro-Caribbeans gebleven: kapperszaken en schoonheidsspecialisten. Maar ook op dit terrein begonnen de Asians aan een opmars. De keten Beauty Queen, met drie vestigingen in Birmingham, met een 'Asian' franchisenemer kreeg veel klandizie omdat zijn prijzen lager waren.

Overigens spreekt een wijkopbouwwerker tegen dat woede (of afgunst) over ongelijkheid de oorzaak zou zijn geweest voor de rellen. Hij stelt: 'Kashmiri (and Bangladeshi) communities in Birmingham face the same levels of deprivation as African-Caribbean communities. While those of Indian Sikh and Hindu heritage do tend to have fared better economically, the difference is not great and they did not appear to be targeted in the violence. The riots were predominantly between two of the poorest communities in the city.' Hij geeft een pleidooi voor het aanpakken van bendevoering en het creëren van voorzieningen voor de jeugd.

In 1981 en 1985 vonden in dezelfde buurt, ook rond Lozells street, rellen plaats (de zogenaamde Handsworth riots). In beide jaren vonden ook in andere steden in het Verenigd Koninkrijk rellen plaats. De rellen in Birmingham zouden te maken gehad hebben met drugsoverlast en de (hardhandi-

ge) aanpak van drugscriminaliteit door de politie. Andere bronnen hebben het over de gevoelde bedreiging van Afro-Caribbeans door 'Asian owned businesses'. De directe aanleiding in 1985 was de arrestatie van een zwarte man wegens een verkeersovertreding. Een verschil met rellen van 2005 lijkt te zijn dat de rellen in 1981 en 1985 gericht waren tegen de autoriteiten, en die in 2005 tussen gemeenschappen was.

Handsworth riots 1985 (foto van Pogus Ceasar)

Lessen overheid

Het Black Radley Report is gemaakt in opdracht van de Equality and Diversity Division van de Birmingham City Council namens de Lozells Partnership Group (een commissie van 'senior people' uit de stad die speciaal bijeenkwamen om de rellen en zijn oorzaken te bestuderen).

Samenvattend komt het rapport met drie aanbevelingen (die ieder weer bestaan uit meer concrete aanbevelingen):

- 1 De rellen worden gezien als symptomatisch voor 'inter-group tension' – een van de belangrijkste hedendaagse vraagstukken volgens het rapport. In *alle* activiteiten en subsidies van de publieke sector op dit terrein moet daarom het leggen van verbanden tussen gemeenschappen onderdeel zijn.
- 2 De werknemers in de publieke sector moeten zich bewust zijn dat het aangaan van een relatie met de leden van lokale gemeenschap minstens zo belangrijk is als het leveren van een dienst. Het gaat om het opbouwen van vertrouwen tussen gemeenschappen en de publieke diensten.
- 3 Leiders moeten een debat aangaan over de aard en de waarden van een toekomstig Birmingham. Dat debat moet in het bijzonder gericht zijn op jongeren. De rol van vrouwen is een voornaam onderwerp van debat.

Volgens Tom Coughlan doet de Birmingham City Council inmiddels meer aan de oorzaken van spanningen. Dat komt volgens hem omdat gebleken is dat de spanningen blijven bestaan. Alhoewel er sinds 2005 geen grootschalige rellen meer zijn geweest, zijn er wel verschillende incidenten geweest tussen de Afro-Caribbean en Asian communities.

Bronnen

Voor deze casusbeschrijving is uitgebreid gesproken met Thomas Coughlan, chief superintendent Queen's Road operational command unit en voorzitter van het programma 'Birmingham Reducing Gang Violence'.

Ten tijde van de rellen in 2005 was hij superintendent in het gebied waar Lozells Road in ligt. Hij was aanwezig op de bijeenkomst in New Testament Church en voerde daar het woord. Het interview vond plaats op 23 mei 2007

<http://www.ligali.org/article.php?id=351>, opgeroepen op 18 mei 2007.

http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/england/west_midlands/4354554.stm, opgeroepen op 18 mei 2007.

http://en.wikipedia.org/wiki/2005_Birmingham_Riot, opgeroepen op 18 mei 2007.

<http://news.independent.co.uk/uk/crime/article321662.ece>, opgeroepen op 18 mei 2007.

<http://politics.guardian.co.uk/print/0,,5321812-107865,00.html>, opgeroepen op 18 mei 2007.

<http://www.guardian.co.uk/race/story/0,11374,1653120,00.html>, opgeroepen op 18 mei 2007.

http://www.bbc.co.uk/birmingham/your_community/bham_riots/, opgeroepen op 18 mei 2007.

<http://www.renewal.net/Documents/NNMN/Newsletter/Newsletternew2.pdf>, opgeroepen op 22 mei 2007.

Over de rellen in Handsworth in 1985:

http://www.warwick.ac.uk/CRER/differentreality/ra03_1.html, opgeroepen op 22 mei 2007.

Over de etnische verhoudingen in Birmingham:

Chan, W. F. (2005). *Re-scripting the character of Birmingham's ethnic minority population: assets and others in the stories of a multicultural city*. Opgeroepen 22 mei 2007 van <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1475-4762.2006.00661.x>

Het Black Radley Report over de rellen in 2005:

<http://www.blackradley.com/Default.aspx?tabid=359>, opgeroepen op 23 mei 2007.

1.9 Cartooncrisis, Denemarken, 2005 en 2006

Incident en voorgeschiedenis

Als de Deense schrijfster Kåre Bluitgen er niet in slaagt om een illustrator te vinden voor het kinderboek dat zij heeft geschreven over Mohammed, naar verluid omdat alle aangezochte tekenaars bang zijn voor reacties van moslims, wordt dit in het najaar van 2005 opgepikt door de rechts georiënteerde krant *Jyllands-Posten*. Die plaatst dit verhaal in het kader van het al langer lopende debat over zelfcensuur onder druk van dreigementen vanuit moslimhoek.

De pagina's met alle cartoons en toelichtende tekst zoals die op 30 september 2005 verschenen in de krant Jyllands-Posten.

Om de zelfcensuur aan de kaak te stellen besluit de kunstredactie van de krant 40 cartoonisten te vragen een spotprent met betrekking tot de Mohammed te maken, die op 30 september 2005 op één pagina worden afgedrukt. Twaalf van de gevraagde cartoonisten doen mee en een deel van degenen die meedoen zijn desondanks zeer kritisch over het project. Sommigen geven aan het gevoel te hebben gehad dat ze niet konden weigeren, omdat ze dan beschuldigd zouden worden van zelfcensuur. Het zijn overigens niet alleen de cartoons die opzien baren maar ook de begeleidende tekst.

Het gezicht van Mohammed

Door Flemming Rose, cultuurredacteur

De cabaretier Frank Hvam erkende onlangs dat hij "het niet aandurft om de Koran belachelijk te maken op tv." Een tekenaar wil alleen een illustratie maken van Mohammed voor een kinderboek als dat anoniem kan. Hetzelfde geldt voor vertalers van een islam-kritische essaybundel.

Een toonaangevend kunstmuseum haalt een kunstwerk van de muur uit angst voor de reactie van moslims. Tijdens dit theaterseizoen worden drie voorstellingen opgevoerd met satire gericht tegen de Amerikaanse president George W. Bush, maar geen een over Osama bin Laden en zijn medestanders, en tijdens een ontmoeting met premier Anders Fogh Rasmussen dringt een imam er bij hem op aan dat de regering zijn invloed op de media gebruikt om ervoor te zorgen dat zij een positiever beeld van de islam laten zien.

De aangehaalde voorbeelden zijn reden tot zorg, of de ervaren angst nu terecht is of niet. Feit is dat de angst er is en dat die leidt tot zelfcensuur. Er is sprake van een intimidatie van de openbare ruimte. Kunstenaars, schrijvers, tekenaars, vertalers en theatermakers lopen daarom met een grote boog om de belangrijkste ontmoeting tussen culturen van dit moment, die tussen de islam en de seculiere, westerse samenleving met wortels in het christendom.

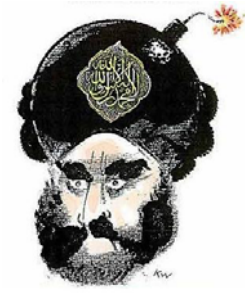
Het belachelijk maken

De moderne, seculiere samenleving wordt door sommige moslims afgewezen. Zij eisen een uitzonderingspositie op, wanneer zij er op aandringen dat er speciaal rekening wordt gehouden met hun religieuze gevoelens. Dat is onverenigbaar met een wereldse democratie en vrijheid van meningsuiting, waar men er rekening mee moet houden blootgesteld te worden aan minachting, spot en belachelijk gemaakt kan worden. Het is zeker niet altijd even sympathiek en fraai om te zien, en dit betekent niet dat ten koste van alles de spot moet worden gedreven met religieuze gevoelens, maar dat is in dit verband van ondergeschikt belang. Het is dan ook niet toevallig dat er in totalitaire samenlevingen mensen achter tralies verdwijnen voor het vertellen van moppen of het kritisch afbeelden van dictators. Dat gebeurt over het algemeen met als argument dat die de gevoelens van het volk kwetsen. In Denemarken is het zo ver niet gekomen, maar de genoemde voorbeelden laten zien dat we ons op een hellend vlak bevinden, waar niemand kan voorspellen waar de zelfcensuur mee zal eindigen.

De cartoonisten

Daarom heeft *Morgenavisen Jyllands-Posten* de leden van de Deense cartoonistenvereniging gevraagd om Mohammed te tekenen, zoals zij hem zien. 12 van de ongeveer 40 leden hebben hieraan gehoor gegeven, en wij drukken hun tekeningen af. Slechts 25 van de 40 zijn actief en enkele van de actieven zijn gebonden aan een contract met hun eigen krant. Enkele hebben hun 'nee' onderbouwd, anderen verwezen naar andere drukke werkzaamheden, terwijl weer anderen niks van zich hebben laten horen.

(Jyllands-Posten, 30 september 2005; eigen vertaling)

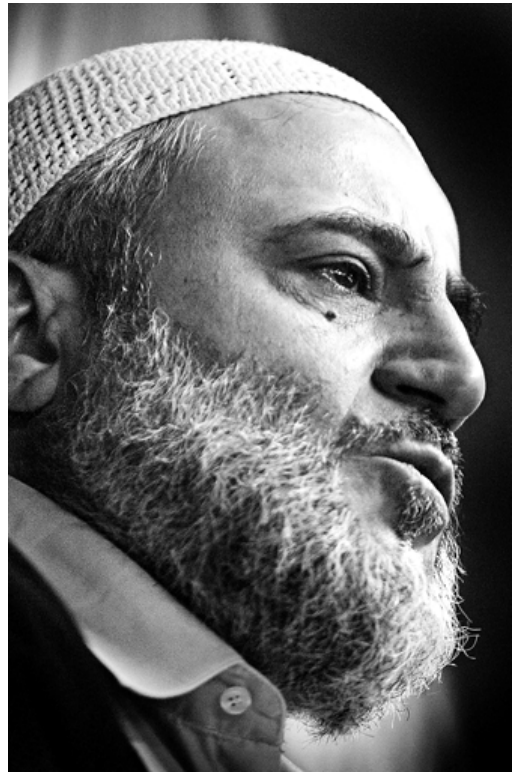
De cartoon van tekenaar Kurt Westergaard

Hoewel de publicatie direct tot felle reacties leidt en aanleiding vormt tot publiek debat is er dan nog allerminst sprake van maatschappelijke onrust. Eén van de reacties komt van de verzamelde ambassadeurs van moslimlanden, die op 12 oktober 2005 een brief sturen aan de Deense premier, Anders Fogh Rasmussen.

In die brief spreken zij hun zorg uit over de verharding van het debat rondom moslims in Denemarken, daarbij verwijzend naar de cartoons, en vragen zij om een gesprek hierover met de premier. Die weigert dat echter, omdat hij van mening is dat het binnen een democratie niet past om als politiek in te grijpen in de vrijheid van de media. Ook diverse islamitische organisaties komen direct in actie, aangevoerd door een relatief orthodoxe imam uit Århus (Jutland). Onverdeeld wordt de publicatie opgevat als een provocatie in de richting van de Deense moslims. Een provocatie die zou passen in een al langer lopende 'campagne' van de krant tegen de imams uit Århus. Enkele gezaghebbende imams besluiten een bijeenkomst te beleggen met een brede groep moslimorganisaties. Tijdens deze bijeenkomst, drie dagen na de publicatie van de cartoons, wordt een plan gemaakt voor een reeks activiteiten, die duidelijk moeten maken dat de moslims deze provocatie niet over hun kant laten gaan. De imams vinden dat het hun taak is om in actie te komen, niet in de laatste plaats om te voorkomen dat een eenling het heft in eigen hand neemt, zoals is gebeurd bij Theo van Gogh. Er wordt onder andere besloten brieven te sturen aan de regering en de krant, gerechtelijke stappen te ondernemen en een demonstratie te organiseren. Ook zal contact gelegd worden met de ambassadeurs van moslimlanden. Er worden ook nog verdergaande voorstellen voor protesten gedaan, zoals het publiekelijk verbranden van Deense paspoorten, maar die worden door de meerderheid als te provocerend afgewezen. In de weken daarna wordt de krant overspoeld met brieven en de e-mails van boze moslims (vaak met een standaardtekst). Sommige daarvan worden ook afgedrukt in de krant. Op de brief aan de regering komt geen enkel antwoord. De aanklacht die wordt ingediend tegen de krant, leidt uiteindelijk niet tot een rechtszaak⁷.

Noot 7 Het OM is van mening dat het niet aannemelijk is dat het zal komen tot een veroordeling en laat de zaak daarom niet voorkomen. Dit besluit wordt overigens pas in maart 2006 genomen.

Aangezien de protesten van de moslimorganisaties en de ambassadeurs niet het gewenste effect hebben (excuses van de krant en de regering), besluit een aantal in Denemarken woonachtige imams en andere moslimleiders in december naar het Midden-Oosten te reizen om daar de cartoons onder de aandacht te brengen en op te roepen tot actie. In de map die de imams hebben samengesteld om te tonen op hun reis zitten naast de cartoons een aantal tekeningen, foto's en brieven die Deense moslims hebben ontvangen in reactie op door hen ingezonden brieven over de cartoons.

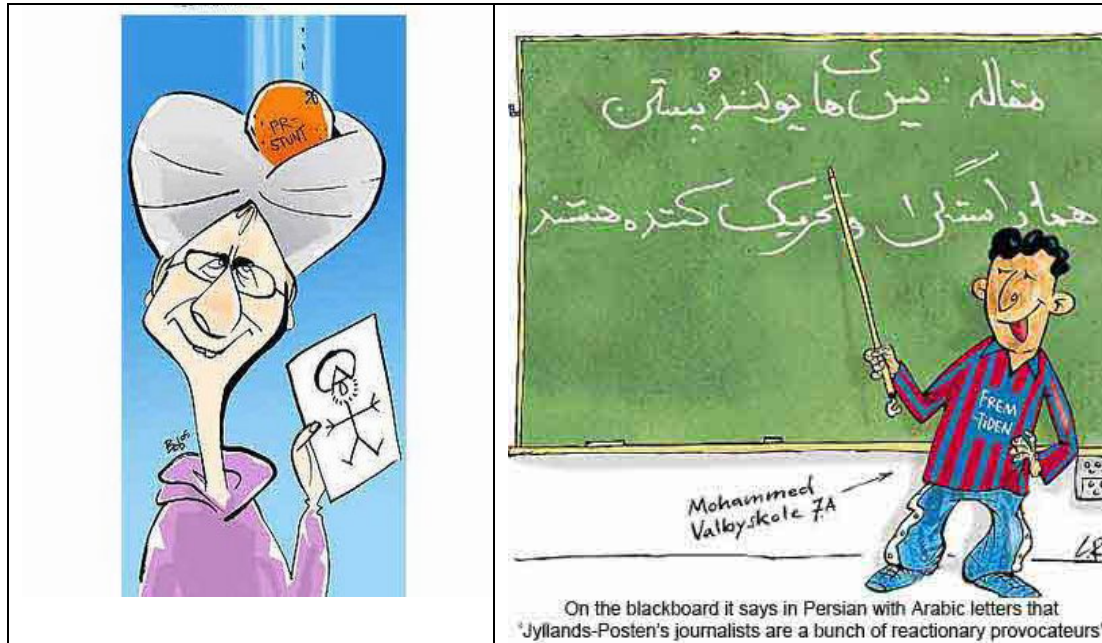
Ahmed Abu Laban, één van de in Denemarken woonachtige imams, die naar het Midden-Oosten reisde om de cartoons daar onder de aandacht te brengen (foto: AP, van www.nrc.nl)

Waarschijnlijk waren die aanzienlijk beledigender dan de cartoons. In de map werd geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen de cartoons uit de krant en de andere beelden. De imams vinden bij een gewillig oor bij de regeringen van en religieuze autoriteiten in onder andere Libanon, Syrië, Egypte en Saoedi-Arabië. Dit heeft overigens minstens zoveel met binnenlandse politiek in deze landen als met de inhoud van de zaak te maken. Zo zijn er in die tijd verkiezingen in Egypte en voelen diverse regimes zich al langer bedreigd door fanatieke moslims in eigen huis. Uiteindelijk roept een aantal islamitische landen begin januari 2006 op tot een boycot van Deense producten. De eis achter de boycot is dat zowel de krant Jyllands-Posten als de Deense regering excuses zou moeten maken voor de cartoons. Beide weigeren dat echter, met een verwijzing naar de vrijheid van meningsuiting. Ondertussen komt er vanuit Denemarken een grootschalig diplomatiek initiatief op gang. Binnen de westerse wereld wordt gezocht naar steun voor de eigen positie – die overigens niet onverdeeld geleverd wordt – en in het Midden-Oosten probeert men begrip te kweken en uit te leggen dat Denemarken een vrije, maar heel tolerante samenleving is. In dit kader geeft de premier onder andere een lang interview aan een grote Arabische nieuwszender.

Ondertussen woedt in Denemarken een heftig debat over hoe te handelen. De grootste oppositiepartij geeft aan de regering te steunen in haar aanpak van het conflict, dat wordt aangeduid als de grootste internationale crisis voor het land sinds WOII. In het publieke debat zijn er echter ook veel stemmen die zeggen dat de krant wel degelijk excuses zou moeten aanbieden. Ook zijn er commentatoren die stellen dat de regering zonder iets af te doen aan de vrijheid van meningsuiting de handelswijze van de krant zou kunnen afkeuren (zoals overigens leiders van diverse andere Europese

landen, waaronder premier Balkenende, wel hebben gedaan). Ook vanuit het bedrijfsleven wordt er druk uitgeoefend op de krant. Diverse bedrijven hebben grote zakelijke belangen in het Midden-Oosten en zagen die door de boycot bedreigd.

Op 30 januari komt de krant met een verklaring waarin de redactie zich verontschuldigt voor het eventueel beledigen van moslims, maar niet voor het publiceren van de tekeningen. Dit leidt echter niet tot een beheersing van de crisis.

Tekeningen van een niet met naam genoemde cartoonist (links) en Lars Refn (rechts), die laten zien dat niet alle tekenaars de intenties van de krant onderschreven. De links afgebeelde vrouw is de eerder genoemde kinderboekenschrijfster Kåre Bluitgen.

Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert

De feitelijke MO deed zich niet voor in Denemarken, maar in het Midden-Oosten, oostelijk Afrika en Zuid-Oost Azië, waar vanaf eind januari op diverse plekken demonstraties worden georganiseerd, in ieder geval met goedkeuring en mogelijk ook op initiatief van de lokale regimes. Deze protesten breiden zich in de loop van februari steeds verder uit. Bij veel van de demonstraties komt het tot verbrandingen van Deense vlaggen en in Damascus en Beiroet wordt brand gesticht in de Deense ambassade. Bij de rellen gaat het er regelmatig gewelddadig aan toe en in totaal vallen er ruim honderd doden onder de demonstranten.

Deense bedrijven leiden grote schade door de boycot. Arla, een zuivelbedrijf met een grote afzet in het Midden-Oosten schat dat zij hierdoor ruim € 50 miljoen aan omzet is misgelopen.

In Denemarken zelf blijft het rustig. Hoewel er dus een fel debat woedt en diverse moslimorganisaties eisen dat de krant onverbloemde excuses maakt, komt het niet tot grootschalige protesten. Toch dreigt de situatie in elk geval één keer uit de hand te lopen. Een demonstratie van het extreemrechtse Dansk Front leidt tot tegendemonstraties van 'autonome' en moslimjongeren. Hierbij komt het tot een gewelddadig treffen en worden diverse

aanhoudingen verricht. Het gerucht doet de ronde dat er een Koran zou zijn verbrand en dat bijna alleen moslims zijn aangehouden, wat allebei onwaar is. Het goede contact dat een inspecteur bij de inlichtingendienst (PET) gedurende vele jaren had opgebouwd met sleutelfiguren binnen de moslimgemeenschap, bewijst hier belangrijke diensten. In deze gespannen situatie wordt de inspecteur opgebeld door een erg boze imam uit Kopenhagen, die de geruchten heeft gehoord. De inspecteur heeft hem toen in duidelijke bewoordingen te verstaan gegeven dat die niet waar waren. Wat de imam vervolgens ook aannam. Als zij dit contact en wederzijds respect niet hadden gehad, had het goed gekund dat het gerucht via sms en mail razendsnel verspreid zou zijn naar het Midden-Oosten, waar dit gerucht mogelijk als olie op het vuur had gewerkt, zo stelt de inspecteur achteraf (zie boek Thomsen, p. 164). Afgezien hiervan en een enkele oproep vanuit extreemrechtse hoek om winkels van immigranten te boycotten – en een daarop volgende oproep van linkse zijde om die ondernemers juist te steunen – is er geen sprake van merkbare interetnische spanningen.

Wel is er sprake van serieuze doodsb bedreigingen tegen diverse betrokkenen, in het bijzonder de tekenaars, de redacteurs van Jyllands-Posten en Nasser Khader, een moslim die lid is van het parlement (voor de links-liberale partij Det Radikale Venstre) en een uitgesproken tegenstander van orthodoxe moslims. De bedreigde personen krijgen politiebewaking. De tekenaars krijgen van de inlichtingendienst het nadrukkelijke advies zich niet te mengen in het publieke debat.

Ook in veel andere landen houdt de cartooncrisis de gemoederen bezig. In westerse landen leidt de situatie tot felle debatten in media en politiek over vrijheid van meningsuiting in relatie tot religie. Onderdeel van dit debat vormt dat ook veel andere kranten en websites de cartoons publiceren. In sommige wijken komt het tot kleine rellen, die in de media vaak als 'cartoonrelletjes' worden bestempeld. In Nederland doen zich geen rellen voor.

Zonder duidelijke aanleiding nemen de protesten in de tweede helft van februari in heftigheid af, waarna het tijd wordt om de balans op te maken. De oppositie eist een onderzoek naar de opstelling van de regering – een eis die niet wordt ingewilligd door de regering – en er wordt door diverse mensen aangifte gedaan tegen de imams die de zaak hebben aangezwengeld. Die zaak wordt onderzocht door het OM, maar uiteindelijk niet voorgebracht⁸. De betrokken imams geven achteraf aan dat zij niet voorzien hadden dat de protesten zo uit de hand zouden lopen en dat dat geenszins hun intentie was, maar dat ze een volgende keer waarschijnlijk weer zouden besluiten af te reizen naar het Midden-Oosten. Ondertussen brengen veel media ook opvallend veel positieve berichtgeving over moslims.

Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren

Escalatie

- Weigering dialoog (principiële opstelling) door regering. Dit voedde het gevoel bij veel moslims afgewezen te worden.
- Binnenlandse politieke belangen (zowel in Midden-Oosten als in Denemarken).

Noot 8 Zie noot 1.

- Vaststaande posities: Eis tot excuses van moslimorganisaties en – landen, tegenover principiële vasthoudendheid van redactie Jyllands-Posten en Deense regering.
- Reis imams naar Midden-Oosten, ook met nooit gepubliceerde, veel grovere tekeningen.
- Snelle verspreiding van (vaak onjuist) informatie via internet, mail en SMS.

De-escalatie

- Diplomatiek en media-offensief van Deense overheid gericht op Arabische wereld (onder andere interviews op Arabische zenders, waarbij woordkeuze zeer wel overwogen was).
- Matiging toon van Jylland-Posten en Deense regering (geen excuses, maar wel in toenemende mate tonen begrip voor verontwaardiging).
- Matiging toon van de imams die naar het Midden-Oosten waren gereisd. Zij gaven aan geschrokken te zijn van de effecten daarvan en die nooit zo bedoeld te hebben. Zij gaven aan zich in te willen zetten voor verzoening het beëindigen van de boycot.
- Aan de andere kant was sprake van een verlies aan geloofwaardigheid van deze 'crisismakelaars'. Ondanks hun gematigde toon in de Deense media, kwam die niet altijd overeen met de boodschap die zij in het Midden-Oosten afgaven.
- Vermoeidheid met het onderwerp, verplaatsing aandacht naar andere actuele ontwikkelingen.

Rol media

- De opstelling van media is verschillend. Jyllands-Posten matigde zijn toon enigszins, maar bleef staan voor eigen afweging. Politiken en Information (linksgeoriënteerd) veroordeelde handelswijze Jyllands-Posten en regering en toonde begrip voor verontwaardiging moslims. Overige kranten bevonden zich hier tussenin. De televisiezenders kozen over het algemeen voor een tamelijk neutrale weergave van de ontwikkelingen.
- Er is brede overeenstemming over het feit dat de krant Jyllands-Posten formeel niks fout heeft gedaan (hetgeen ook wordt bevestigd door het feit dat zij uiteindelijk niet is vervolgd), maar er is wel veel debat over de vraag of zij op een juiste manier haar verantwoordelijkheid heeft genomen door de tekeningen en de bijgaande tekst te publiceren. De publicatie was oorspronkelijk ingegeven door een protest tegen zelfcensuur bij kunstenaars en media. Het effect van de hele affaire is echter dat velen alleen maar terughoudender zijn geworden in het maken en publiceren van uitingen die als krenkend kunnen worden ervaren. Of dit zelfcensuur is of een verantwoorde omgang met de vrijheid van meningsuiting is onderwerp van een verhit debat. Hoewel diverse buitenlandse kranten de cartoons ook publiceerden werden die in Denemarken nergens meer ver-toond, toen de affaire eenmaal op gang was gekomen. Zelfs op Deense internetsites zijn ze niet of nauwelijks aan te treffen.
- Een ander gevolg van de crisis is dat er in de media nu veel meer aandacht is voor de islam. Ook uit de verkoop van boeken over de islam blijkt een grotere belangstelling hiervoor onder de bevolking.

Rol politici

Ook de opstelling van politici was verschillend. Zeker in eerste instantie was er brede steun voor de opstelling van de regering, maar toen de situatie verergerde kwam daar - zeker bij de linkse partijen - verandering in en werd de kritiek luider. Niemand vond dat de regering de krant de les had moeten

lezen, maar er waren wel meer partijen die vonden dat de premier in eerste instantie het gesprek met de ambassadeurs aan had moeten gaan. Ter rechterzijde was er veel kritiek op de vermeende lichtgeraaktheid van moslims. Tegen het einde van de crisis deed zich een incident voor waarbij een parlementslid van het rechts-liberale Venstre in een TV-programma vertelde dat de dochter van een van de tekenaars bedreigd was door een groep jonge moslims. Dit bleek later niet waar te zijn, maar zorgde wel voor grote verontwaardiging.

Ook in de Nederlandse politiek leidt de situatie tot debat. Ook hier komen er verschillende reacties. Premier Balkenende slaat een matigende toon aan en stelt dat hij de publicatie van de cartoons nooit zou willen verbieden maar die wel afkeurt. Politici als Wilders en Hirsi Ali stellen juist dat de vrijheid van meningsuiting altijd voor vrijheid van godsdienst moet gaan. Op een persconferentie in Kopenhagen verdedigt Hirsi Ali het recht om te beledigen.

Rol maatschappelijk middenveld

Mede als gevolg van de diversiteit van de moslimgemeenschap in Denemarken was (en is) er geen sprake van een duidelijke vertegenwoordiging van deze groep. Het is echter de vraag wat het effect hiervan is geweest. Enerzijds heeft dit er waarschijnlijk toe geleid dat er een zekere behoefte bestond bij de bestaande leiders om zich te profileren. Anderzijds heeft dit mogelijk een grootschalige 'mobilisatie' van moslims in Denemarken voortgekomen.

Er worden vanuit de hoek van moslims diverse initiatieven ontplooid om duidelijk te maken dat ook zij staan voor democratie en vrijheid van meningsuiting. Deze initiatieven worden uitgebreid omarmd door de regering die onder andere een bijeenkomst beleggt met vertegenwoordigers van de organisaties. Het duidelijkste voorbeeld van een dergelijk initiatief is de organisatie 'Democratische moslims', onder aanvoering van Nasser Khader, een parlementslid van de links-liberale *Det Radikale Venstre*.

In veel westerse landen kwamen bewegingen op (vooral via internet) die steun uitspraken voor Denemarken, zoals bij voorbeeld blijkt uit de onderstaande afbeelding.

Afbeelding van de website www.supportdenmark.com, waar deze in diverse talen konden worden gedownload.

Rol bedrijfsleven

Diverse vooraanstaande figuren uit het bedrijfsleven stelden zich verzoe-nend op tegenover moslims. Zo plaatste het zuivelbedrijf Arla op een gege-ven moment een grote advertentie in diverse Arabische kranten waarin zij begrip toonde voor de boycot en de rechtvaardigheid en tolerantie prees als “centrale waarden in de islam”. Deze knieval werd overigens weer door veel Deense politici en opiniemakers veroordeeld.

Rol overheid

- De krant noch de Deense overheid hadden voorzien dat de cartoons in de hele wereld effect zouden hebben, als gevolg van verspreiding via nieuwe media (zie oorzaken). Het gebrek aan aandacht voor dit fenomeen blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de eerder ingestelde *Globalise-ringskommission*⁹ zich hier in het geheel niet mee bezig heeft gehouden. Het fenomeen werd ook ‘gemist’ doordat de overheid wel Arabische tele-visiekanalen monitorde, maar niet het internetverkeer. De televisiezen-ders pikten het thema pas op toen dit via internet al tot aanzienlijke pro-porties was gegroeid. Toen de crisis op het hoogtepunt was zette het ministerie van Buitenlandse Zaken internet wel in om mensen in moslim-landen te informeren. Zo werd een website opgezet (www.drawings.um.dk) en werden op veelbezochte Arabische websites reclamebanners gekocht om deze onder de aandacht te brengen. Ook werd overwogen om via telefoonmaatschappijen massaal SMS-berichten te gaan versturen aan telefoonabonnees in het Midden-Oosten, maar dit plan werd niet uitgevoerd, aangezien dit volgens de Deense wet niet is toegestaan.
- Interessant aan deze casus is dat de overheid een dubbel belang moet verdedigen. Enerzijds was het haar taak maatschappelijke onrust te voorkomen (zowel in eigen land, als gericht tegen het landsbelang in het buitenland). Anderzijds moest zij optreden als hoeder van de democrati-sche waarden – in het bijzonder de vrijheid van meningsuiting. In dit ge-val heeft de Deense overheid, met premier Rasmussen voorop, de na-druk gelegd op het tweede. De regering stelde zich consequent op het standpunt dat zij niet kon ingrijpen in het handelen van de onafhankelijke media en dat het daarom ook niet wenselijk was om hierover in gesprek te gaan met bijvoorbeeld de ambassadeurs. Het is moeilijk in te schatten in hoeverre de regering voorzag dat dit kon leiden tot heftige reacties, maar duidelijk is dat welbewust is gekozen voor een principiële lijn. In de loop van de crisis werd die overigens wel enigszins afgezwakt, bijvoor-beeld toen Rasmussen in een interview voor een Arabische zender aangaf dat hij zelf nooit een tekening van de profeet zou hebben ge-maakt. Maar hij bleef weigeren de krant hiervoor te veroordelen.
- De principiële opstelling van de premier kwam ook – maar zeker niet alleen – voort uit electorale overwegingen. Twee maanden na de publica-tie van de cartoons vonden gemeenteraadverkiezingen plaats. De partij van de premier (Venstre) had het in eerdere verkiezingen onder andere goed gedaan door een streng immigratie- en integratiebeleid te beloven.
- Zoals gezegd stelde de regering zich in eerste instantie afhoudend op. In de loop van de crisis zette zij zich in toenemende mate in voor een dia-log met Deense moslims, zij het vooral de gematigde. Daarnaast heeft

Noot 9 Een door de Deense regering ingestelde commissie die moest adviseren over de gevolgen van het proces van mondialisering voor Denemarken en over hoe de overheid daar het beste op kan reageren.

het ministerie van Integratie ruim een half miljoen euro vrijgemaakt voor verschillende diversiteitsprojecten.

- Daarnaast werkte het diplomatieke apparaat op volle toeren om de beeldvorming in het buitenland te beïnvloeden.
- Vanuit de inlichtingendienst (PET) werd er al jarenlang gewerkt aan het opbouwen van een netwerk binnen kringen van actieve moslims in Denemarken, ook de meer extreme. Het is niet duidelijk in hoeverre dit voortkwam uit de individuele inzet van enkelen of uit structureel beleid. In Kopenhagen is verder sprake van een structurele samenwerking tussen scholen, maatschappelijk werk en de politie. Dit is in eerste instantie bedoeld voor het tegengaan van jeugdcriminaliteit, maar dit netwerk wordt ook ingezet in het geval van maatschappelijke onrust.

Weak signals / early warning

Er was sprake van een zekere spanning in het debat. Daarbij ging het onder andere over de vraag in hoeverre kunstenaars, journalisten en politici zich zelf een bepaalde censuur moesten opleggen om daarmee te voorkomen dat ze de religieuze gevoelens van moslims zouden kwetsen en/of uit angst voor gewelddadige gevolgen. In de NOVA-reportage zegt de tekenaar van een van de cartoons dat een dergelijk conflict vroeg of laat moest uitbreken gezien de spanning tussen de gewenste vrijheid van meningsuiting en de gevoeligheid van bepaalde groepen moslims.

Oorzaken

Denemarken is een tamelijk gesloten samenleving. Het aantal migranten is in vergelijking met veel andere Europese landen (waaronder ook buurland Zweden) beperkt en het land heeft een restrictief immigratiebeleid. Waar veel andere West-Europese landen er in de jaren zestig voor kozen gastarbeiders te werven in het buitenland lag de nadruk in Denemarken op volledige arbeidsparticipatie van vrouwen, waardoor de behoefte aan buitenlandse werknemers beperkt was.

De huidige regering heeft veel nadruk gelegd op een restrictief immigratie- en strikt integratiebeleid. Dit hangt onder andere samen met het feit dat de minderheidsregering die wordt gevormd door *Venstre* (liberalen) en *Konservative* (conservatieven) afhankelijk is van de gedoogsteun van de rechtse-nationalistische *Danske Folkeparti* (Deense volkspartij).

Cartoon van niet met naam genoemde tekenaar.

Veel moslims, en zeker hun leiders, voelden zich miskend als leden van de Deense samenleving. De toon van het debat was in de jaren daarvoor steeds kritischer geworden tegenover moslims en de islam. Veel moslimleiders hadden het gevoel dat hun klachten hierover door de overheid veel te weinig werden gehoord. De journalist Thomsen suggereert in zijn boek (zie bronnenlijst) dat de afwijzing die moslims ervoeren door de afwijzing van een open dialoog door premier Rasmussen de werkelijke oorzaak van de crisis was, veel meer dan de tekeningen als zodanig.

Veel Denen waren bang, niet zozeer voor een grote terroristisch aanslag, maar meer voor een actie van een eenling of een kleine cel, zoals bij de moord op Theo van Gogh, een incident dat zeer regelmatig terugkomt als het gaat over de cartooncrisis. Niet lang na de publicatie van de cartoons werd in Denemarken een groep moslimextremisten opgepakt, op verdenking van het voorbereiden van een terroristische aanslag. Dit stond los van de cartoons, maar voedde wel de angst voor geweld vanuit de hoek van extreme moslims.

Een relatief nieuw fenomeen waarmee men in deze crisis werd geconfronteerd is de razendsnelle verspreiding over de hele wereld van 'nieuws' (gebaseerd op feiten, maar net zo vaak op geruchten) via e-mail, weblogs, chatboxen en SMS. Hierdoor kunnen nationale kwesties snel uitgroeien tot een wereldwijde crisis en kunnen de effecten van informatie veel moeilijker worden beheerst. De crisis toonde ook dat in de huidige mondiale samenleving de oude nationale normen – bijvoorbeeld ten aanzien van de vrijheid van meningsuiting – tekort schieten. Cultuuruitingen in het ene land hebben nu immers ook vaak effecten in andere landen, waar andere normen gelden.

De onrust met betrekking tot de cartoons had te maken met aantasting of bedreiging van:

- Portemonnee en/of werk (de Deense bedrijven met grote belangen in het Midden-Oosten).
- De (identiteit van de) groep waarmee ze zich verwant voelen.
- Zaken, symbolen en locaties die gezien worden als 'heilig'.

- Hun rechten (onder andere vrijheid van meningsuiting).
- De nationale veiligheid.

Lessen overheid

Als gevolg van de crisis is een uitgebreide dialoog tussen verschillende groepen moslims en niet-moslims op gang gekomen, zowel binnen Denemarken als onderdeel van het buitenlands beleid ('public diplomacy' – het idee dat diplomatie in deze tijd ook of vooral met de bevolking van andere landen moet worden bedreven, en niet (alleen) met hun leiders). Sommige betrokkenen stellen zelfs dat de onrust als gevolg van de cartoons noodzakelijke voorwaarde was om te komen tot een dialoog. Bij nader inzien blijkt echter dat veel deelnemers aan de dialoog die vooral zien als een mogelijkheid om het eigen gelijk nogmaals uit te leggen dan om tot een vergelijk te komen.

Daarnaast heeft het publieke debat door de crisis een impuls gekregen, waarbij veel politici en burgers ertoe werden gebracht hun politieke positie te heroverwegen. Volgens sommigen kan dit ook een positief effect hebben op de integratie van minderheden.

Een van de dingen die in de loop van de crisis duidelijk is geworden is dat moslims in Denemarken niet één homogene groep vormen, maar dat er vele verschillende interpretaties van het geloof en de identiteit bestaan. Dit blijkt onder andere uit de opkomst van een groep als 'Demokratiske moslimer'. De overheid heeft met name deze gematigde groepen snel omarmd als gesprekspartner.

De overheid had onvoldoende inzicht in de gevolgen van de reis van de Deense imams. In nog sterkere mate geldt dit voor de gevolgen van de onrust in cyberworld. De Deense overheid is daardoor enigszins overvallen door de crisis en zeker door de omvang daarvan. Het is overigens wel de vraag of die door voldoende inzicht voorkomen had kunnen worden.

Bronnen

Deze casusbeschrijving is grotendeels gebaseerd op het boek *Muhammedkrisen. Hvad skete der, hvad har vi lært? (Mohammedcrisis, wat gebeurde er, wat hebben we geleerd?)* van de Deense journalist Per Bech Thomsen. Daarnaast is gebruik gemaakt van enkele internetbronnen en per e-mail verstrekte informatie van het Deense ministerie van Integratie en de gemeenten Kopenhagen. Tenslotte heeft de auteur van deze beschrijving kunnen putten uit zijn eigen indrukken en talloze discussies toen hij tijdens de crisis zelf in Kopenhagen verbleef.

Deense ministerie van Buitenlandse Zaken (2006, februari) Factsheet *Integration in Denmark*.

Dossiers over 'Muhammedkrisen' op Deense nieuwssites van kranten *Politiken* (www.politiken.dk) en *Jyllands-Posten* (www.jp.dk) en de publieke televisiezender *DR* (www.dr.dk/nyheder).

Notitie van het Deens ministerie voor Vluchtelingen, Immigratie en Integratie
(2006, 21 november), *Dialogue and empowering moderate voices* .

Thomsen, Per Bech (2006). *Muhammedkrisen. Hvad skete der, hvad har vi lært?* København: People's Press.

1.10 Ondiep, Utrecht, 2007

Incident en voorgeschiedenis

Al sinds vorig jaar hangt een grote groep jongeren in de wijk Ondiep (Utrecht) op verschillende plekken en zorgt voor overlast.

Ondiep

Ondiep (bron: Volkskrant)

Het was een van de eerste lenteachtige dagen en bewoners dachten: “daar begint het weer....”.

Op zondagavond 11 maart was er een vechtpartij tussen deze, voornamelijk uit Turkse jongeren bestaande, groep en Rinie Mulder (54). Een motoragent loste een schot. Rinie Mulder zou met een mes op hem zijn afgekomen. Hij werd geraakt en overleed ter plaatse. Er loopt een strafrechtelijk onderzoek tegen de agent (mei 2007).

Gevolgen / manier waarop Maatschappelijke Onrust zich manifesteert

Die zondagavond nadat Rinie Mulder was doodgeschoten, was er sprake van een gespannen sfeer maar er braken geen rellen uit. De avonden erna hebben zich wel ernstige ongeregeldeheden voorgedaan.

Maandagmiddag is de driehoek bijeengekomen. Er werd gelijk een vergelijking gemaakt met de rellen in de Graafse wijk in Den Bosch en er werd contact gezocht met de toenmalige SGBO het draaiboek en de COT evaluatie geraadpleegd. De 'explosiviteit' van het incident werd van te voren onderkend. Al duiden de eerste signalen er niet op dat er zich ernstige ongeregeldeheden zouden voordoen. Tot maandag avond waren deze signalen er bij de politie niet. Rond 19.00 uur verzamelde zich in een korte tijd een grote groep. Er worden in en rondom de wijk vernielingen brandstichtingen en geweldplegingen gepleegd. Deze waren vooral gericht tegen de politie (bureau Halt de voormalige politiepost werd in brand gestoken). Een politieauto

werd met stenen bekogeld. Een papiercontainer werd in brand gestoken. Een brandweerauto die kwam blussen werd ook met stenen bekogeld. Geruchten gingen dat een schoolgebouw en een moskee ook in brand zouden worden gestoken. Er werden 2 mensen aangehouden.

In de nacht van maandag op dinsdag verzamelden zich weer grote groepen mensen. Informatie van de politie wees erop dat een deel supporters waren van FC Utrecht en supporters van andere clubs. Dinsdagmiddag besloot de driehoek om de relschoppers die richting Utrecht wilden komen aan te pakken. De wijk werd van 19.00 uur tot 6.00 uur afgesloten voor mensen die er niet woonden. Ook kon er preventief worden gefouilleerd en werd een samscholingsverbod ingesteld. Een wijkbijeenkomst werd afgezegd. Er kwamen meer politieagenten (ondermeer van andere korpsen). Die nacht was het onrustig zowel binnen als buiten het afgezette gebied. Er werden 135 mensen aangehouden. Het woord reltoeristen werd definitief toegevoegd aan het Nederlandse vocabulaire. Woensdag werd het rustiger. Donderdag vond een stille tocht plaats waarbij een eigen orde dienst de boel onder controle hield. Daarbij was intensief overleg met de gemeente en de politie. Het was wederom rustig. De stille tocht liep ordelijk en waardig. Ook vrijdag was het rustig. Er werd besloten om de hekken om de wijk voorlopig te laten staan. De politie trok zich steeds meer terug. Maandagochtend werden de hekken weggehaald.

Van het totale aantal aangehouden mensen had een kleine 10% een voetbalachtergrond en was bekend bij het CIV. Dit waren 14 mensen, van wie 10 Utrecht-supporters. Dus de conclusie dat er massaal vanuit andere clubs supporters hebben bijgedragen aan de rellen kan hiermee niet worden bevestigd. De berichtgeving in de media was echter wel zo.

Ook kwamen de meeste verdachten uit Utrecht. Ongeveer 16% kwam van buiten Utrecht. Bijna 60 % van de verdachten zijn overigens bekenden van de politie (geregistreerd in HKS).

Escalatie, de-escalatie en de rol van de actoren

De rellen en andere gebeurtenissen zijn uitgebreid en prominent gevolgd door TV, radio en kranten. Ondiep was een week volop in het nieuws. Ook is de politiek er bovenop gedoken. Wilders vroeg op 14 maart een ordedebat aan. Hij vroeg wat de achtergronden en oorzaken waren en welke maatregelen er zijn getroffen. De vragen werden kamerbreed ondersteund. Ook de gemeenteraad van Utrecht volgde de situatie op de voet.

Je kunt een relatie leggen tussen de grote media aandacht voor de dood van Rinie Mulder en de mate waarin de rellen escaleerden (dinsdag). Maar hard maken kun je dat niet. Wat wel eens een grote rol kan hebben gespeeld is dat de media zeer uitgebreid de verontwaardiging hebben belicht over 'het slachtoffer' Rinie Mulder die optreedt tegen jeugdoverlast (ook nog eens van Turkse jongeren) en dan ook nog eens dat hij ten onrechte zou zijn doodgeschoten.

De betrokkenen in de driehoek hebben volgens eigen zeggen de ernst ingezien. Toch lijkt maandag de oploop van mensen de betrokkenen toch wel weer een beetje te hebben verrast. Opvallende punten:

- De driehoek kwam regelmatig bij elkaar.
- De ervaringen / aanbevelingen van de rellen in de Graafse wijk in Den Bosch (afsluiten van de wijk) zijn meegenomen in de aanpak voor Ondiep.
- De gemeente heeft een aantal keren de inwoners geïnformeerd (huis aan huis brieven) en door middel van bijeenkomsten.
- Het afschermen van de wijk wordt als een succesvolle maatregel gezien waardoor de ongeregeldeheden snel minder werden. Het werd als een zwaar middel gezien maar wel als het middel dat nodig was om de ongeregeldeheden 'te smoren'.
- De stille tocht werd door eigen orde handhavers gedaan, in nauw overleg met de gemeente en politie.
- De Rijksoverheid vond de rellen een verantwoordelijkheid van de lokale driehoek niet van de rijksoverheid.

Weak signals / early warning

Waren er al signalen die erop wezen dat de boel zou kunnen escaleren? De betrokkenen hebben de gebeurtenissen niet lang van te voren aan zien komen. Wel is bijna direct na de dood van Rinie Mulder de ernst van de situatie onderkend. De combinatie van factoren werd wel gelijk als ontvlambaar gezien (zie oorzaken).

Oorzaken

Volgens de auteur kunnen de volgende aspecten de voedingsbodem zijn die hebben gezorgd voor de onrust¹⁰:

- Ondiep is een wijk met redelijk hechte sociale verbanden; een echte volkswijk. Maar de wijk is sterk in verandering. Veel woningen staan leeg in afwachting van een grootschalige herstructurering. Dat brengt onzekerheid met zich mee. De heersende sociale structuur brokkelt door de herstructurering en daarmee gepaard gaande verhuisstroom snel af.
- Rinie Mulder was een representant van die hechte gemeenschap in deze volksbuurt. Daar passen ook hechte banden met bijvoorbeeld FC Utrecht bij. Volgens die zelfde lijnen (structuren) is de verontwaardiging naar boven gekomen. Dat zou nog maar de vraag zijn als het een vrij anonieme bewoner zou zijn geweest die dit overkwam. Dan vindt er mogelijk geen kristallisatie plaats.

Noot 10 Een causaal verband is niet aangetoond.

- Jongerenoverlast (en deze met een etnisch tintje) staan bovenaan de lijst met ergernissen in wijken. En uit cijfers blijkt dat het in Utrecht over het algemeen (en ook in Ondiep) een groot probleem is. Bewoners willen dat het wordt opgelost. Maar dat lukt maar niet ...De problematiek is zeer taai blijkt in de praktijk. Je kunt er machteloos van worden.
- Het was een van de eerste mooie lentedagen. Dan komen de jongeren naar buiten maar de andere bewoners ook. Het citaat: "Het begint weer dachten de buurtbewoners¹¹" vind ik dan ook heel treffend.
- De vraag is of de politie en andere autoriteiten (gemeente, woningbouwvereniging Mitros) wel goed liggen in de buurt. Er kan wel eens sprake zijn van een diep liggend wantrouwen. Maar dat zijn allerlei losse signalen die in de media opduiken.

Lessen overheid

De partijen hebben snel voortgeborduurd op de lessen uit Den Bosch. Ook hebben ze vrij snel naar een redelijk zwaar middel gegrepen (afsluiten van de wijk). In combinatie met andere maatregelen bleek dit succesvol.

Burgemeester Brouwer (bron <http://www.volkskrant.nl/multimedia/archive>)

Dus je kunt concluderen dat de overheid het goed heeft aangepakt zeker als je ziet hoeveel media aandacht dit heeft gehad waardoor alles onder het vergrootglas lag ... met alle kansen op een aanzuigende werking.

Er is een zekere overeenkomst met de Diamantbuurt. Als je echt overlast-gevende jongeren niet kan aanpakken dan kan het fout aflopen. En in beide voorbeelden zie je dat individuele bewoners tegen een groep jongeren staat. En dan escaleert het. De publieke opinie vindt daarbij ook dat het moet zijn afgelopen met die overlast van die jongeren. En als daar een etnisch sausje overheen gaat dan heb je kans 'dat de rapen gaar zijn.' Daarnaast lijkt het te maken te hebben met vertrouwen (of beter gezegd het ontbreken daarvan) in de overheid. Als die er niet is (zie ook Parijse rellen), er geen echt contact meer is, dan is er een mogelijkheid dat het escaleert. Maar tussen negeren van diezelfde overheid en een straatklinker pakken en een brand stichten zit nog een hele wereld. Ik heb niet de indruk dat de betrokkenen zaten te wachten op een rol van het Rijk. Andersom heb ik ook niet het idee dat het Rijk daarin een rol wilde spelen. Maar om daar nu definitief wat meer duidelijkheid in te scheppen.

Noot 11 Volkskrant 16 maart 2007

Zouden ministers op vragen van kamerleden dan niet moeten zeggen: "Sorry, maar daar ga ik als minister niet over!" Dat zou heel wat lucht geven in het Haagse en ook lokaal. Door die kamervragen en ministers die daar weer op antwoorden, ontstaat de schijn dat de landelijke overheid er toch over gaat. Dat zorgt voor extra aandacht in de publieke opinie en is verspilling van tijd. Bovendien blijven veel mensen maar denken dat het Rijk uiteindelijk overal over gaat.

Bronnen

Brouwer-Korf, A. (2007). *Ambtsbericht over recente gebeurtenissen in de wijk Ondiep*. Gemeente Utrecht:

Burgemeesters en Wethouders gemeente Utrecht (2007). *Beantwoording vragen Ondiep aan de Raad*. Gemeente Utrecht.

De Hoog, Michiel (2007, 16 maart). *Het ging net een stukje beter*. De Volkskrant, p 13.

Ter Horst, G (2007). Brief aan de Tweede Kamer der Statengeneraal: *Vragen over Utrechtse wijk Ondiep, jongerenoverlast van oude stadswijken*. Den Haag.

Ter Horst, G (2007) . Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer: *Vragen over Utrechtse wijk Ondiep, jongerenoverlast van oude stadswijken*. Den Haag.

Koelewijn, Jannetje (2007, 17 maart). *Binnen de hekken. De Utrechtse wijk Ondiep was een week het toneel van onlusten. Verslag vanuit de huiskamer*. NRC, p. 37.

Verbeet, Gerdi A. (2007) Brief voorzitter van de Tweede Kamer: *Verslag ordedebat 14 maart 2007*. Den Haag.

2 Historische scan

Classes Dangereuses

De min of meer welgestelde negentiende-eeuwse burger leefde veelal in de veronderstelling dat de 'armen' gevaarlijk waren, een bedreiging vormden voor de maatschappelijke orde. Een overtuiging die zijn wortels had in de tijd van de Franse revolutie; de tijd waarin deze burgerij aan de macht kwam. Op deze bedreiging kon op verschillende manieren gereageerd worden: met repressie, of met sociale politiek.

De Franse historicus Louis Chevalier (1978) beschreef¹² de keuzes die de burgerlijke klasse maakte: de heersende klasse was in de grond van de zaak bang voor de werkende klasse(=een gevaarlijke klasse). Blijft de relatie tussen de klassen in Frankrijk lange tijd door klassenstrijd bepaald, in Nederland is dat niet het geval, althans niet in die mate als in Frankrijk. Men zou kunnen zeggen dat vanaf het einde van de negentiende eeuw de klassen in Nederland elkaar in feite beginnen te naderen.

Bij het begin van het nieuwe millennium, waart een nieuw spook door Europa: terreur.

Het geloof in het bestaan van dit nieuwe gevaar lijkt grote en zeer diverse groepen te gaan beheersen; opnieuw vormen "Classes Dangereuses" om maar met Chevalier te spreken een bedreiging voor onze beschaving. De Classes Dangereuses waar men nu voor vreest zijn niet meer dezelfde als die waar de burgerij in de negentiende eeuw bang voor was. De nieuwe gevaarlijke klasse wordt gevormd door de allochtonen. Zoals men in de negentiende eeuw de arbeidende klasse verantwoordelijk stelde voor alles wat de eigen positie leek te schaden, zo schuift men nu de allochtonen de schuld in de schoenen van de sociale onrust. Aan de overheid wordt dan veelal gevraagd vooral hard op te treden tegen dit gevaar; doet zij dat niet dan vallen woorden als falen en in gebreke blijven. Soms wordt er in het verlengde hiervan zelfs geëist om deze harde opstelling ook als leidraad te nemen in de buitenlandse politiek. Gewezen wordt dan op het gevaar van De Islam. Overigens lopen de meningen op dit punt zeer uiteen: tegenover de genen die hard overheidsingrijpen vragen, staan altijd de groepen die juist van mening zijn dat we de relschopper begripvol tegemoet moeten treden; of althans begrip moeten hebben voor de omstandigheden waarin hij verkeert. Een eenduidig definitief antwoord valt blijkbaar moeilijk te geven. Het is dan ook zinvol om bij het zoeken naar een goed antwoord te kijken naar de oplossingen die men in het verleden in Nederland vond voor sociale spanningen die zich in de Nederlandse geschiedenis voordeden. Om de vragen die in dit verband rijzen te beantwoorden, eerst het één en ander over de urbanisatieproblematiek waarmee Nederlanders geconfronteerd werden voor de massale komst van mediterrane groepen arbeiders.

Noot 12 Inmiddels klassiek geworden werk over de negentiende eeuw in Europa (Classes Laborieuses, Classes Dangereuses). Interessant detail is dat dit boek momenteel herdruk op herdruk beleeft.

19de eeuw: urbanisatie en 'de organisatie der werkende klasse'

De negentiende eeuw werd beheerst door opeenvolgende industriële revoluties en door een daarmee samenhangende urbanisatie proces. Daarbij was er ook sprake van de opkomst van een arbeidende klasse, die zich in toenemende mate organiseerde. De maatschappelijke, staatkundige orde kwam er menig maal door in acuut gevaar: de revoluties van 1830, 1848 van 1871 en 1917, om de belangrijkste te noemen. In West Europa wisten de staten uiteindelijk het hoofd te bieden aan deze woelingen. Met twee desastreuze uitzonderingen: Duitsland (1933) en Italië (1922). Daar werd de werkende klasse met succes weggezet als gevaarlijke klasse. De Italiaanse en Duitse staat kwamen in handen van mensen die met succes in hadden gespeeld op de angst van burgers. Afgezien van deze twee voorbeelden zien we toch in Europa zich de sociale staat ontwikkelen: het emancipatie proces van de arbeidende klasse voltrok zich met succes.

De urbanisatie die zich in deze periode voltrok was een gigantisch fenomeen. Alleen al in de periode tussen 1848 en 1871 groeide de bevolking van Parijs van één naar twee miljoen inwoners. In Amsterdam vestigde zich na 1876, in het laatste kwart van de negentiende eeuw zo'n 200.000 immigranten; voor Nederlandse verhoudingen een zeer grote toename. Het gaat hier uiteraard om binnenlandse migraties. De nieuwkomers in de steden integreerden in het algemeen binnen één à twee generaties. Wat Frankrijk betreft doet zich in dat land een eigenaardig verschijnsel voor waar in de Franse geschiedschrijving dan ook herhaaldelijk aandacht aan besteed is: het verschijnsel dat veel migrerende Fransen hun onderkomen in het departement dat zij verlieten veelal aanhielden, zij bleven wonend in de stad, spreken van hun "Pays", hun geboortestreek.

Amsterdam als voorbeeld

Uit de studie van Frank Suurenbroek¹³, blijkt duidelijk dat er voor de Friezen (maar het geldt ook voor andere provincialen) grote cultuurverschillen bestonden vergeleken met de al aanwezige Amsterdammers. Men voelde zich in de grote stad echt ontheemd. Toch gaan deze Friezen uiteindelijk probleemloos op in de Amsterdamse samenleving. Zij ondervonden geen blijvende tegenstand van de autochtonen. Men had hen overigens ook heel hard nodig in die tijd, met name in de woningbouw. In de reellen die in die jaren in de stad voorkwamen (denk aan het Palingoproer en later het Aardappeloproer) is er geen sprake van vijandigheid tegen de provinciale nieuwkomers. Duitse trekarbeiders kregen het in die tijd wel eens wat harder te verduren, maar ook dat viel mee. In het algemeen kan gesteld worden dat nieuwkomers in deze periode snel integreren. De cultuurkloof was er zeker, maar werd al in de eerste generatie overbrugd¹⁴. We kunnen dan ook stellen dat migranten rond 1900 evenveel mogelijkheden hebben om te stijgen op de maatschappelijke ladder als oude Amsterdammers.

Noot 13 "Provinciaalse Amsterdammers, binnenlandse migranten naar en in Amsterdam in het laatste kwart van de negentiende eeuw" (Amsterdam 2000, ongepubliceerde doctoraal scriptie, Vrije Universiteit Amsterdam).

Noot 14 Zie Lucassen /Penninx, Nieuwkomers, nakomelingen, Nederlanders. Amsterdam 1984.

Opmerkelijk is dat migranten heel veel verhuisden; waarschijnlijk trokken zij dan naar 'betere' woningen als zij in de stad bleven. De kinderen van deze migranten hadden dezelfde kansen als hun leeftijdgenootjes die al langer in de stad woonden. Zij werden niet aangekeken op de provinciale afkomst van hun ouders. Zij gingen veelal deel uitmaken van de klasse waar hun ouders zich al bij gevoegd hadden. Bij het woord klasse moet wel bedacht worden dat de hele Nederlandse samenleving in die tijd verzuild was (of bezig was te verzuilen); de arbeidende klasse bestond in Nederland niet; de sociaal economische groep waar we met dit woord op doelen, raakte juist in deze periode in Nederland verzuild.

Waar vestigden de nieuwkomers zich in deze tijd? Bedacht moet worden dat Amsterdam tot het begin van de stadsuitbreidingen, dus tot de komst van de nieuwkomers, bestond uit sociaal heterogene wijken. De nieuwbouw na 1880 (buiten de Lijnbaangracht) gaat er heel anders uitzien qua bevolking; er is daar ruimte. De woonomstandigheden waren er ook beter. De nieuwe wijken waren homogeen.

Amsterdam verarmde enigszins door de grote instroom van merendeels laagopgeleiden. Overigens vertrekken er ook veel mensen uit de stad (binnen drie jaar is het gros van de nieuwkomers weer vertrokken). Migratie is in die tijd als het ware een manier van leven. Niet gekenmerkt door eenrichtingsverkeer; de oorzaak van dit fenomeen zal wel van economische aard zijn.

Van Kermis-, via Paling- naar Aardappeloproer

De opstandigheid in deze tijd van grote stadsuitbreidingen had enerzijds alles te maken met de geestelijk/sociale veranderingen die zich in deze periode voltrokken. Zeer de aandacht trekkend waren het Kermisoproer (1876) en het Palingoproer (1886). Aan het begin van de twintigste eeuw volgde dan nog het Aardappeloproer (1917). De eerste twee oproeren ontstonden uit wat men wel het beschavingsoffensief van de liberale burgerij genoemd heeft. Dit verzet werd niet gedragen door een bepaalde (goed) georganiseerde groep. Het was veeleer een uiting van een grote ongedifferentieerde groep mensen die slechts gemeen hadden dat zij zich niet wilden laten beschaven door die verlichte burgerij; ze wilden zich gewoon hun wrede vermaak van het palingtrekken niet laten afnemen.

Bij de onderdrukking van het Palingoproer vielen 26 doden, raakten 36 mensen ernstig gewond en 100 kwamen er vanaf met lichte verwondingen. Bij de politie vielen 40 gewonden. Na afloop werden er 22 vonnissen geveld (in totaal dertig jaar gevangenisstraf).

Hoewel het Palingoproer in eerste instantie een ongecoördineerd oproer was, zien we hier toch ook al een zekere betrokkenheid van socialisten. De opstand als een uiting van 'Het Rode Gevaar' afschilderen, wat in die tijd al gebeurde, moet toch vooral op het conto van een angstige burgerij geschreven worden: van een organisatie van het oproer door de socialisten was geen sprake. Ditzelfde geldt voor het Aardappeloproer van 1917, waartoe de aanleiding gevormd werd door het feit dat de sociaal democraat Wibaut rijst ter beschikking stelde van de bevolking toen er niet voldoende aardappelen meer waren. Overigens moet opgemerkt worden dat de eerstgenoemde oproeren, die van 1876 en 1886, voor de gemeente aanleiding hadden gevormd om ingrijpende hervormingen door te voeren bij de gemeentelijke politie.

Onrust over huren en steun

Het urbanisatieproces dat in Amsterdam inzette in het laatste kwart van de negentiende eeuw verliep over het algemeen redelijk rustig; er was zo nu en dan sprake van opstandigheid, maar deze was waarschijnlijk niet in de eerste plaats te wijten aan woonproblematiek. Het grootste oproer van die tijd, het zogenaamde Palingoproer, was ongetwijfeld een protest (uit onmacht) tegen het ingezette moderniseringsproces, maar met woningproblematiek had het slechts zijdelings te maken. De stedelijke overheid is er uiteindelijk in die tijd redelijk in geslaagd de grote instroom van migranten op te vangen. Genoemde woning problematiek speelt juist wel een bepalende rol in de huurderstakingen van de jaren dertig, wanneer de stedelijke overheid door de heersende economische crisis niet meer goed in staat is het woningvraagstuk in de hand te houden. Het lijkt er dan even op dat de meest 'linkse' krachten onder de arbeiders de overhand zullen gaan krijgen. Dat is uiteindelijk niet het geval.

Huurstakingen

Dinsdag 15 juni 1931 verlaat een 'huurophaler' met lege geldbuidel de Spaarndammerbuurt in Amsterdam. De huurders van de door hem in die buurt bezochte blokken hadden geweigerd de huurverhoging te betalen; de huurophaler wist maar al te goed dat hij het oude huurbedrag onder geen beding moest accepteren; zou hij het wel gedaan hebben dan zou hij de oude huur geaccepteerd hebben. De huiseigenaren reageren prompt met het sturen van deurwaardersexploten; de bewoners betalen vervolgens helemaal niet meer. De buurtbewoners weten huisuitzettingen door de eigenaren te voorkomen. Wekenlang heerst er grote onrust in de Spaarndammerbuurt. De politie weet bij tijden maar ternauwernood de openbare orde te handhaven. Deze gebeurtenissen in deze buurt staan niet op zichzelf in het begin van de jaren dertig. Zij doen zich niet alleen daar voor. In alle grote steden van het land zien we dit verschijnsel. De huurstakingen in deze periode zijn voor een belangrijk deel te verklaren uit de slechte toestand waarin de uit de negentiende eeuw stammende, veelal door particulieren gebouwde huizen verkeerden.

In de grote steden namen tegen het einde van de negentiende eeuw sociaal-liberalen het initiatief om iets te doen tegen de verpaupering van de steden. Op landelijk niveau is in dit verband de Woningwet van 1901. Deze wet maakte het de gemeentes mogelijk een financieel beroep te doen op het Rijk om steun te krijgen voor de bouw van arbeiderswoningen. In de Amsterdamse gemeenteraad maken met name sociaal liberalen en sociaal democraten zich sterk voor het bouwen van arbeiderswoningen met behulp van rijkssubsidie. In de tien jaren na 1919 bouwden gemeente en woningbouwverenigingen zo'n 4.500 woningen met een betaalbare huur. Particuliere bouwers opereren niet in deze huursector. Vanaf het einde van de jaren twintig wordt het aantal door gemeente en verenigingen gebouwde woningen minder en minder: het rijk gaf steeds minder subsidie. Er worden geleidelijk dus steeds minder goede en goedkope woningen gebouwd. De Gemeente gaat tegelijkertijd in zee met particuliere bouwers die in het Westen van de stad meer dan 5.000 woningen wilden bouwen. Toen deze woningen eenmaal klaar waren, bleken ze van veel minder kwaliteit dan de door de gemeente en woningcorporaties gebouwde woningen en bovendien ook nog duurder dan aangekondigd. Het is juist in deze tijd dat de huurstakingen uitbreken.

De socialistische wethouder De Miranda vat de toenmalige problematiek samen als: "de particuliere bouwer bouwt niet om zo goed mogelijk te voor-

zien in de behoeften, maar hij bouwt om winst te maken. Dat is het enige motief”.

Woningzoekende arbeidersgezinnen berokken toch vaak voor hen te dure woningen, die zij dan vaak onderverhuurden of waarin zij met hun familie samenwoonden.

De woningwet loste maar tijdelijk problemen op; zij veroorzaakte trouwens ook nieuwe problemen: in de wet was bepaald dat verenigingen de huurprijs conform de marktwerking moesten berekenen. Dit veroorzaakte al met al zoveel problemen dat de rijksoverheid middels noodwetgeving hier weer in probeerde te voorzien. Uiteindelijk koos men toch voor marktwerking. De golf van huurverhogingen die hier het gevolg van is, wordt door de huurders beantwoord met huurstakingen. Aanvankelijk spontaan, weldra georganiseerd door de Algemene Amsterdamse Huurders Bond: een club die beschouwd mag worden als een mantelorganisatie van de Communistische Partij Holland. Wanneer de crisis doorzet, krijgen de stakingen een offensief karakter, met als doelstelling verlaging van de huren. De Communistische Partij Holland hoopte op deze manier kiezers weg te lokken van de SDAP. Deze laatste partij komt de eer toe een werkelijk progressieve woningbouwpolitiek gevoerd te hebben sinds het einde van de negentiende eeuw. De strijd was er dus ook op gericht aanhangers te werven onder het traditionele electoraat van de SDAP. De stakingsacties waren niet alleen gericht tegen de huiseigenaren, maar ook tegen buurtgenoten die de huur wel wilden betalen. De politie spreekt dan van “terroristische maatregelen van de AAHB”. De huiseigenaren weten ook wel raad met de terminologie: voor hen is er sprake van “deze revolutionaire roode stortvloed”. Adequate maatregelen van de autoriteiten om de woningnood te bestrijden en betaalbare woningen te (laten) bouwen zijn er vooralsnog niet. Ondertussen worden gemeentearbeiders die de stakingen steunen met ontslag bedreigd. In het algemeen neigt de Gemeenteraad er toe de partij van de huiseigenaren te kiezen; dit geldt ook voor de SDAP, voor wie het zwaarste weegt dat er goede (en dus duurdere) woningen gebouwd worden .

De strijd in de straten duurt ondertussen voort. De schrik zit er steeds dieper in bij de huiseigenaren. Begin 1933 boeken driehonderd deelnemende gezinnen in Amsterdam Oud West succes: hun huurverhogingen worden ongedaan gemaakt. Succes van tijdelijke aard: de huiseigenaren verenigen zich nu in het zogenaamde Weerstandsfonds. In de zomer van 1933 komt het tot een harde confrontatie tussen de verenigde eigenaren en de stakers. De eigenaren worden dan in het gelijk gesteld door de rechter: zij hebben recht op de niet gestorte, achterstallige huren en mogen wanbetalers eruit zetten. De wanbetalers worden nu met behulp van de politie uit hun woningen gezet. Zo komt in de zomer van 1933 een einde aan de golf van huurstakingen die in 1927 begonnen was.

Jordaanoproer juli 1934

In februari 1933 wordt Nederland opgeschrikt door een bericht uit de kolonie Nederlands Oost-Indië: het in de Indische wateren varende marineschip de Zeven Provinciën is gekaapt door een deel van de eigen bemanning. De kapers waren tot hun daad overgegaan in reactie op de weigering van de Nederlandse regering salarisreducties ongedaan te maken. In opdracht van de regering wierp een Dornier vliegboot een bom op het schip: 22 doden en 20 gewonden. De muiterij heeft er zeker toe bijgedragen dat Colijn na de verkiezingen van 1933 aan het bewind kwam. In zijn regeringsperiode kwam het in Nederland tot het meest dramatische sociale conflict dat ons land in

de eerste helft van de negentiende eeuw gekend heeft: het Jordaanoproer. Woensdag 4 juli ontstaan er rellen in de Indische buurt, waarbij ook groepen NSB-ers zich roeren. De Dapperbuurt is vervolgens aan de beurt waarna de ongeregelde heden zich op grote schaal voordoen in de Jordaan. Tezelfdertijd wordt er ook gevochten in Noord, de Spaarndammerbuurt en de Staatsliedenbuurt; de laatste gevechten vinden plaats op 12 juli op Wittenburg. Inzet is steeds: de steunverlagingen. Deze opstanden waren ernstiger dan het Aardappeloproer (1917) en het Paling oproer (1887).

De aanpak van de muitende schepelingen en van de opstand tegen de steunverlagingen, zijn een voorbeeld van een hard repressief overheidsingrijpen. Als zodanig kan het een uitzondering genoemd worden op een voor de Nederlandse sociaal economische geschiedenis veel kenmerkender tendens om tot een vergelijk te komen.

Enkele hoofdlijnen in de Nederlandse geschiedenis

In de Nederlandse samenleving kunnen we drie ontwikkelingen onderscheiden die een groot deel van de sociale geschiedenis van de twintigste eeuw bepalen:

In burgerlijk liberale kringen groeide het besef dat de kapitalistische ontwikkeling absoluut onvermijdelijk was, maar dat de evidente nadelen van dit stelsel door staatsingrijpen bestreden moesten worden. Deze visie werd ontwikkeld en gedragen door mensen als Drukker, Treub, Gerritsen en Kerdijs. Hun initiatieven op het terrein van de arbeidswetgeving de woningbouw en sociale wetgeving droegen zeer veel vrucht. De historicus Th. van Tijn heeft deze stroming aangeduid als: progressief liberale reflex.

Tezelfdertijd zien we dat de oude socialistische hun geloof in de mogelijkheid om ineens te komen tot een klassenloze maatschappij, op beginnen te geven; zij realiseren zich dat "een vlucht naar voren" een onmogelijke zaak is en accepteren de waarden en verworvenheden van de burgerlijke democratie. Hun voormannen ontmoeten om zo te zeggen de voormannen van de burgerlijke democratie. Men gaf de idee van de klassenstrijd op. In plaats van naar revolutie streefde men naar hervorming. De concretisering daarvan vindt men in het zogenaamde Plan van de Arbeid, dat door de Sociaal Democratische Arbeiders Partij en het met haar samenwerkende Nederlands Verbond van Vakverenigingen in 1935 gelanceerd werd. De confessionelen zijn pas in 1939 bereid met de sociaal democraten samen te werken; in dat jaar worden twee sociaaldemocratische ministers opgenomen in de regering. Na de oorlog zet deze ontwikkeling door in de zogenaamde Rooms Rode samenwerking. De oude klassenstrijd gedachte had hiermee afgedaan.

Een derde ontwikkeling in het denken over de samenleving doet zich voor in christelijke kringen. Hier wordt heel traditioneel gereageerd op het moderniseringsproces waarin de maatschappij zich bevond; deze reactie doet zich voor zowel bij protestanten als bij rooms-katholieken. De onderlinge verschillen tussen deze twee groepen mogen zeer groot zijn maar wat zij wel delen is dit dat zij hun heil zoeken in een herkerstening van de samenleving zodat 'hoog' en 'laag' weer verantwoordingsvol en met respect met elkaar omgaan. Hoe illusierijk een dergelijk verlangen naar een harmonieus verleden ook moge zijn; het sluit een samenwerking tussen hoog en laag niet uit en biedt daarmee eventueel ruimte voor samenwerking met de sociaal democratie, zeker wanneer deze stroming de klassenstrijd opgeeft. We zagen

al dat de sociaal democraten uiteindelijk in 1939 door de confessionelen geaccepteerd werden als regeringspartners.

De drie hier aangeduide ontwikkelingen droegen er zeer toe bij dat de burgerlijke democratie zich redelijk rustig kon blijven ontwikkelen.

Verzuiling

Er is nog een factor die bijdroeg tot de rust in de Nederlandse samenleving: de Verzuiling. Voortgekomen uit het verlangen van christenen om oude en vertrouwde waarden te behoeden voor de maalstroom van de modernisering, pakte dit streven zo uit dat weldra naast christelijk politieke partijen er ook een bloeiend verenigingsleven en in het algemeen een rijkgeschakeerd sociaal leven ontstond waarin geschaakt, gedanst(door de socialisten op de Paasheuvel!), gesport, gekerkt, gecongresseerd etc. werd in eigen kring. Hoe duf latere generaties dit soort verenigingsleven ook ingeschat hebben,het neemt niet weg dat het de stabiliteit van de samenleving zeer bevorderde. De scheiding in 'compartimenten aan de basis' stond bovendien geenszins in de weg dat de toppen van de zuilen elkaar politiek zeer wel wisten te vinden;dit gold tenslotte ook voor de zuil die gevormd werd door de sociaal democratie,eens de bestrijder bij uitstek van de burgerlijke samenleving. Vele historici hebben al opgemerkt dat deze vaak gesmade verzuiling er ongetwijfeld toe bijdroeg dat de meest radicale bestrijders van onze democratie in het interbellum,de nationaalsocialisten,geen echte voet aan de grond wisten te krijgen.

Resumerend kan gesteld worden dat in de Nederlandse samenleving zich vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw ingrijpende veranderingen voordoen. Deze veranderingen worden in die tijd niet direct als zodanig herkend door de heersende burgerij. Er wordt aanvankelijke zeer traditioneel gereageerd:zie bijvoorbeeld het optreden bij het Palingoproer. Toch was juist de aanleiding tot dit oproer het feit dat zich binnen de gelederen van de burgerij moderner ideeën begonnen te ontwikkelen met betrekking tot de inrichting van staat en samenleving: de overheid moest zich volgens deze verlichte burgers actiever gaan bezig houden 'ja zelfs ingrijpen' in de sociaal economische ordening. Ook de manier van orde handhaven werd aan een herwaardering onderworpen. Dit geleidelijk aan opgeven van de klassieke laissez faire houding wordt dan van de kant van de zich organiserende arbeidersbeweging op den duur beantwoord met het opgeven van het verlangen om alles ineens door een revolutie te veranderen. Staat en samenleving beginnen elkaar dan te doordringen:de arbeidersbeweging omarmt tenslotte de parlementaire democratie;de burgerij erkent en werkt mee aan de groei van een sociale democratie.

Periode na Wereldoorlog II

Kraken

De stad komt na de tweede wereldoorlog weer op z'n kop te staan in de jaren zeventig en tachtig wanneer jeugdigen, zich soms beroepend op de huurstakers van de jaren dertig,steeds massaler overgaan tot het kraken van leegstaande panden. Deze acties veroorzaakten zeer veel verontrusting, of zelfs angst, bij een groot publiek. Huurstakers en krakers werden uit gemaakt voor terroristen of voor handlangers van een buitenlands regiem. Hoe onparlementair, hoe ondemocratisch de krakers zich vaak ook gedroegen, wij moeten vooral niet vergeten dat zij in hun idealistisch streven

slechts een randverschijnsel vormden in de geschiedenis van de vaderlandse volkshuisvesting. Randverschijnsel in die zin dat zij weliswaar de zwakke plekken in een volkshuisvestingssysteem blootlegden, maar dat de grote massa vertrouwen bleef stellen in een meer reformistische aanpak van de kwalen waar het systeem aan leed. De ontwikkeling van de grote steden waar de SDAP uiteindelijk zijn stempel drukte op de volkshuisvestingpolitiek is wat dit betreft een prachtig voorbeeld: hier slaagde de sociaaldemocratie er in, sinds het begin van de twintigste eeuw, een woningbouw op gang te brengen die voldeed aan de verlangens van de meerderheid van de arbeidende bevolking.

De toenmalige concurrent van de SDAP de Communistische Partij Holland probeerde evenals andere radicaal linkse partijen aanhang te krijgen onder die groepen arbeiders die niet bereid of in staat waren om hogere huren te betalen. Inspelend op de emoties van deze groepen wisten zij vaak zeer spectaculaire acties op gang te brengen, die op zich hun uitwerking niet misten. De gemeentepolitiek werd hier echter niet principieel door veranderd. Voor wat betreft de krakers van de jaren zeventig en tachtig ligt de zaak in zoverre anders dat hun activiteiten zeker niet in verband gebracht mogen worden met de CPN.

Vanaf midden jaren zestig wordt wonen weer 'een beweging'; anders dan in de jaren van het Interbellum zijn het nu voornamelijk jongeren die zich als woningzoekenden, als groep gaan manifesteren. Werd er in de jaren dertig opgeroepen om de huur niet meer te betalen, nu wordt de leus aangeheven: 'wonen is een recht', ook voor jongeren. Maar net zoals in de jaren zestig ontwikkelt zich een buiten parlementaire vorm van verzet tegen de bestaande orde. Eén van de allereerste de aandacht van de landelijke pers trekkende kraakacties vindt plaats in 1965 in de Generaal Vetterstraat in Amsterdam Zuid¹⁵. De Gemeente had de huizen daar ontruimd in verband met de voorgenomen aanleg van een weg naar Schiphol. Weldra volgden acties in Amsterdam Oost en op Kattenburg. De toenmalige krakers kwamen veelal voort uit kringen van studenten en van jonge woningzoekende paren. In de pers werden deze acties over het algemeen redelijk welwillend gevolgd. Er verschenen ook al door krakers uitgegeven kranten de Kraker, Geïllustreerd Bethaniën Nieuws, de Echte Metrokrant. Wanneer het kraken op het Amsterdamse Kattenburg (door gemeente bestemd om 'gesaneerd' te worden) steeds meer met succes beoefend werd, zien we voor het eerst dat de oorspronkelijke bewoners zich gaan verzetten tegen de krakers; zij krijgen bijval van de Telegraaf die over de krakers spreekt als Ratten. In het publieke debat begint men te spreken van bonafide en niet bonafide krakers. Verenigingen als Heemschut en Diogenes spreken hun verontrusting uit over de plannen die gemaakt worden in de Raad; zij zijn van mening dat hier ontoelaatbare ingrepen gedaan worden in het historisch karakter van de stad. Steun en medewerking krijgen de krakers ook uit kringen van Provo, de beweging die in die jaren niet slechts de Nederlandse maar ook de buitenlandse aandacht trekt. Provo ontwikkelde ook op woningbouwgebied zeer originele 'witte' plannen. Typerend voor de geest die Provo kenmerkte is wel het feit dat juist in hun kringen het eerst verontrusting uitgesproken wordt over de verruwing die plaats vindt in de confrontatie tussen politie en actievoerders. In 1967 komt het tot de oprichting van het provo liquidatie comité. Een

Noot 15 Vlak achter de plek waar het idyllische niet meer in gebruik zijnde begraafplaatsje Huis te Vraag ligt; grappig genoeg de plek waar de zandschepen aanmeerden die zand brachten voor zeventiende en achttiende-eeuwse stadsuitbreidingen.

unieke gebeurtenis in de geschiedenis van actievoerders: beducht voor relschoppers die afkomen op de confrontaties met het openbaar gezag, liquideren zij Provo als beweging; de kern gaat overigens op allerlei manieren wel door, zij richt zich voortaan op vreedzame acties.

Het ludieke artistieke element verdwijnt hiermee wel uit de kraakbeweging. Een grote rol spelen in die tijd een aantal woningbureaus: de kraker, de Koevoet. Zij stellen zich ten doel belangstellenden te leren, "hoe te kraken". In 1969 wordt er zelfs een handleiding voor Krakers uitgegeven. Tot in details wordt de toekomstige kraker(kraakster) geïnstrueerd hoe te kraken en daarbij de burens te vriend te houden. Het geheel ademt de sfeer van het oude vrijheidslievende negentiende-eeuwse socialisme(=anarchisme). De herhaald geuite oproep: "Kraakt, kraakt, kraakt" lijkt rechtstreeks geïnspireerd door de taal van het beroemde pamflet waarin in 1941 opgeroepen werd tot de Februaristaking. ("Staakt, staakt, staakt"), gericht tegen de vervolging van de Joden.

Opgemerkt moet worden dat de krakersoproep 'Kraakt, kraakt, kraakt' geuit wordt op het moment dat de arbeidersbeweging na decennia lang het stakingswapen gehanteerd te hebben, zich tot eigen tevredenheid nestelt en thuis voelt, in de zo lang, met succes, bestreden burgerlijke maatschappij; in het aanheffen van "Kraakt, kraakt, kraakt" klinkt een nog feller verwijt aan deze zelfde burgerlijke maatschappij: zij wordt aangeheven door een generatie die het haar ouders kwalijk neemt dat er niet meer en beter verzet gepleegd was in de oorlog¹⁶. De krakers nemen deze pathetiek over van Provo; zij gaan zelf bovendien over tot de aanval op de hoeksteen van de burgerlijke maatschappij: de eigendom(van grond en huizen). Zo wordt ook een tactiek weer tot leven gewekt die ooit door de revolutionaire vleugel van de arbeidersbeweging gepropageerd werd. Het voortleven van oude tegenstelling blijkt ook weer bij de Maagdenhuisbezetting (1969) waarbij de bezetters en krakers hevig tekeer gaan tegen de vakbondsbonzen: de vertegenwoordigers bij uitstek van de burgerlijke samenleving. Even fel wordt uitgehaald tegen de CPN, die in die tijd voorstander is van de aanleg van de metro: goed voor de werkgelegenheid van de arbeiders. Eind jaren zestig lijkt de kraakbeweging enigszins op zijn retour; de opkomst van de Kabouterbeweging blaast de beweging evenwel weer nieuw leven in. De Kabouterbeweging was overigens geenszins eensgezind over de koers die er met het kraken gevaren moest worden. Een meer parlementaire stroming (Roel van Duijn) raakt in conflict met kabouters die juist buitenparlementaire acties bepleiten.

Ondertussen meldde zich nog een speler op het toneel: de socialistische Jeugd. De SJ gaat het niet alleen om wonen; met haar kraakafdeling (de Sterke Arm) gaat de SJ de strijd aan om de gunst van de arbeiders; zij concurreert met de CPN die pal staat voor stadssanering en werkgelegenheid voor bouwvakkers(sloop en nieuwbouw).

In feite kan geen enkele van deze richtingen op tegen de pragmatisch ingestelde buurtgroepen; deze groepen krijgen dan ook nog hulp uit een onverwachte hoek: de jeugdhulpverlening(vaak samengaand met kerkelijke groeperingen). Een zeer belangrijke juridische steun in de rug krijgen deze groepen wanneer de Hoge Raad in februari 1971 vaststelt dat het huisrecht

Noot 16 Op het hoogtepunt van de metrorellen werd de bekende leus van de verzetsman Van Randwijk op één van de met afbraak bedreigde panden in de Nieuwmarktbuurt gekalkt: "Een volk dat voor tirannen zwicht zal meer dan lijf en goed verliezen, dan dooft het licht".

van de kraker beschermd wordt. De Hoge Raad bevestigt met deze uitspraak een reeds in 1914 gewezen uitspraak waarin toen al gesteld werd dat het gebruik van een huis beschermd werd door de wet (en niet het huis). De politiek neemt deze uitspraak van de Rechterlijke Macht niet. De jurist van Agt dient in 1973 als minister bij de Staten Generaal de Anti Kraakwet in. Hij is van mening, zegt hij bij die gelegenheid dat het niet valt te tolereren dat “bepaalde personen het recht in eigen hand nemen”.

Op 30 april 1980, de dag waarop koningin Beatrix tot koningin werd gekroond in Amsterdam, vond een van meest heftige krakersrellen plaats. In zijn in 2003 verschenen boek over het Kroningsoproer stelt Duivenvoorden, ruim twintig jaar na dato en na nog veel meer verklaringen, dat hij “nog geen alles onthullende verklaring kan geven voor de rellen van 30 april 1980”. Wat ondertussen wel duidelijk lijkt te zijn, is dat er in de jaren volgend op het verstoorde feest sprake is van een geleidelijk groeiende nieuwe trend in het politieoptreden: de politie wordt mobieler en treedt eerder en agressiever op tegen mogelijke relschoppers.

In 1987 wordt na veel politiek geharrewar de Leegstandswet aangenomen. Aan de feitelijke legitimiteit van het kraken van leegstaande panden werd nu een einde gemaakt. Aan een kort na de oorlog begonnen periode waarin rechters krakers veelal in het gelijk stelden kwam nu een einde. Kraken kon voortaan niet meer, wat overigens niet wilde zeggen dat het niet meer gebeurde. De Eerste Kamer van de Staten Generaal die zich er jaren tegen verzet had keurde nu ook het door de Tweede kamer reeds goedgekeurde wetsontwerp goed. Zij deed dit overigens pas nadat de regering nadrukkelijk toegezegd had dat er een leegstandswet zou komen, waarin eigenaren van panden strafbaar gesteld werden wanneer ze hun panden te lang leeg lieten staan. Bovendien deed de regering op aandringen van de Eerste Kamer de toezegging dat er financiële middelen beschikbaar zouden worden gesteld aan de Gemeenten, waarmee deze leegstaande panden zouden kunnen opkopen. Van dit laatste kwam niets terecht; het enige wat echt blijft is het illegaal verklaren van kraken. De eigenaren krijgen zelfs de mogelijkheid om krakers voortaan anoniem te dagvaarden.

De krakers reageerden op de wet van 1987 met een tegenoffensief: voordat het tot ontruiming komt, provoceren zij met groot geweld de autoriteiten. In **Nijmegen** leidt dat bijvoorbeeld tot een ware veldslag rondom het complex Marienburcht. Uiteindelijk zullen acht Nijmeegse krakers veroordeeld worden tot negen maanden gevangenisstraf (waarvan drie voorwaardelijk), dit op grond van een bijna vergeten artikel in het Wetboek van Strafrecht dat deelname verbiedt aan een organisatie die zich richt op het plegen van misdrijven. In het verleden waren hiermee Domela Nieuwenhuis en Soekarno al eens aangepakt.

In november van hetzelfde jaar woedt in **Amsterdam** een al even hevige slag om een aantal panden in de Vondelstraat. Deze rellen gingen de geschiedenis in als ‘de slag om de Vondelstraat’ en kregen veel publiciteit, onder andere omdat hierbij een tram geheel uitbrandde en uiteindelijk een ‘tank van het leger’ (bulldozer) ingezet werd. Ook in Amsterdam ging het initiatief van de krakers uit. (De Amsterdamse politie gaf hen overigens een vrije aftocht!).

Een half jaar later is **Groningen** aan de beurt: daar woedt dan in mei een ware ‘stadsoorlog’, het woord is van de Groningse bezetters van het Wolters

Noordhof complex. De Groningse autoriteiten volgen niet het Amsterdamse, maar het Nijmeegse voorbeeld: er wordt dus vervolgd, maar de rechter acht artikel 140 niet van toepassing.

De fut lijkt daarna een beetje uit de kraakbeweging; het blad Bluf wordt opgeheven; de opvolger: Ravage heeft een veel kleiner oplage. De invoering van de Huisvestingswet(1993) en een nieuw artikel in het wetboek van Strafrecht(1994) maken kraken strafbaar(met enige uitzonderingen voor panden, die langer dan één jaar leegstaan.

Voor zover er dan nog sprake is van Kraakbeweging heeft zij een ander gezicht gekregen: er worden nu rechtszaken aangespannen over milieukwesties en behoud van historische monumenten. Rellen komen nog slechts sporadisch voor. Krakers gaan zich ook met "nieuwe" zaken bezighouden: vluchtelingen herbergen, dienstweigering, antiglobalisten. Groen Front verdedigt het in haar bestaan bedreigde kunstenaars/hippie dorp Ruigoord (1997/98) en verzet zich tegen de aanleg van de Betuwelijn. In de loop van de jaren negentig zien we een nieuw fenomeen zijn intrede doen: de Kraakwacht. Leegstaande panden worden onder beperkende bepalingen door de eigenaren bemand met mensen die er tegen een kleine vergoeding mogen wonen. De kraker wordt zo effectief uitgeschakeld.

In de voorafgaande jaren waren er volgens diverse schattingen, o.a. van de Raad van Kerken, in totaal ongeveer 35.000 krakers actief; de schattingen zijn uiteraard zeer tentatief; zij hebben betrekking op de gehele periode waarin er gekraakt werd, dus vanaf de jaren zestig. Dit totaal omvat plusminus 6 opeenvolgende 'generaties' van krakers. De grootste concentratie was er rondom 1980/1981: plm. 20.000. In deze periode genoot het kraken ook zijn grootste populariteit. Naarmate het geweld(in de beeldvorming) begon te overheersen nam de populariteit af. De historicus van de kraakbeweging neemt aan dat veel krakers zich uit ideële motieven met kraken bezig hielden. Kenmerkend voor de beweging acht hij ook het feit dat de krakers over het algemeen weinig of niet bereid waren om te onderhandelen met de autoriteiten. De enige keer dat zij hier heel duidelijk toe bereid waren, bij de Wijers Kraak, ontstond er grote onenigheid binnen hun gelederen. Van Duivenvoorde maakt in dit verband een interessante vergelijking met de generatie, die groot werd in de Provo-tijd: zestigers stroomden in veel groter mate, veel gemakkelijker door naar posten in de burgerlijke samenleving dan hun opvolgers de krakers. Hij voegt hier aan toe dat veel ex-krakers hun weg vonden als kleine zelfstandigen of in vrije beroepen. In de politiek komen we ze slechts tegen op gemeentelijk niveau. Krakers waren klaarblijkelijk meer down to earth dan de hemelbestormende zestigers.

Tot het geleidelijk aan inzakken van het Kraakfront droeg zonder enige twiifel ook het minder worden van de woningnood bij, maar zeker ook de erkenning van jongerenhuisvesting als onderdeel van de volkshuisvesting en het aankopen van panden door gemeenten. In het gehele land zijn er uiteindelijk zo'n 7 à 8 duizend krakers gelegaliseerd. Soms maakten banken (de Triodos bank met name) de aankoop door individuele krakers mogelijk. Uit deze maatregelen van de overheid blijkt uiteindelijk een zekere acceptatie van de kraakbeweging. Ditzelfde kan opgemerkt worden bij de aanzetten tot het ontwikkelen van een broedplaatsenbeleid van bijvoorbeeld de gemeente Amsterdam. In Arnhem en den Haag zien we dergelijke ontwikkelingen: respectievelijk Hotel Bosch en de 'Blauwe Aanslag'. Het ineengroeien van krachten van onder op (kraakbeweging) en initiatieven van de overheid op dit terrein, doet denken aan wat er op het gebied van de ontmoeting

tussen burgerij en overheid en arbeiders een halve eeuw eerder gebeurd was¹⁷.

Stakingen

Tot in de tweede helft van de negentiende eeuw kent men het woord staking in Nederland nog niet. Gesproken wordt van Strike, waarbij men dit Engelse leenwoord dan ook nog vaak spelt als: Straik. Er werd in die tijd ook nog niet echt gestaakt in de moderne zin van het woord: het neerleggen van het werk door een georganiseerde vakbeweging. In de jaren zeventig van de vorige eeuw toonden de historici Giele en Van Oenen aan dat er in die eerste helft van de negentiende eeuw wel degelijk veel arbeidsconflicten geweest waren: in de ontveningen en bij de aanleg van kanalen. Vrooland en Sprenger schreven een prachtig verslag van de opstanden onder de Polderjongens die deze werken uitvoerden: "Dit zijn mijn beren" (titel van een lied van een marketentster die de arbeiders dranken en etenswaren verkocht). Uit de verslagen van de commissarissen van de Koning blijkt duidelijk dat de overheid maar één oplossing kende voor deze arbeidsconflicten; harde militaire repressie van de muitende arbeiders. Deze waren zich blijkbaar zeer bewust van hun lotsverbondenheid; wanneer door de venen of bij de kanalen de kreet klonk: "de Bolle is los", begreep iedereen dat met deze Friestalige oproep, opgeroepen werd tot staken (letterlijk: de stier is los). De lotsverbondenheid onder de veenwerkers was kennelijk zeer groot: men handelde zeer solidair en de enkeling die niet direct de spade neergooide wanneer daartoe het sein gegeven werd, kon er op rekenen direct in het water gegooid te worden. De botsingen met de militairen die tegen hen ingezet werden waren zeer heftig. De overheid reageerde in feite net zo primair als de stakers. Dit soort stakingen duurde voort tot ver in de tweede helft van de negentiende eeuw. Maar vanaf de jaren zestig van die eeuw zien we parallel hieraan een nieuw verschijnsel: de arbeidersbeweging gaat een nieuwe fase in: de arbeiders beginnen zich te organiseren. Dit gebeurt op het moment dat de industrialisatie in Nederland begint. Dat proces zet uiteraard in in de steden. In het begin van de jaren zeventig van de 19de eeuw wordt er voor het eerst op een wat grotere en wat meer georganiseerde wijze gestaakt in sommige Nederlandse steden. Zeer de aandacht trok een staking van Sigarenmakers. Vooral in de stad Utrecht komt het tot een hard en heftig conflict tussen werkgevers en arbeiders in deze branche. De burgerlijke dagbladers doet uitvoerig verslag van het conflict waarbij vooral uitgebreid ingegaan wordt op het feit dat er een Bond van Sigarenmakers is opgericht, die leiding geeft aan de staking. Men is vooral zo beducht voor deze bond omdat zij contacten onderhoudt met vakgenoten in het buitenland. Agenten van de politie inlichtingendienst volgen de buitenlandse vertegenwoordigers tot in de logementen waar zij in Nederland onderdak vinden. Men is zeer benauwd voor het handjevol mensen dat zich sinds 1864 in Londen verenigd had in de Internationale Arbeiders Associatie. Deze Associatie stond onder leiding van de toen nog maar net bekende Rijnlandse balling in Londen: Karl Marx. De belangstelling onder de sigarenmakers was overigens betrekkelijk gering en verliep snel na het mislukken van deze eerste stakingen. De schrik zit er ondertussen bij de werkgevers voorgoed in: dat blijkt wanneer in 1887 er

Noot 17 Te denken valt ook aan wat er onder de regering Den Uyl inzette: bijstandswet en verruiming beursinstelsel; hiermee werd zeker tegemoet gekomen aan onder jeugdigen en krakers levenswensen.

opnieuw sprake is van stakingen in deze branche. Opgericht wordt dan de Nederlandsche Internationale Sigarenmakers en Tabaksbewerker Bond (NISTB). De sigarenmakers beginnen zich van dan af aan snel en effectief te organiseren; hetzelfde gebeurt in de diamant-, de bouw- en de bakkerswereld. Binnen al deze bonden doet zich van het begin af aan een fundamentele tegenstelling voor: de tegenstelling tussen modern en revolutionair. De modernen winnen uiteindelijk binnen al deze bonden de strijd en daarmee zegeviert dan een vorm van vakbondsorganisatie die gekenmerkt wordt door:

- centrale leiding
- doordachte lange termijn strategie
- welgevulde stakingskassen

Er wordt slechts tot staking overgegaan als de centrale leiding van de Bond er brood in ziet. Deze moderne arbeidersbeweging weet zich gesteund door haar politiek counterpart: de moderne sociaal democratie. De interne strubelingen waarmee dit proces gepaard ging, waren vaak hevig en langdurig. Bij herhaling zag de leiding van zo'n moderne bond haar streven gefrustreerd doordat op lokaal niveau arbeiders spontaan in staking gingen: vrijwel altijd trokken dan de werkgevers aan het langste eind. In de wereld van de sigarenmakers is in dit verband een mijlpaal de grote staking van 1894, waarin de NISTB kans zag de discipline landelijk te handhaven. Niet veel later verlaten de revolutionair gezindten de bond. Deze richting voert sindsdien in feite slechts achterhoedegevechten. Dit voorbeeld in de sigarenmakerbranche kan met vele voorbeelden uit andere branches gestaafd worden. Tegelijkertijd zien we dat de moderne bonden nu bereid zijn om met de werkgevers te gaan onderhandelen over collectieve arbeidscontracten. Deze ontwikkeling zou ondenkbaar geweest zijn als niet tegelijkertijd in (sociaal)liberale kringen de overtuiging gegroeid was dat het productieproces er zeer bij gebaat zou zijn wanneer de bonden samen wilden werken met de ondernemers.

De grote spoorwegstakingen van 1903 vormen in deze ontwikkeling een katalysator. De voorstanders van hechte organisatie en centraal geleide acties krijgen door het verloop van de strijd in 1903 gelijk. In 1906 wordt het Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV) opgericht. Het Nationaal Arbeids Secretariaat, het oude overkoepelende orgaan van alle neutrale vakverenigingen, blijft wel bestaan maar verliest tot 1940 geleidelijk haar grip op de arbeiders. De toekomst blijkt aan het NVV te zijn.

Vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw zien we het stelsel van de collectieve arbeidsovereenkomsten bloeien. Later krijgt dit zijn voortzetting in het 'poldermodel'.

De periode van 1870 tot het Interbellum overziend, kunnen we constateren dat in Nederland eerder dan in de meeste Europese landen sprake was van een feitelijke coöperatie tussen werkgevers, werknemers en overheid.¹⁸

Deze ontwikkelingen mogen in zeer veel opzichten toch wel typisch Nederlands genoemd worden. Wie de Nederlandse ontwikkelingen op dit terrein vergelijkt met bijvoorbeeld die in Frankrijk, wordt getroffen door de enorme verschillen in de ontwikkeling van beide landen op dit terrein. Hoezeer de partijen in Nederland ook tegenover elkaar staan, vroeg of laat komen zij tot

Noot 18 Opgemerkt mag hierbij nog worden dat deze 'Driehoek' op landelijk niveau voorafgegaan werd door een dergelijk model op gemeentelijk niveau.

een akkoord en dit in samenwerking met de overheid. Zo zien we in Nederland vanaf het begin van de twintigste eeuw een geleidelijke institutionalisering van de arbeidsverhoudingen. De hoofdstroom van de arbeidersbeweging geeft haar oorspronkelijke revolutionaire doelstelling en tactiek op. Zij accepteert het parlementair democratisch systeem als het kader waarbinnen hervormingen moeten kunnen plaats vinden. De liberalen zien van hun kant in dat het economische systeem toe is aan hervormingen: men kan de verlangens van de arbeidersbeweging niet negeren. Het zijn met name de sociaal-liberalen die het initiatief namen tot hervorming van de klassiek liberale kapitalistische maatschappij.

Slot

In het verleden is vroeg of laat altijd sprake van groepen of personen die op één of andere manier de oplevende agressie weten te kanaliseren. Misschien kwam dat wel voort uit het feit dat er in die agressiviteit in het verleden toch wel sprake was van een zekere rationaliteit.

In de tijd zelf zag men hoofdzakelijk de agressie; voelde men zich bedreigd, door de 'Classes Dangereuses'. Of zag men slechts wat men wilde zien en benoemde het dan ook zo. Bekend is het voorbeeld van Lodewijk de zestiende die, geconfronteerd met een groep opstandelingen voor de hekken van zijn paleis, vlak voordat de Franse revolutie uitbrak, tegen de hertog van Rochefoucault zei: "kijk weer zo'n opstootje" (daar waren de Franse koningen sinds lang aan gewend, ze wisten er meestal goed raad mee). De hertog wist wel beter: "nee Sire, dat is een revolutie". De hertog behoorde niet tot de groep die wars was van iedere verandering. Dat bepaalde zijn zienswijze. Een onontbeerlijke eigenschap voor een goede bestuurder, die in een crisis ook een kans ziet.

We zagen dat er een lijn loopt van de jaren zeventig van de negentiende eeuw naar onze eigen tijd, een lijn waarlangs de elkaar bestrijdende partijen elkaar uiteindelijk steeds weten te 'vinden'. De ontwikkeling van de Nederlandse samenleving wordt in deze periode gekenmerkt door vaak felle conflicten, die bijvoorbeeld te maken hebben met de explosieve groei van de steden, met ook de opkomst van meerdere onderling vaak strijdende stromingen in de arbeidersbewegingen. We zagen dat een inmiddels in de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw verzuilde samenleving geconfronteerd werd met huurstakingen en oproeren. Ook deze protesten wist de georganiseerde samenleving in zich op te nemen en te pacificeren. Opvallend is ook dat uit wat eens begon als verzet tegen staat en burgerlijke samenleving uiteindelijk bewegingen ontstonden die mee gingen functioneren met de bestaande samenleving, deel gingen uitmaken van de eens fel bestreden orde.

Ondertussen lijken er vanaf plusminus 1980 ingrijpende veranderingen plaats te vinden, die ogenschijnlijk een geheel ander soort samenleving doen ontstaan. Er lijkt de klad te zitten in de massaproductie, in het lopende band werk. De geboorte van de computer/internet gooide de bestaande arbeidsverhoudingen omver. Individualisering deed zijn intrede op de moderne werkvloer. Daarbij komt dan ook nog de doorzettende deconfessionalisering.

Wij voelen ons misschien wel als Lodewijk de zestiende: de opstandigheid die wij zien begroeten wij als oud nieuws; déjà vu. Maar het loont de moeite ook te luisteren naar zijn buurman, de hertog van Rochefoucault, die bijtijds doorhad dat er een revolutie gaande was. En dan moeten we ook maar den-

ken aan onze burgerlijke voorvaderen die in de negentiende eeuw steeds op tijd akkoorden wisten te sluiten.

Literatuur

- Bakker, M. en R. Kistemaker (2000). *Amsterdam in de tweede Gouden Eeuw*. Bussum/Amsterdam
- Duivenvoorden, E. (2000). *Een voet tussen de deur, geschiedenis van de kraakbeweging. 1964-1999*. Amsterdam
- Duivenvoorden, E. (2005). *Het Kroningsoproer, 30 april 1980: reconstructie van een historisch keerpunt*, Amsterdam/Antwerpen
- Grunfeld, F. e.a. (1974). *De grote stad: bedreigd systeem?* Alphen a/d Rijn Brussel
- Jonker, M. (red) (1984). *Van stadskern tot stadsgewest*. Amsterdam
- Lucassen, J. en R. Penninx. (1985). *Nieuwkomers, immigranten en hun nakomelingen in Nederland, 1550-1985*. Amsterdam
- Marinus, B. en H.L. (1993). Drucker en de wet op het arbeidscontract, in: *Collectie Geregeld, o.r.v. L. Brug en H. Peer*. Amsterdam
- Nijssen, G. en A. Wietsma. (1989). *Eerst het eten dan de huur*. Amsterdam
- Suurenbroek, F. (2000). *Provinciaalse Amsterdammers, binnenlandse migranten naar en in Amsterdam in het laatste kwart van de negentiende eeuw* Amsterdam. Ongepubliceerde doctoraalscriptie VU
- Troskie, H. (1985). *An introduction to strikes in the Netherlands*. Den Bosch
- Uitgeverij van stedelijke woningdienst Amsterdam (voorwoord van wethouder D. Stadig), *Wonen, Woning Wet*
- Velden, H. van der (2000). *Stakingen in Nederland, Arbeidersstrijd 1830-1995*. Amsterdam

3 Onderzoeksverantwoording

3.1 Onderzoeksonderdelen

De uitvoering van het onderzoek van DSP-groep naar Maatschappelijke Onrust was onderverdeeld in twee fasen:

- Fase 1: State of the art onderzoek, januari 2007 tot en met april 2007
- Fase 2: Aanvullend onderzoek via casestudy en focusgroepen, april 2007 tot en met juli 2007

Iedere fase was onderverdeeld in een aantal stappen:

Fase 1: State of the art onderzoek:

- Stap 1 Inventariseren relevante literatuur
- Stap 2 Literatuurstudie
- Stap 3 Selecteren relevante sleutelpersonen
- Stap 4 Interviewen sleutelpersonen
- Stap 5 Schrijven conceptdeelrapport
- Stap 6 Opstellen voorstel met specificatie resterende kennisbehoefte en nadere aanscherping onderzoeksvragen en selectie extra vier casussen voor de tweede fase van het onderzoek
- Stap 7 Bespreken conceptrapport eerste fase en voorstel fase twee met de begeleidingscommissie
- Stap 8 Verwerken commentaar en opleveren definitief deelrapport

Fase 2: Aanvullend onderzoek via casestudy en focusgroepen:

- Stap 9 Selecteren casestudies en deelnemers focusgroepen
 - Stap 10 Casestudy analyse plus afnemen (resterende) interviews
 - Stap 11 Uitvoeren historische scan
 - Stap 12 Voorbereiding (ontwikkelen casussen) focusgroepen
 - Stap 13 Uitvoeren onderzoek focusgroepen
 - Stap 14 Schrijven concept overkoepelende eindrapportage inclusief voorlopige conclusies en aanbevelingen
 - Stap 15 Bespreken met begeleidingscommissie
 - Stap 16 Opleveren definitief concept eindrapport
 - Stap 17 Bespreken met begeleidingscommissie
 - Stap 18 Verwerken commentaar en opleveren definitieve eindrapportage
- Sommige van de stappen zijn parallel uitgevoerd, zoals het uitvoeren van de casestudy en het voorbereiden van de focusgroepen.

3.2 Onderzoeksinstrumenten

De volgende onderzoeksinstrumenten zijn ingezet:

- Literatuuronderzoek (onderzoeksrapporten, beleidsnota's e.d.)
- Casestudy van tien recente gevallen van Maatschappelijke Onrust
- Historische scan
- Interviews met beleidsmakers, bestuurders en andere relevante sleutelpersonen.
- Focusgroepen om burgers en andere partijen te betrekken bij het onderzoek, hun perspectief op de problematiek te achterhalen en inzicht te krijgen in welke (overheids)maatregelen effectief, haalbaar en wenselijk zijn in dit verband.

Literatuuronderzoek

Het literatuuronderzoek had de volgende doelen:

- 1 State of the art beschrijven: wat is er al bekend over het verschijnsel Maatschappelijke Onrust. Nadere beschrijving van oorzaken, weak signals, incidenten, (de)escalatiemechanismen en de manier waarop Maatschappelijke Onrust zich zoal manifesteert (hoe, wie, wat, waar, wanneer).
- 2 Inventariseren (rijksbreed) overheidsbeleid, relevante visies en strategieën binnen BZK en bij andere ministeries op aanpalende terreinen en in kaart brengen van de (mogelijkheden tot) interdepartementale samenwerking. In de cases over de onrust in de Franse banlieus en de cartoonrellen in Denemarken is daarnaast aandacht besteed aan bronnen over de beleidsmatige reactie van de Deense en Franse overheid.
- 3 Inventariseren best en worse practices, early warning systemen en andere relevante instrumenten die mogelijk ingezet kunnen worden om oorzaken voortijdig te (h)erkennen en/of te voorkomen dat incidenten uitgroeien tot MO c.q. sociale crises.
- 4 Toetsen, waar nodig bijstellen en inhoudelijk vullen van het analysemodel (identificeren nog ontbrekende relevante factoren, bijstellen voorlopige indelingen en typologieën e.d.).

Casestudy

In totaliteit zijn tien recente casussen geselecteerd. De casestudy had tot doel om nauwkeuriger in te zoomen op enkele incidenten en hun ontstaan en verloop. De volgende vragen stonden centraal:

- Hoe zag het verloop van het betreffende incident er precies uit, wat was de voedingsbodem, welke reacties heeft het veroorzaakt en hoe is dat in zijn werk gegaan?
- Welke partijen waren betrokken bij de casus, welke rol hebben ze gespeeld en wat valt hier uit te leren (succes- en faalfactoren).
- Wat zijn cruciale elementen die waarschijnlijk van grote invloed zijn geweest op het feit dat het incident zich op een positieve dan wel negatieve manier heeft ontwikkeld?
- Past de informatie uit de casestudies in het (aangepaste) analysemodel of dient het model nader aangescherpt te worden?

Alle tien casusbeschrijvingen zijn integraal opgenomen in deze publicatie (en de conclusies zijn verwerkt in de onderzoeksrapportage).

Historische scan

De historische scan was bedoeld om het begrip Maatschappelijke Onrust in een historisch kader te plaatsen. Omdat Maatschappelijke Onrust vooral de laatste jaren in de belangstelling staat, mede door enkele opvallende incidenten, lijkt het er soms op alsof we te maken hebben met een betrekkelijk recent fenomeen. Schijn is echter bedrieglijk. Oproer, onrust en ontwrichting hebben een lange geschiedenis, ook in Nederland, en er is veel bekend over de omstandigheden waaronder ze ontstaan, en, minstens zo interessant, hoe er op gereageerd is door politiek en bestuurders.

De historische scan is integraal opgenomen in deze publicatie (en de conclusies zijn verwerkt in de onderzoeksrapportage).

Interviews met sleutelpersonen

Er zijn circa twintig kwalitatieve interviews gehouden met wetenschappers, beleidsmedewerkers, politiefunctionarissen en anderen. De interviews dienden verschillende doelen:

- Het toetsen van de (voorlopige) resultaten van het literatuuronderzoek.

- Het verkrijgen van een toelichting op bepaalde bronnen als beleidsdocumenten en studies.
- Het verkrijgen van inzicht in de voor Maatschappelijke Onrust relevante beleidsontwikkelingen.

Focusgroepen

Er zijn zeven focusgroepen georganiseerd, met zeven soorten 'actoren' ten tijde van Maatschappelijke Onrust: burgers, (en onder hen in het bijzonder) jongeren, lokale overheid, media, maatschappelijk middenveld, landelijke overheid en politici. De focusgroepen bestonden uit een gezelschap van vijf tot tien personen en duurden elk twee uur¹⁹. In de focusgroep werd een casus voorgelegd van een incident dat tot Maatschappelijke Onrust leidt. Aan de hand daarvan werden de volgende vragen aan de groep gesteld:

- Hoe zou u in zo'n geval reageren en waarom?
- Wat zijn volgens u verklaringen voor het ontstaan c.q. uit de hand lopen van dit incident?
- Wat zou de-escalerend kunnen werken?
- Wat verwacht u van de andere betrokken actoren?
- Hoe zie uw eigen verantwoordelijkheid er uit?

Noot 19 Bij de focusgroep burgers is anders te werk gegaan. Hiervoor is een ronde gemaakt door de (vooroorlogse) Slachthuisbuurt in Haarlem. Er zijn verschillende gesprekken aangeknoopt met buurtbewoners en hen is gevraagd naar aanleidingen voor conflicten en incidenten.

4 Geïnterviewden en deelnemers focusgroepen

4.1 Geïnterviewden

- Dhr. Bart Schoenmakers, beleidsmedewerker Veiligheidshuis gemeente 's-Hertogenbosch
- Dhr. Berend Temme, Project Nationale Veiligheid, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Dhr. Bram van Dijk, lid Auditteam voetbalvandalisme
- Dhr. Frank Wassenaar, persvoorlichter Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Dhr. Jaap Timmer, universitair hoofddocent Politie- en Veiligheidstudies Vrije Universiteit Amsterdam, lector Veiligheid Windersheim
- Mw. Lida Veringmeier, programmamanager Meedoen of Achterblijven, gemeente Rotterdam
- Mw. Marieke van Hooff, Veiligheidshuis Eindhoven
- Dhr. Michel Brouwer, directeur basisschool Klim-Op, Hoogerheide
- Dhr. Michel Detisch, afdeling kabinet, coördinator veiligheid gemeente Maastricht
- Mw. Nienke van den Berg, directeur A51 BV
- Dhr. Onno Peer, ten tijde van de ongeregeldheden in Slotervaart / Overtoomse Veld in 1998 lid van het dagelijks bestuur van het stadsdeel
- Dhr. Pepijn Sleyer, afdeling Strategie, Onderzoek en Monitoring, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Dhr. Peter van Dolen, hoofd Expertisecentrum Risico- en Crisiscommunicatie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Dhr. Robert Flos, bureau Strategische Kennisontwikkeling, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Dhr. Roy Johannink, Bestuurlijk Netwerk Crisisbeheersing
- Mevr. Saskia Pekelharing, bureau Strategische Kennisontwikkeling, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Mevr. Saskia Tempelman, Directie Integratie, Ministerie van Wonen, Werken en Integratie
- Dhr. Simon Efford, senior analyst National Community Tension Team
- Dhr. Søren Wiborg, commissaris van de politie Kopenhagen, district Nørrebro
- Dhr. Thomas Coughlan, chief superintendent Queen's Road operational command unit en voorzitter van het programma 'Birmingham Reducing Gang Violence'
- Mevr. Yvonne Dieteren, Vereniging Nederlandse Gemeenten
- Medewerker korpsleiding, politie Antwerpen – op verzoek anoniem

4.2 Focusgroepen

Media

- Mw. Daphne Koene, Raad voor de Journalistiek
- Dhr. Frank Eisma, AT5
- Mw. Irene Costera Meijer, UvA
- Dhr. Jan Hoek, Spunk.nl
- Dhr. Johan Heslinga, Fok.nl
- Dhr. René Went, NOS

Politiek

- Mw. Attje Kuiken, PvdA
- Mw. Daphne van Houte, Leefbaar Rotterdam
- Mw. Debby Kok, PVDA
- Dhr. Jos de Fuijk, CDA
- Dhr. Jos van Heuveln, Christenunie
- Dhr. Martin Hagen, VVD
- Dhr. Wim van de Camp, CDA

Maatschappelijk middenveld

- Dhr. Pieter Akkermans, Mitros Wonen Utrecht
- Dhr. Rutger Groot Wassink, FNV Jong
- Mw. Anke Polak, Humanistisch Vredesberaad
- Dhr. Jan Trooster, opbouwwerker
- Mw. Wil van der Schans, Buro Jansen en Jansen
- Dhr. Ahmed Barca, Combiwel
- Mw. Madeleine Witmaar, Combiwel
- Dhr. Frank Studulski, Sardes

Lokale overheid

- Mw. Elly van Eijk, gemeente Amersfoort
- Dhr. Eric Seugling, gemeente Leiden
- Dhr. Hans Ekstein, gemeente Tilburg
- Dhr. Henk Knol, gemeente Utrecht
- Dhr. Jan Elfering, gemeente Uden
- Mw. Marieke van Hooff, gemeente Eindhoven
- Mw. Monique Schaller, gemeente Venray
- Dhr. Roy Johannink, Bestuurlijk Netwerk Crisisbeheersing

Jongeren

- Mw. Celine Cairo
- Mw. Dorien Nagler
- Mw. Lemja El Jaarhari
- Dhr. Youssef Chraqi

Rijksoverheid

- Mevr. Euridice Stuger, SOM, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Dhr. Harry Oldersma, Ministerie van Economische Zaken
- Dhr. Jacques van Eck, Ministerie van Algemene Zaken
- Mevr. Maike Delfgaauw, Expertisecentrum Risico- en Crisiscommunicatie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Dhr. Peter Knoope, NCTb (Nationale Coördinator Terrorismebestrijding)

- Dhr. Robert Flos, SOM, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Mevr. Saskia Pekelharing, Strategisch Kennis Ontwikkeling, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Mevr. Sofie van Rijn, Project Nationale Veiligheid, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

5 Literatuur

- Aanpak en covenant kleinschalige incidenten en zedenzaken* (2006). Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://www.ilv.nl/binaries/ccv/dossiers/samenleven-en-wonen/zedenscenario-s/rotterdam-covenant-incidenten-en-zedenzaken.pdf>
- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. (2004). *Van dawa tot jihad: de diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*. Den Haag: Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst.
- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. (2006). *De gewelddadige jihad in Nederland: actuele trends in de islamitisch-terroristische dreiging*. Den Haag: Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst.
- Auyere, J. & T. Moran. *The dynamics of collective violence: dissecting food riots in contemporary Argentina*. Opgeroepen 15 januari van <http://www.sunysb.edu/sociology/faculty/Auyero/Food%20Riots%203.pdf>
- B&A Groep. (2002). *Eindrapport Risicocommunicatie*. Den Haag.
- Bakker, E. (2004, 25 augustus). *Het uitblijven van duidelijke antwoorden, vergroot onnodig de angst en onzekerheid bij de bevolking* [Elektronische versie]. Het Parool.
- Bakker, E. (2004, november). Zin en onzin van de zoektocht naar oorzaken van terrorisme [Elektronische versie]. *Internationale Spectator*, 58, 542-547.
- Bakker, E. (2006, april). Het bangste volkje van Europa [Elektronische versie]. *Internationale Spectator*, 60, 165-166.
- Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Beck, U. (1988). *Gegengifte. Die organisierte Unverantwortlichkeit*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Beck, U. (1991). *Politiek in der Risikogesellschaft*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Beker, M. (2003). *Inzicht in onvrede: visies op maatschappelijk onbehagen aan het begin van de 21ste eeuw*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://www.siswo.uva.nl/pdf1/inzichtinonvrede.pdf>
- Benzakour, M., P. Cliteur, M. van Rossem, D.J. van Baar, J. de Beus, B.J. Spruyt, et al. (2005). *Hoe nu verder? 42 visies op de toekomst van Nederland na de moord op Theo van Gogh*. Utrecht: Spectrum.

- Bessems, K. (2006). *En dat in Nederland! De roerige jaren sinds 11 september*. Amsterdam: L.J. Veen.
- Bestuurlijk Netwerk Crisisbeheersing. (2005). *Als dat maar goed gaat; bestuurlijke ervaringen met crises*. Epe: Hooiberg.
- Bestuurlijk Netwerk Crisisbeheersing. (2007). *Als het dan toch gebeurt; bestuurlijke ervaringen met crises*. Epe: Hooiberg.
- Bogaerts, S. en S. Vanheule. (2005). Angst voor de grote boze wolf; Maatschappelijke reacties op seksueel misbruik. In: *Maatschappelijke reacties op seksueel misbruik, Justitiële Verkenningen, 2005, nr. 11, p. 49-50*.
- Borghouts, H.C.J.L. Bestuurlijke slagkracht bij regionale crises: laat doorzettingsmacht CdK intact! Nieuwsbrief Crisisbeheersing, jaargang 3, nr. 7/8, juli/aug. 2005, p 16-17. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Den Haag.
- Boschma, J. en I. Groen. (2006). *Generatie Einstein, slimmer, sneller en socialer; Communiceren met jongeren van de 21^e eeuw*. Pearson Prentice Hall NL.
- Boutellier, H. (2002). *De veiligheids Utopie; hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Boom Juridische Uitgevers.
- Brink, G. van den. (2006). *Van waarheid naar veiligheid: twee lessen voor een door angst bevangen burgerij*. Amsterdam: SUN.
- Brink, G. van den. (2006). *Culturele contrasten: het verhaal van de migranten in Rotterdam*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Bureau Strategische Kennisontwikkeling. (2007). *Radicaliserende vrouwen. Nederlandse communistische vrouwen (1945-1970) en Nederlandse islamitische vrouwen (1989-heden), een comparatieve analyse*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Centrum voor Criminaliteitspreventie. (2007). *Aanpak polarisatie en radicalisering: een stappenplan voor verkennen en ontwikkelen van een aanpak en voor het verzamelen en verwerken van informatie*. Utrecht: CCV.
- Cesari, J. (2005). *Ethnicity, Islam, and les banlieues: Confusing the Issues*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>
- Chavannes, M. (2007, 6 februari). *iMedia: nieuwe journalistiek, nieuw burgerschap?* Oratie Marc Chavannes, hoogleraar journalistiek RUG, Groningen.
- College van procureurs-generaal. (2002). *Aanwijzing formulier risicoprofiel en executie-indicator*. Opgeroepen 3 januari 2007 van <http://archief.om.nl/beleid/beleidsregel.php?rid=151>

- Crisis Onderzoek Team (COT) Universiteit Leiden. (1997). *Crisis in het nieuws: samenspel en tegenspel tussen overheid en media*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Crisis Onderzoek Team (COT) Universiteit Leiden. (1998). *Incident en onge-regeldheden Amsterdam West, 23 april 1998*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Crisis Onderzoek Team (COT) Universiteit Leiden. (2000). *Institutionele Crises: breuklijnen in beleidssectoren*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Crisis Onderzoek Team (COT) Universiteit Leiden. (2001). *Crisis: oorzaken, gevolgen, kansen*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Crisis Onderzoek Team (COT) Universiteit Leiden. (2001). *Bossche avonden: onderzoek naar het optreden van bestuur, justitie en politie tijdens de ongeregelde heden in 's-Hertogenbosch (16-18 december 2000)*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Crisis Onderzoek Team (COT) Universiteit Leiden. (2002). *Het machtige raderwerk staat stil: een onderzoek naar de weg- en havenblokkades 2000-2001*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement. (2002). *Openbare orde: ernstige verstoringen, ontwikkelingen, beleid*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement. (2003). *Na de brand...: evaluatie van de gebeurtenissen in Roermond op, en na 12 juli 2002*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement. (2003). *'Rotterdamse' hooligans: aanwas, gelegenheidsstructuren, preventie*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement. (2006). *Tussen feiten, beelden en gevoelens; verslag van een verkennend onderzoek naar polarisatie en radicalisering in zes gemeenten in het politiedistrict Breda*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement.
- Directie Informatie en Communicatie. (2005). *Familiedrama's in Nederland (vier gevallen in 2005); Media-analyse*. Den Haag: Afdeling IKD Informatie en Kennisdiensten, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Dixhoorn, A. van. (2006). *De stem des volks; publieke opinie, opinieonderzoek en democratie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dufoix, S. (2005). *More Than Riots : A Question of Spheres*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>
- Dykstra, E.H. *Crisis, communicatie en crisiscommunicatie in Amerika: "No fear, Action"*, Nieuwsbrief Crisisbeheersing, jaargang 3, nr. 7/8, juli/aug. 2005, p. 6-7, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Den Haag.

- Elias, N. en J.L. Scotson. (1994). *The Established and the Outsiders – A Sociological Enquiry into Community Problems*, Second Edition. Londen: Sage.
- Enthove, G. (2006). *De ontkende burger wacht op antwoord*. NRC Handelsblad, 3 maart 2006.
- Eijsvoogel, J. (2006). Politici overal de schuld van geven is demagogie. NRC Handelsblad, 2 december 2006.
- Essays nationale veiligheid*. (2005). Ten behoeve van de bijeenkomst Nationale Veiligheid op 17 maart 2005 te Amsterdam, georganiseerd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Expertisecentrum Risico- en Crisiscommunicatie. (2005). *Communicatiestrategie Sociale Onrust*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Gemeente Amsterdam. (2007). *Bestuurlijk draaiboek Vrede; de stad betrokken en in beeld*. Amsterdam: Bestuursdienst Gemeente Amsterdam, Directie OOV.
- Gemeente Den Haag. Dienst Onderwijs Cultuur en Welzijn. Onderzoek en integrale vraagstukken. (2006). *Hete herfst... ook in het Haagse? Overbeurs, black en bling bling in de banlieu*. Den Haag: gemeente Den Haag.
- Groen, J. en A. Kranenberg. (2007). *Stop de radicalen. Steeds meer verzet van gematigde moslims tegen misbruik islam voor politieke doeleinden*. de Volkskrant, 9 juni 2007.
- Gurp, L. van. (2001). *Een rampenplan voor zedenzaken: notitie over scenario's zedenzaken en maatschappelijke onrust*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://www.transact.nl/>
- Hajer, M. (2005). *De transformatie van conflict: een multi-disciplinaire en toegepaste benadering. Openingsrede Amsterdams Centrum voor Conflict Studies (ACS)*. Amsterdam: Amsterdams Centrum voor Conflict Studies.
- Hajer, M. (2005). Naar een nieuwe dramaturgie van veiligheid. In: H. Boutellier e.a. *Leven in de risicosamenleving* (pp. 34-42). Leusden: Nederlands Gesprekcentrum.
- Hajer, M. (januari 2005). Setting the stage: a dramaturgy of policy deliberation. *Administration & Society*, 36, 624-647.
- Harding, J. (2007). *Jeremy Harding writes about the French elections*. London Review of books, vol 29 No. 8, 26 April 2007.
- Hargreaves, A. (2005). *An Emperor with No Clothes?* Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>

- Hart, J. de. (2005). *Voorbeelden en nabeelden: historische vergelijkingen naar aanleiding van de dood van Fortuyn en Hazes*. Opgeroepen 9 januari 2007 van http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9037702481/Voorbeelden_en_nabeelden.pdf
- Hoogstad, M. (2007). *Jonger, armer en allochtoner; Rotterdam reproduceert zijn eigen armoede*. NRC-Next, 27 maart 2007.
- Intomart. (2000). *Voor het beleid, achter de cijfers. De uitkomsten van de GSB-monitor veiligheid en leefbaarheid nader geanalyseerd*. Hilversum: Intomart.
- Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken. (2006). *Evaluatie Bestuurlijk Netwerk Crisisbeheersing*. Enschede: universiteit Twente.
- Jong, W. & R. Johannink. (2005). *'Als dat maar goed gaat', bestuurlijke ervaringen met crises*. Enschede: Bestuurlijk Netwerk Crisisbeheersing.
- Kastoryano, R. (2006). *Territories of Identities in France*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>
- Keidel, A. (2005). *The economic basis for social unrest in China*. Opgeroepen 2 januari 2007 van http://www.carnegieendowment.org/files/Keidel_Social_Unrest.pdf
- Klein, N. (2004). *No logo*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Korthals Altes, T.E. (2007, april). *Rondvliegende stoeptegels en brandende barricaden*. Ons Amsterdam, april 2007, p. 154-157.
- Langendonck, G. van. (2006, april). *Wat er broeit in de banlieu*. M maandblad NRC Handelsblad, p. 14-29.
- Lokaal verankerd, nationaal versterkt; Vier vragen aan mw. Ir. J.M. Leemhuis-Stout, voorzitter Stuurgroep Evaluatie Politieorganisatie*. Nieuwsbrief Crisisbeheersing, jaargang 3, nr. 7/8, juli/aug. 2005, p. 27-28. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Den Haag.
- Lum, T. (2006). *Social unrest in China*. Opgeroepen 15 januari van <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33416.pdf>
- Luyendijk, J. (2006). *Het zijn net mensen; beelden uit het Midden-Oosten*. Amsterdam: Podium.
- Maasakkers, T. van. (2006). *De Diamantbuurt: een conflict in verschillende arena's*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Mak, G. (2005). *Gedoemd tot kwetsbaarheid*. Amsterdam: Atlas.
- Melle, M. van en N. Wisman. (2007, februari). *De dood van een metselaar*. Ons Amsterdam, februari 2007, p. 86-87.

- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2006, 2 oktober). *Brief Tweede Kamer Nationale Veiligheid*, DGV/PNV. Den Haag.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2007). Plan van aanpak thema Polarisatie en radicalisering; onderdeel van het werkprogramma nationale veiligheid 2007-2008. Den Haag.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2006). *André Hazes; Scenario over veiligheid in de emotiemaatschappij*. Veiligheidsscenario's Directie-Generaal Veiligheid, BZK. Den Haag.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2006) *Pimp my ride; Economische stagnatie en schaarste*. Veiligheidsscenario's Directie-Generaal Veiligheid BZK. Den Haag.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2006). *Fear Factor; scenario over angst, verdeeldheid en radicalisering*. Veiligheidsscenario's Directie-Generaal Veiligheid BZK. Den Haag.
- Ministerie van Justitie. Dienst Algemene Justitiële Strategie. (2005). *Maatschappelijke ontwikkelingen en hun gevolgen voor Justitie*. Den Haag: ministerie van Justitie.
- Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding. (2006). *Terrorismebestrijding op lokaal niveau; handreiking*. Opgeroepen 2 januari 2007 van http://www.nctb.nl/Images/Handreiking%20terrorismebestrijding%20op%20lokaal%20niveau_tcm111-108119.pdf
- News from the fields and beyond*; Newsletter for a global anti-g8 process, no 3. January 2007.
- Obbema, F. (2006, 15 maart). *Na de noodtoestand*. De Volkskrant, p. 13.
- Obbema, F. (2006, 5 april). *Frankrijk is niet zo ver weg*. De Volkskrant, p. 11.
- Prins, M. (2004, september). *Brand in café-achtige ruimte; het moeizame begin van het Amsterdamse Drugsbeleid*. Ons Amsterdam, pagina 331.
- Politieacademie. (2006). *Onderzoeksopzet 'Waarom grootschalig etnisch geweld nog niet in Nederland is uitgebroken'*. Apeldoorn: Politieacademie.
- Poupeau, F. (2006). *French Sociology Under Fire: A preliminary diagnosis of the November 2005 "urban riots"*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>
- Raad voor de Journalistiek (2006). *Leidraad van de Raad voor de Journalistiek*. Amsterdam.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2003). *Medialogica: over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2004). *Sociale veiligheid organiseren: naar herkenbaarheid in de publieke ruimte*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2005). *Eenheid, verscheidenheid en binding: over concentratie en integratie van minderheden in Nederland*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- Regio IJssel-Vecht. (Psychosociale) hulpverlening bij maatschappelijke onrust in de regio IJssel-Vecht – protocol. Opgeroepen 3 januari 2007 van <http://www.rijv.nl/data/styleit/protocol%20maatschappelijke%20onrust.pdf>
- RIGO. (2006). *Greep op wijkontwikkeling – voorstudie*. Amsterdam: Rigo.
- RIVM. (2003, 1 oktober). *Nuchter omgaan met risico's*. Persbericht RIVM.
- Roessel, A. van. (2004, 19 november). Gedoe over woorden [Elektronische versie]. *De Groene Amsterdammer*.
- Roy, O. (2005). Euro-islam: de jihad van binnenuit? *Justitiële Verkenningen*, 31, 28-46. Opgeroepen 2 januari 2007 van http://www.wodc.nl/images/JV0502%20artikel%20_tcm11-23304.pdf
- Roy, O. (2005). *The Nature of the French Riots*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>
- Rosenthal, U. (1984). *Rampen, rellen, gijzelingen: crisisbesluitvorming in Nederland*. Amsterdam: De Bataafsche Leeuw.
- Rosenthal, U., Muller, E. & Ruitenberg, A. (2006). *Het terroristische kwaad; diagnose en bestrijding*. Den Haag: Boom juridische uitgevers.
- Prins, M. (2004). *Brand in caféachtige ruimte; het moeizame begin van het Amsterdamse drugsbeleid*. In: Ons Amsterdam, September 2004, pagina 331
- Salanié, B. (2006). *The Riots in France: An Economist's View*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>
- SEV, Atlas voor gemeenten, Sociaal en Cultureel Planbureau. (2005). *Kanskaart van Nederland*. Rotterdam: SEV.
- Schuyt, K. (2003) *Jeugd, criminaliteit en geweld; Naar een interdisciplinair programma van onderzoek*. In K. Schuyt & G. van den Brink (Red.), *Publiek geweld* (pp. 83-99). Amsterdam: Amsterdam University Press. [
- Silverstein, P. & C. Tetreault. (2006). *Postcolonial Urban Apartheid*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>
- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2005). *Uit elkaars buurt: de invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Sociaal en Cultureel Planbureau. (2005). *Angstige burgers? De determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht*. Opgeroepen 3 januari 2007 van http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9037702821/Angstige_burgers.pdf
- Soomeren, P. van en J. Wever. (2004). *Cost-Benefit Analysis in Crime Prevention*. DSP-groep in opdracht van de Europese Commissie (EUCPN).
- Staub, E. (1989). *"The roots of Evil"; The origins of genocide and other group violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Suleiman, E. (2005). *France: One and Divisible*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>
- Swaan, A. de. (2007). *Bakens in niemandsland; opstellen over massaal geweld*. Amsterdam: Bert Bakker.
- TNO (2003). *Tussen dwang en drang: OOV, ICT en ontgrenzing van het gedrag*. Delft: TNO.
- Thomsen, P.B. (2006). *Muhammedkrisen*. Kopenhagen: People's Press.
- Valkenberg, S. (2007). *Wie de beschaving terug wil, moet weer leren balanceren*. *NRC Handelsblad*, 24 maart 2007.
- Veiligheidsbureau Zuidoost-Brabant. (2006). *De M-factor: de maatschappelijke impact als onderdeel van de crisisbeheersing*. Eindhoven: Veiligheidsbureau Zuidoost-Brabant.
- Verbrugge, A. (2004). *Tijd van onbehagen: filosofische essays over een cultuur op drift*. Amsterdam: SUN.
- Verslag Diner Pensant MTV Maatschappelijke Onrust 23 maart 2006*. (2006). Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Vereniging Nederlandse Gemeenten. (2006). *Radicalisme signaleren en aanpakken: vroegtijdige aanpak van radicaliserende jongeren*. Den Haag: Sdu uitgevers.
- Vijver, C.D. van der m.m.v. R.H. Johannink. (2006). *Evaluatie Bestuurlijk Netwerk Crisisbeheersing*. Enschede: IPIT – Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente.
- Visschers, R. *Leider in Nood? De positie van de Nederlandse minister-president in crisissituaties*. Nieuwsbrief Crisisbeheersing, jaargang 3, nr. 7/8, juli/aug. 2005, p. 8-9. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Den Haag.
- Vollenbroek, M. (2003). *Terugkeerscenario: scenario bij maatschappelijke onrust rond de terugkeer van een zedendelinquent*. Opgeroepen 3 januari 2007 van www.burgemeesters.nl/system/files/terugkeersscenariozedendelinquenten.pdf

Vuijsje, H. (2007). *Zwicht niet voor censuur. Angst mag open debat niet in de weg staan*. NRC Handelsblad, 14 april 2007.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. *Geloven in het publieke domein, Verkenningen van een dubbele transformatie*. WRR-Verkenning nr. 13, 2006.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. *Samenvatting WRR-rapport 'Beslissen over biotechnologie'*. Opgeroepen 3 januari 2007 van <http://www.projectgroepbiotechnologie.nl/download/SamenvattingWRRrapport.pdf>

Wever, J., M. Bökkering en R. Headley. (2005). *Leiden alle wegen nog wel naar Rome? Doorlichting crisisinformatievoorziening*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Directie Crisisbeheersing.

Wieviorka, M. (2005). *Violence in France*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>

Wihtol de Wenden, C. (2005). *Reflections "A Chaud" on the French Suburban Crisis*. Opgeroepen 2 januari 2007 van <http://riotsfrance.ssrc.org/>

Woudenberg, F. (1999). *Praktijk en onderzoek in de risicocommunicatie*. Rotterdam: Gemeentelijke Gezondheidsdienst Rotterdam e.o.

Zannoni, M. en B. Naaijken. (2007), *Aanpak Polarisatie en Radicalisering; Een stappenplan voor het verkennen en ontwikkelen van een aanpak en voor het verzamelen en verwerken van informatie*. Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid.

Zoeteman, B., W. Kersten, W. Vos, & B. Ale. (2005). *Het beheersen door de overheid van maatschappelijke ontwrichting door (buitenlandse) calamiteiten; effectief omgaan met de media en de mogelijke rol van early warning*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.

Daarnaast zijn diverse websites geraadpleegd, zoals onder meer:

- <http://www.risicoencrisis.nl>
- <http://www.forum.nl>
- <http://www.socialecohesie.nl>
- <http://www.politiek-net.nl>
- <http://www.mediashed.nl>
- <http://aclefeu.blogspot.com>